

Tartalom

LXVI. évfolyam, 12. szám / 2012. december

TAKÁCS ZSUZSA	Ady	3
TANDORI DEZSŐ	Idők Ady után (Újabb időknek új lovaival?!)	4
PETŐCZ ANDRÁS	Ady Endre: A Moloch oltárán; Ady Endre: A Szétizzadt Város	23
WEHNER TIBOR	A halotti maszk szépsége (Beszélgetés Melocco Miklós szobrászművésszel)	25
VÖRÖS ISTVÁN	CXLIX. zsoltár (és Ady-fraktál is)	31
TÉREY JÁNOS	Nem tisztelitek a magyar szenvedést	33
ZELEI MIKLÓS	Ady Endre a londoni metróban – Situs inversus. Az Isten balján	37
TASNÁDI ISTVÁN	Ady sok (135)	54
VASZILIJ BOGDANOV	Ördöglakat (színlelések két hangra)	55
FALCSIK MARI	Ady dalok (Macskakövek a hadak útján; Ady Endre írógépe; Bandi a Zsiguliban; A dágvány szelleme; Feje a tálon)	68
HELLER ÁGNES	Az én Adym	74
BORBÉLY SZILÁRD	A publicista költészet	77
CSEHY ZOLTÁN	Latens Ady-polémiaiak	83
PÓR PÉTER	„Szimbólumoknak volt a szeretője” (Alkalmi írás egy rendkívüli költőről)	85
MÓSER ZOLTÁN	Látványok, helyszínek, énekek (Ady Endrével a mítoszok és a „zenei hangok országában”)	109
E. CSORBA CSILLA	„A rejtelmes Adél asszony” két fotó tükrében	119

GAJDÓ ÁGNES	„Vagyok, mint minden ember: fenség” (Ady Endre arcai) 125
PÁL KATALIN	Takács Miklós: Ady, a korai Rilke és az „istenes vers” ... 130
TOLDI ÉVA	Disszonancia nélkül (Endre Adi: Okovi strpljenja – Ady Endre: A türelem bilincsei) 134
DIÁKMELLÉKLET	HERCZEG ÁKOS: A hagyomány újraíródása a modernség korszakküszöbén (Ady Endre: Góg és Magóg fia vagyok én...)
ILLUSZTRÁCIÓK	MELOCCO MIKLÓS alkotásai a címlapon, a 22., 30., 53., 67., 76., 129. 133., 136. oldalon és a belső borítón. FRANKL ALIONA fotói a 69–73. oldalon. MÓSER ZOLTÁN fotói a 109. és a 114. oldalon.

TAKÁCS ZSUZSA

Ady

Szerintem sosem élt. Csak hagymázás
képzeletünk sorolja közénk az Ugarra.
Nem lakott a Veres Pálné utca első emeletén,
a hétköznapi négy és hat óra között látogatható
múzeum-lakásban soha. Csak száműzöttségünk
tudata rajzolja az égre a nagykarimájú, gyűrt
kalap alatt parázsló, nőktől árkos szemeket,
a beteg, de bárkitől oltalmat remélő arcot.
A ránk emelt tekintet ránk gyújtotta a meghitt
akolt. Füstben és forróságban támolgyunk
a kijárat kifelé. A fellobbanó világosság
mámorát kívánjuk vissza, de úgy, ahogyan
volt, soha többé nem lesz. Se Nagyváradi,
se Párizs nem forog tovább. Nincs kijárat.

TANDORI DEZSŐ

Idők Ady után

Újabb időknek új lovaival?!

I. NEKEM (IS?) ADYVAL INDULT

Most megpróbálok időket összehozni.

Alapérzületem a balladásság. (Arany Jánossal ez nem múlt el, de tartalmai: egzisztencialitások.)

II. SZERETNÉM MAGAM MEGMUTATNI?

(A kérdőjel miatt nem írom idézőjelbe. Ady után – az őt *hódolva tisztelő* – Szép Ernő segített nekem ebben új elemiséggel.)

Egy úr az Egzisztencialitásról

Az egzisztencialitás:
a tematizálatlan.

Tevékenység, vevékenység

Teszek, veszek.
Nem tesz semmit.

Meddig leszek?
Ó, még ennyit?
Már csak ennyit?

Álpetőfi literár

Irodalmi szakkerment:
másfél életem ráment.
Ha tényleg van
2 életem,
1-nek felét még élhetem.

Addig is így érintkezni?
Reménytelennek kell venni.

Úgy majd nem lesz csalódás,
ez idegenebb, vagy más.

Mind ebharmincadozás. (Arany.)

Újabb álpetőfi bordal

Rossz akárm
nem akárm,
egy rossz bor
egy rossz bor.

Jó akárm
nem akárm:
egy jó bor
egy jó bor.

Elég jóból, rosszból.
És semennyi.

Egy régi haiku és plusz

*„Széthulltam arra
az egy darabra, ami
mindig is voltam.”*

– Soroljam? Tűnnek, törnek
fogaim. Sérvem megszakít.
Ízületeim villanyoznak.
Csak hashajtó hajt meg.
Ha fejem lehajtom,
beletolul a vér. Alig
olvasok; egyszer, Kondor
Béla, egy üreset lapozok.
Képeket nézegetek.
Lényeget nem képzelek. Kül-
sőt nem tartok. Külsőm
nem tart engem. Nincs já-
rásom. Egyszer felka-
paszkodni se bírok
majd fektemből stb.

– Mit akarsz kihozni ebből?
 – Tessék?
 – Jó, mit akarsz mondani?
 – Semmit! Senkinek
 semmim nem akarom
 mondani. Ezt akarnám
 ezzel is ezennel mondani.
 De sorolok 271 (317) festőt...

Egzisztencialitások

Köz ön x,
 Köz ön y.

*

Az egzisztencialitás nyelve
 nem a nyelv egzisztencialitása.

*

Se felírni,
 se leírni semennyi:
 azzal, hogy szét se írom.
 Szétszórás se lesz sírom.

Mozgás?

Nem én nem megyek.
 Nem megy.
 De nincs az, hogy ez vagy az,
 nincs ez.

*

Aki még utazik,
 kicsiben utazik.
 Aki nagyban utazik,
 nem utazik.

*

(És érzem: egyre meg egyre hat Ady.)

Közérvény

Közérvényre törekedni
nem lehet.
Választódik majd, hogy mennyi
sok ily érvénytelened.

Írás

Magunknak nem írunk kell.
Magunknak léteznünk kell.
Ha a létezés: egészünk,
benne az írás a részünk.

*

(Ady elé és mögé?!)

Az élet hossza

Egyrészt még mindig nincs
vége; másrészt hopp, nem
lesz, és vége. Aktualizálódik
a nagy kérdés: hogy lehet
még megúszni? Hogyan
lehet ennyit bírni,
amennyi még hátravan?
Hogy szinte már semmi sincs,
hogy bírjam semmi-magam?

Szó, rólam

Igazán rólam csak akkor
van szó, ha magamról írok.
De már semmit sem a-
karnék, végső-formán,
igazán. *Mert mién?*
Ez a két-fele-közti Én.

*

Olyan kevés időm van már
arra,
hogy ne történjék semmi!

Függelék(elő) egy későbbihez

Félek, végképp.
Nincs ily képem.
Félek, késő.
Későm félem.
Szólnék magamról?
Nem, csak az a
rettenetes, hogy vannak,
akiknek lehetne, és
nekik végképp nem lehet.

Múlik

...Tudásom; újra-vágyásom;
külsőm; kifordítható bensőm;
érintkezni-lehetésem;
érkezésre-érkezésem,
s még-mi-másom.
Gyarapszik (jutalom?)
egzisztencialitásom,
e mocsár-szik;
majd egészben
is átférek magamon.

Nem megy (II.)

Örök, pontnyi köröd!
Hova megyek?
(Hova nem megy?)
Védtek, kegyek?
(Nincs egy s több kegy.)

És mégis kifelé megyek.
Az Egy a több.
A több az Egy.
Helyben, de vezet.

III. A MUSZÁJ-HÉRAKLEITOSZ

„Új s új lovat”

Új s új, váltott idők

Az első kötetem indítása
is erősen Ady-eszme.
Íme, az
HOMMAGE.

Íme, a vers maga:

Hommage

Ki szedi össze váltott lovait,
ha elhulltak, ki veszi a nyakába?
ki teszi meg mégegyszer az utat
értük, visszafelé, hiába?

Kardél-nyargalásod két oldalán
még kettészelve is ez állatok
hozzád lassult múlásukkal bevárják,
amig kidől utolsó hátsod:

most még, nem deszka-földes-álruhásan,
visszanézhetnél e hűlő vetésre –
hogy zokogás kockázzon koponyádban,
kopogjon tört szemük dióverése.

Természetes, hogy e művet *tematizáltságnak* kell látnunk, s nem egyszerűen „a lovak” (és a cselekmény) okán. Tisztázzuk azonnal: sosem arról van szó, hogy valamely gondolati / művészi képződmény tartalmaz-e (felvonultat?) konkrétumokat, vagy sem.

Az Arany-féle balladás tematizáltság és Ady balladás hangvételei között ott látom a fő különbséget, hogy a középponti (vagy *terepátfedő*) egzisztencialitás (összességében) *elmondható, történetes* témát dolgoz fel *amaz* („az aranyi”), ellenben a *kimondhatatlanabb* létezési elem (vagy *terepátfedés*) megjelenítése tör át az Ady-féle érzülettel. (Laza szó, vizsgálándó lenne.) Az *Hommage* is erős jellegeltérést mutat egy aranyjánosias versemtől („hez képest”), ez a kissé túlstylizált, korábbi *Macabre a mesterekért*.

Macabre a mesterekért

Halottaimból elragad
minden, amit elveszthetek.
Úgyis marad, mi megmarad
s halottaimba elvezet.

A fényesség, mely fölrepít,
odavet zugom sötétjére.
Megkockáztat és elveszít
egyetlenegyszer mindörökre.

Halottaimból elragad
minden, amit elveszthetek.
Úgyis marad, mi megmarad
s halottaimba elvezet.

Mély s felszín egy más kapuja,
bújj-zöldág sehova sehonnan:
én csak lépek ide-oda,
amíg örökkévalóm moccan.

Halottaimból elragad
minden, amit elveszthetek.
Úgyis marad, mi megmarad
s halottaimba elvezet.

Eltaszítva, mely a szigetre
bajnokot vitt, pörgött a sajka –
én ezt a partot rúgom el,
mert nincs szükségem másik partra.

S bár *nem önelemzés* e dolgozat tárgya, érintenem kell ezt: a „Macabre” első szakasza (mely még kétszer ismétlődik) hagyományos jegyben (de már a „halottaimba elvezet” révén Adyval !!) mondja, amit (újra későbbi fejleménynek tekinthető, bár keltezése szerint ez kétes!) a *Már...*-vers teljes egzisztencialitásba formál:

Már mocsarasodom. Ami
külön-
válik belőlem, süpped.
Csak egészben
nem férek át
önmagamon.

*

Nyilvánvaló, hogy a '60-as évek közepén Szép Ernőt még nem ismertem. Csakis Ady „mélyebb ihletésére” írhattam ilyet, mint a fentebbiek (és jó pár hasonló).

*

Alkalmasint jobb példák is lelhetők, tematizálatlanabbak erre a megszűnés-érzetre (érzültre, egzisztencialitásra stb.), de a *mocsár-kép* nem zavaró konkrétum. Alakulásomnak már

„Adyval-járó”, tovább is mutató jegye. Míg a *Macabre* igencsak Arany-közeli, romantikus, „toldis”.

*

(Verseim elemzésének nem helye ez. Megjegyzem csupán azt, hogy talán Bojtár Endre is, emlékezetem szerint Király István, Kenyeres Zoltán, Margócsy István is „összehozta” az Hommage-jelleg alapját egy igen nagy Ady-vers tanulságával.)

ÚJ S ÚJ LOVAT

*Segítsd meg, Isten, új lovaddal
A régi, hű útra-kelőt,
Hogy só-bálvánnyá ne meredjek
Mai csodák előtt.*

*Az Irgalmatlant küldd társamnak,
A rohanó, büszke hevet
S az emberségem ezután már
Legyen kegyetlenebb.*

*Ne rendeld romló nyájaidnak
Sorsa alá a sorsomat,
Az embered, ha nem ma-ember,
Kapjon új s új lovat.*

*A nagy Nyíl kilövi alóla
Kegyelmed egy-egy szép lovát,
De ültess szebb lóra az embert,
Hadd vágtaessen tovább.*

*A végeesség: halhatatlanság
S csak a Máé a rettenet,
Az Embernek, míg csak van ember,
Megállni nem lehet.*

*A nagy Nyíl az útját kiszabta,
Teljes és nyugodt mámorok
Célját áhittatja süvöltve,
Míg a Föld háborog.*

*Változat és Halál adódtak
Belül egy-egy gyarló körön,
De várja az Embert víg célja:
Piros, tartós öröm.*

*Élet s Halál együtt-mérendők
S akit a nagy Nyíl útja bánt,
Hadd, óh, Uram, széppülten futni,
Megérkezett gyanánt.*

*Boldogíts, hogy a nagy Nyíl útján
Megállás nélkül az Öröm
Álmát álmodhassam magamba
Minden mérföld-kövön.*

*

Közbevetés: épp e vers előtt látom (*A csillag-lovas szekeréből* c. vers végén): „Záport vert bizodalommal / Örök humusszá iszapodjunk össze.”

Nem lényegtelen fejlemény. Döbbenet látom, a magyar költészet nagy egészének csakis örök hálával, igyekezettel fogadható tanújeleként.

*

(S persze, hogy – ha tudtam róla, ha nem – költészeti, egzisztencialitások alakulgasom során más hatalmas „Ady-Élet-Halállok” mellett ott lehetett ez: „Élet s Halál együtt-mérendők”. Meg a „nézze túl szemem”.

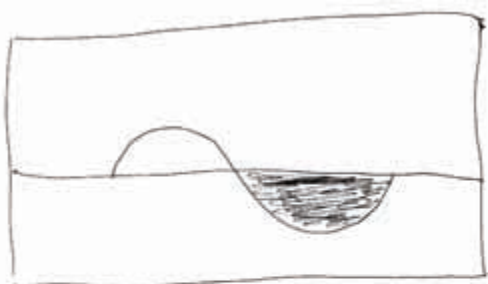
Tematizálatlan egzisztencialitás Ady nélkül Szép Ernőnél sem létezhetne líránkban, filozófusságunkban (e szó?!). Szép Ernő: „az alkonyatot átnéztem”, vagy hogy: „Az életet barátom szétszórja itt az élet, / *Én nem tudom mit éltem s mi az, hogy én itt voltam,* / Már minden igazságnak, mely itt jár, udvaroltam, / Fáradt vagyok, *nincs kedvem* s magamról nem beszélek.” (Kiemelések tőlem. T. D.)

*

Feljegyeztem, munka közben: Petőfi és Arany. A teljes tematizáltság nyitottsága (amaz); a balladás felhangok sokasága (a *Toldi* írója) (!). A *Macabre* folytat. Álpetőfi verseim (másutt is) eszközként használnak „régibbi” fejleményeket. Ám az evidencia-továbbbindulás nekem, ism., Ady volt és marad; Szép Ernő révén kiteljesítve.

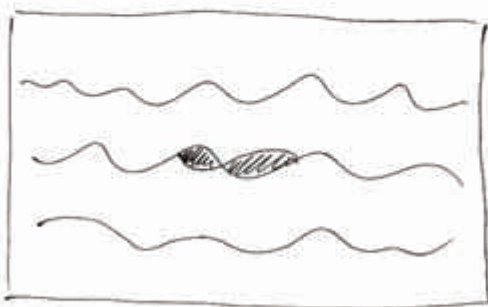
*

(Nem férne ide a Kosztolányi-, József Attila-, némileg a nagy-nagy Babits-elem. Általuk Jékely, Nemes Nagy.) Közérdekű megjegyzés, elemzőknek: *Adyban* hihetetlen evidenciák, féltematizált (!) egzisztencialitások lelhetők. Kincslelőhely.

Egy herakleitoszi vázlat

hinterő világ
(Herakleitoszi)

(Ádý - álarc; való)

IV. TOVÁBBI IDŐK S LOVAK

(Főleg: a tematizálatlanról: „IDŐKRÜL!”)

A) Madárzsoké

Maga ez a vers a leírásnak induló ballada Petőfitől Arany felé tartó mintapéldánya... lenne, ha belső megbolydulás ki nem térítené. Az első szakaszok tényközlőek, ám csakhamar „győz” az egzisztencialitás tematikája (önellentmondás!), az ember és ló egységének szép és szerény bonyodalmai szakszerűen átveszik a „prímet”, végül épp e szakszerű egyediségek és kisvilágiságok („ki ez a madár, Szpéró? ki ez a Teddy-medve?”) kérdéseinek ellenére kirepül a méretlenbe, vers is és téma is felszárnal, majd a szépségesen látomásos halálban sugallatosan elnyugszik. Ha tematikát fogadtunk el kényszerűen, a befejeződés „légiesebb”, valóban egzisztencialitással evidens tényeit már borzongva kellhet fogadnunk, riadt áhítattal akár.

Madárzsoké

Én 55 éves koromra
egy félbölcs, öreg zsoké lettem,
kentaurrá sose bomolva,
magam akadálylova egyben.

S mert félbölcsőben rengedezve,
félbe-szerbe mit is akarnék:
egy-egy versenyre benevezve
foglalkoztatom Rozinantét.

Felkantározom rock színekkel
Ráförmedek: „What’s Up?” Mi van, te?!
No, de hát neki ennyi sem kell,
rég ismer engem Rozinante.

Skóciai Ayr városában,
Burns költő urunk honi táján
szedi lábát, szedem a lábam...
Szépen végigmegyünk a pályán.

Fönn a fák cikkcakk koronái,
hullt bikkmakkjaik lenn a fűben:
minden oly valósan királyi,
minden olyan valószerűtlen.

Körülnézünk – hol a mezőny, hé?
Hol vagytok, szélmalomhuszárok?
Rozinantém mindet legyőzné!
Se mezőny nincs, se bokor, árok.

Hajrá, az akadálytalanba!
Itt már a pálya sincs kimérve.
Fuss, Rozinante, rajta, rajta!
– Futunk, egy örök körbe érve.

Várnak ránk a lenyergelőben,
Főmedvém megpaskolja hátunk.
Szpéró is a tarkónkra röppen.
Ezért érdemes volt kiállnunk.

Aztán... ki tudja, mi van aztán.
Ez tán... amaz tán... nincs, ki tudja,
Skót Clyde Isten folyója partján
harsan a békák kutykuruttya:

jósol valami nagy eredményt,
melyből nekünk már soha részünk –
heverészünk függőkerekénél,
nyihorászunk csak, hazaértünk.

Dehogy akarjuk Adyt ideerőltetni! Ám akkor? Azért kell figyelembe vennünk ezt a művet, mert *időjátékai* (nem játzsások!) egy újabb, Ady utáni költészeti kor vívmányait hasznosítják. És akkor az idő a *teret* és a *képzelt* cselekményt, történet is kibillentgeti magával, üdvre két-ségessé teszi. Így gazdagabb a tematizáltság: kioldódik, ellégiesedik már-már pusztá egzisztenciává.

B) Újabb újabb ló: Paper Star

(Illés: értsd: az Illés szekerén; Éliás nekem volt drága, élénk, „innovatív” verébkém egykor; és a „Bakony” ragozásán jókat mulatva töprenkedtem.)

Balladás hangulatban, de már az Ady-féle rejtelmek kifejezésvilágában... sok apró céduláról az alábbi verset írtam össze hetek múlva: ismétlem, *Paper Star*. Ne elégedjünk meg annyival, hogy ez (a *Paper Star* című) lovas és londonos vers, hadd említhessem meg, erős Ady-hangulatban voltam akkor 1997–1998 táján. Írtam pár szösszenetet, így:

Illés, Éliás

London az én Bakonyom,
Párizs Ady Baknya;
Szekér jön egy alkonyon,
felülünk a bakra.

Paper Star

*Egy kis labda emlékére,
mert Szpéróm emlék-nevét ráírtam Londonban*

Paper Star, te, kutyánknak
vett citrom gumilabda,
képzetnek hajigállak,
távollét kicsi napja,

ég-játéka a távol
lét Hyde park-közelének,
lennék, mintha, de máshol,
lombzöldek zizerésznek,

varjak szerteriadnak,
röpte-szerén puha gömbnek,
habzuhatag madaraknak
mennye a vízbe pörögnek

csalképként, tovacsaptuk
történ, úszik a játék,
perc volt csak, ha becsaptuk,
mind, mi halálra a szándék:

Paper Star, te, ki Szpéró
fény-üzenése lehettél,
messzi elúszol, az ég ó
fűstaranyán lehelet szél,

lónév ihlete, Csillag,
ólom-prése papírból,
rost-színeden sosem írnak
kis karmok, s ha a sírból,

vagy ha az őszi esőknek
pergésével eredvén,
elhagysz; félbe-előleg,
nem-tudhatni eredmény,

már csak a város, a fények,
már csupa emberi környék,
törtek egészbe-enyésznek,
éjfeketéllene: zöldjét

épp nem bánja a parki
lomb s fű, futnak a lámpák,
három-szín, belehalni
nincs mibe, szív, miye vár rád

emlék ködnek, a padra
zöttyensz, messzi a nap rég,
Paper Star, sugaradba
tintát csorgat a vak vég.

*

Valamit a versről; témakivédés; időbillegek; egzisztencialitás stb. (Már mind Ady-után-idők jegyében.)

*

Ez a vers bővebb elemzést igényel. Az előző kettőhöz képest az Aranyt elhagyó, majd Adyt a tematizáltság jegyében követő szerkezet a szeszélyes szépséggel (bocsánat) kibillenő időket témákkal tarkázza, s *ez a bőség a tematizálatlanság* hatását kelti: nem mindig tudjuk, mi a logikailag pontosan levezethető „értelmi tartalom”, az egzisztencialitást az *érzetek* hordozzák, s így viszonylag újszerű képződmény jön létre, mely azonban a nagyon is *adys* mintát éri el *végkisóhajításában*.

Ady nélkül nem itatta volna át költészeti törekvésvilágom anyagát ily lehetőség, olykor jószere cél... Ami tematikusan *másmilyen*ség, az érzületkifejezésben megtér a költészet közös többsége. És épp Ady s Szép Ernő által. (A szintén bánatszokértő Jékely és Kosztolányi eszközvilága más: ismétlem, egyenes vonalúbb, bár legalább ugyanily alapvető.)

Nem kell érvényesítenünk a tematizálatlanság szempontját. Sőt, az „apróra” igen tárgyhangsúlyos kidolgozás Ady világától is elég messze visz; közel tart minket mégis a kistémák kavargása, a balladás légkör nagy szomorúságháttere. *Fogalomzeneileg* mintegy. Az, hogy kutyánkra gondolva egy idegen városban egy sárga labdát veszünk e hiányzó jóbarátnak, majd egy *Paper Star* nevű ló (aki kedves halott madarunkat, Szpérót idézi a fogadóirodában etc.) gyarló betűkkel felkerül e gömbre, mely utóbbi is aztán a hercegi palota tavacskájába hull örök búcsúzásra, méghozzá gyönyörűségesen vizet csapkodó madarak között: nos, ez nem okvetlenül Ady-téma. De miért ne lehetne az? (Gyengéd adys madáridézések sorában pl.) A tematizálatlansággá váló, elsősorban szívnyomasztó bánatával ránk ható alkonyi magány, idegenség, Szép Ernőtől is tanult szépség(kifejeződés) pedig a kivetettség és a tört hazaérés gyors átmeneteit adja (mélyebb bánatul).

*

Mivel a *Paper Star* elemzése más publikációimból ismerős lehet Olvasómnak, itt csak az „új idő-rendek” szempontjait követtem, velük tárgy és tematizálatlanság ide-oda játékát.

Valódi példammal vagyok már csak adós; lássuk ezt az itt következőkben.

C) Titkon csak nem a nyítt vonórul (is) van szó?!

Egy regény verse
(Fokozódhatnak-e egzisztencialitásukban
a dolgok? ha tematizálatlanok, érzem, se.)

Húzott felhők, három ló

*„Úgy voltak jók, ahogy vannak. Ki tudja.
Ott mentem a rue Amélie-n. Befutja
bordó terméskőbordázatait
az őszi vadszőlő. Ott ültek. Itt.”*

3 ló, apjuk *Munkamániás*,
futott ma Enghienben.
Mivel ez ért annyit, mint bármi más,
kimentem.

A Montmorency-temető felett
veszélyesen lógtak a felhők.
Megázunk még, lehet.
A rajt pillanata eljött.

A rue Amélie, mint az Orlay
utca, csak itt Enghienben.
De Montmorency nem az Óbudai.
Aligha lehet majd ott pihennem.

Leültem hát két padra. Egyikük
az Amélie platánjai alatt.
Már hullt platánlevelek mindenütt.
A másik meg egy lópályai pad.

Az összevonó felhők elvonultak.
Ügetőkert, temetőkert.
A *Munkamániás*-fiak loholtak,
megtették az első kört.

A felhők és a hazavonulók
tömegesen jelezték a nap végét.
Így lesz majd – nem szólsz –: a vonót
elvonják végképp.

*

Hogy itt idézett három költeményem így lenne meghatározható: „Életképek” – nem is akar-nám tagadni. A „Munkamánias”-mű a leginkább balladás. A balladás életkép pedig sem Kosz-tolányit, sem Babitsot, sem József Attilát nem jellemzi annyira, mint Adyt. (Jékely „vadroman-tikája” sok ilyet megenged, a Berda József-félék pedig érdesek.)

A dolgozat szerény vonalvezetése Aranyt ismertnek reméli, és a balladásság fogalmát sem érzem szükségesnek magyarázni. A „vonós” vers tematikus csapongása, már-már szo-rongató mivoltában, kialakítja a balladás légkört (érzetet) a tematikusság szüntelen vissza-vonásával. (Elegyes a tényszerű összefüggésdarabok sorrendje; váratlanul válnak fontossá vélhető lényegtelenségek stb.) Ez mind az igencsak újabb költészeti felfogás (érzet) tulaj-dona. Balladás az, hogy nem is *kell* rá magyarázat, miért látszódnak szeszélyesnek az adalé-kok adagolása. A regényről, melyet a mottó idéz csak – s kötetemben (*A Semmi Kéz*; 1996–1997 tájéka) néhány ott szomszédos vers. De hogy mennyire nem a tematikusságon áll vagy bukik a vers befogadhatósága, elég jól jelzi a Vörösmartyig visszautaló (allúziós) vonó-motívum, mely nyakra-főre jön, hozzá a „húzott” fogalomkörével. Az Adyt nagyon is meste-rének tudó, de őt újabb-mivoltában meghaladó formai elem, az időbontás épp a maga ok nél-küliségével fokoz alapérzületet, teszi egyetemessé a bánatot. Nem tudunk meg semmit a ma-gam vagy a fiktív regényhősök konkrét aznapi lóversenypálya-élményéről. A kicsit nevetsé-ges „két padra” is, azzal, hogy így meg van magyarázva, zavart mellébeszélésnek hat, lévén hogy itt se tudom megmondani igazán, „mi bajom”. Jékely jut eszembe, az ő életkép-helyzetdala, ahol képzelt anyai hang kérde tőle, miért nem, mikor olyan boldog fiú lehetne („a pálmás tengereseknél”). Szerencsére nem igényel külön magyarázatot, az Ady utáni költők (nem fokozódó, nem plusz-egzisztenciás) hangjában miért annyi a bánat. Új idők új dalai (és lovai) meghozták ezt – jelenlegi költészeti formájában. Ezt a balladásságot. Ady meghozta (Kosztolányival és Babitscsal) az egzisztencialitás érzetének költészeti kifejezhetőségét, egé-szében történeti poézissé téve Arany ily líráját. De csak egészében. A részek egyre tovább él-nek.

V. IGEN – ÉS NEM

„Ah, megtört ritmusok
és falsolt rímek.
Platánok, padok,
tömeges jelzések.
Temetőkert, s tenni,
hozzá, az első kört!”

A részek s hitelük jelene, jövője a tematizálatlanság? Semmiféle társadalomtani gyomorron-tás nem hozza ezt sem; ahogy az egzisztencialitásba is jól fér pl. Camus és Sartre érzülete, de még Artaud is szociologizál. (E sorok írója nem. És nem.) A paradox itt az, s Ady ezt ismertet-te meg irodalmunkkal, hogy (benne a saját hihetetlen pontosságú érzékenysége!) a nagy tár-gyak ugyanoly érvénnyel tematizálódhatnak, mint ahogyan nem. Magam a *kis témák konkrét, akaratlan-míves légiesítésével* bírtam főleg foglalkozni. De: mélyen igaznak fogadom el a vé-lekedést, hogy: „Mi a csudáról írt volna T. D. elegyes történelmi évtizedek során, ha nem ve-rebekről, medvékről, gombfociról, festőkről etc.?” Lovakkal, nem vitás, de csak külhoni nézé-sek és fogadások keretei közt, azért is foglalkoztam, mert titkon legalább *ennyiben* életrész-

vételt akartam. Ám hogy Ady ezért még ne lett volna titkos ihletőm? Látjuk, remélem, hogy az volt. Az utak kiszámíthatatlanok, de – utóbb! – jelződhetnek.

*

Nem tematizálok, de némelyeknek valamit mondani talán ezzel (a kevéssel itt mind) mégis akartam. A Muszáj-Hérakleitoszt Ady azzal fejezte ki, hogy ő, jaj, nem tud *így* maradni. Talán a *látva lássanak* vágya sokkal visszafogottabb ma sokakban... de fel nem adtuk. Bár a tematizálás benső árulása: fenyegető.

PÓTLAPOK

Más dolgozat(om) tárgya lesz végigmenni egy-egy Ady-életmű-részen az egzisztencialitás és tematizáltság/atlanság kérdéseit taglalgatva, találgatva. De, ahogy utaltam már erre (épp hogy! itt), az, hogy e világnagy újtó-költő Úr, mikor a verset csak cifra szolgának nevezte (óriás-tematizáltságok ellenére), az *egzisztencialitás elsőbbségét* líráinkban *elsőként hozta* alapjelentősként és alapjelentésként. Babits az *Esti kérdés* legmélyebb rétegeiben tüneztet elő ilyet, Kosztolányi más, Szép Ernő pedig, bár nagy egyéniség (és példátlan), igen, *Ady-vonal*.

Döbbenjünk meg! és ne döbbenjünk meg. Ám erről másutt. Addig is: itt ilyeneken ámulok (1913-as a kötet, *A Magunk Szerelme*) pl. a *Téli alkú szememmel*, nyitányánál:

„Sírj egy végsőt, égő nagy, vén szemem,
Bókoljatok ki, fölnezzet világok,
Hogy újakat már nézni nem kívánok
S megcsalt hazátok már int: a Végtelen.”

Bár Kosztolányi és Szép Ernő hangja is jelen van itt, fontos az, hogy a póre egzisztencialitás szól. Pilinszkynél a póre örökkévalóság, az ól, a páros-elhagyottság már kibontakoztatott lény-lényeg. Nemes Nagy szobrai, melyekkel elsüllyed a hajós: elsápasztó. De a költőnő nagyon is megmaradt a tematizáltságoknál. (Más téma megint.)

*

Ady a „téli alkú” mellett azonnal a *Zuhanás a Semmibe* előd-hangjával remegtet meg. A mindenem, mindenestül... a (nálam) hirtelen rám nyílt határ... csak Ady még *kapni is* akar mindent, magam nem. (Annyit se, mint Pilinszky, talán.)

*

Íme, egy tematizáló ereje folytán az „...utáni idők”-tól távolibbnak érezhető Ady; miközben a (minimális) cselekvéses tárgy (ez a hallott dolog) közeli.

AZ ELTÉVEDT LOVAS

*Vak ügetését hallani
Eltévedt, hajdani lovasnak,
Volt erdők és ó-nádasok
Láncolt lelkei riadoznak.*

*Hol foltokban imitt-amott
Ős sűrűből bozót rekedt meg,
Most hirtelen téli mesék
Rémei kielevenednek.*

*Itt van a sűrű, a bozót,
Itt van a régi, tompa nóta,
Mely a süket ködben lapult
Vitéz, bús nagyapáink óta.*

*Kísértetes nálunk az Ősz
S fogyatkozott számú az ember:
S a dombkerítéses sikon
Köd-gubában jár a November.*

*Erdővel, náddal póre sík
Benőtteti hirtelen, újra
Novemberes, ködös magát
Mult századok ködébe bujva.*

*Csupa vérzés, csupa titok,
Csupa nyomások, csupa ősök,
Csupa erdők és nádasok,
Csupa hajdani eszelősök.*

*Hajdani, eltévedt utas
Vág neki új hinárú utnak,
De nincsen fény, nincs lámpa-láng
És hírük sincsen a faluknak.*

*Alusznak némán a faluk,
Multat álmodván dideregve,
S a köd-bozótból kirohan
Ordas, bölény s nagymérgű medve.*

*Vak ügetését hallani
Hajdani, eltévedt lovasnak,
Volt erdők és ó-nádasok
Láncolt lelkei riadoznak.*

Lelkem mélyén e „zsáner” egyre ott van, persze, s így esett, hogy:

*

„Vak ügetését hallani”, jegyeztem fel. Elolvasom a verset most; tucatnyi lovas témából egy; alkalmas lesz-e munkámat zárni? Nos... itt mutatkozik, mekkora *különbség* van mégis... Pi-

linszky és Ady egzisztencialitása között; N. N. Á. hogyan más-történelemnézés; Jékely emígy, J. A. amúgy tér el a maga historikum-elemeivel; Szép Ernő vált a leglecsupasztottabb egzisztencialitás-kifejezővé.

De a *tematizáltat* megúszni nehéz. Ahol azonban ez cifra szolga marad (bocsánat), jogaiba jut a LÉNYEGIBB. (Ism.: az egzisztencialitás reményteljesen éled!)

Magam a *Macabre*-nál Aranyék (Vajda és századvégiek, akkorról), az *Hommage*-zal Ady tanítványa voltam. A *Madárzsoké* kifogástalan-féle tematizmusa: köztes érzület. Végre a *Paper Star* hozza (az idők kezelődésével) a szabadulás ígéreténél többet (idők és motívumok, pl. a *zöld* a vers elején és végén, mint áttételező, tárgyon túlmutató, is), és a *Húzott felhők, három ló* alkalmasint valami eredményre jut, kb. a legtöbbre, ami szerény erőmből telhetett. (Ne tévesszen meg minket itt a pár téma; szolgálnak; az idő-tér „szeszély-látszat” már közelebb jár az egzisztencialitás megmutatásához.) És persze végig nem szóltunk Weöres Sándorról.

MELOCCO MIKLÓS: ADY ENDRE, 1977 (Pécs) *Bócsi Krisztián* fényképe

PETŐCZ ANDRÁS

Ady Endre: A Moloch oltárán

Ezer este múlik ezer estre,
a vérem csak hull, hull, egyre hull,
különös istennel csatázom,
orvul gyilkol és kegyetlenül:
a Láthatatlan Nagyúr.

Pontosan ismerem disznófejét,
hájas testét is megismerem,
riszálja magát, szeressem őt,
s hízik, csak hízik a véremen:
pusztulok hiteltelen.

A Hájas Nagyúr jutalmat ígért,
simogattam a sertésfejet,
de szeretni őt, nyilvánvaló,
eddig még soha nem sikerült:
és ezért megfizetek.

Elpusztulok, Moloch, oltáradon,
gyermekké növelt áldozat,
tudnám, miért hódolok neked,
cipelve magamon átkodat:
vér-vagy-arany-változat.

Ezer este múlik ezer estre,
a vérem csak hull, hull, egyre hull.
Nem múlik el soha a harcunk,
mindenik mondatban ott lapul:
Moloch, Rettegett Nagyúr.

Ady Endre: A Szétizzadt Város

A Szétizzadt Város már nemigen tudja,
merre is vezet itt Ady Endre útja,
hogyan is takar be a sűrű éjszaka,
ha elindulok haza.

Nem tudja erre már senki, senki, senki,
miért is kell engem annyira szeretni,
miért az önkínzás, és miért az ének,
meg a hajnali fények.

Szétizzadt Városban fáradt idegenek,
megriadt legyekként báván keringenek,
nem sejtik, milyenek a síkföldi vágyak:
mennek a Hortobágnak.

Nem nő ott fű, virág, nincs dudva vagy muhar.
A síkföldön életre semmi nem utal.
Van a Pusztaság, és dolgozik a Halál:
az mindenkit megtalál.

A Szétizzadt Város sötét éjszakája
nem szűnik meg soha hajnalhasadásra.
Betegség szaga van itt a napsütésnek:
pusztulnak a remények.

A Szétizzadt Város soha meg ne tudja,
merre vezetett a beteg költő útja,
csorda, kóbor népek, hogyan is legelték
le – megsebesült lelkét.

•

Nézd csak, a magasban, ott repül a páva!
Rászállott az, figyeld, a vármegyeházra!
Talán éppen ők, a napszédítő tollak,
rólam dalolnak, holnap.

A halotti maszk szépsége

WEHNER TIBOR BESZÉLGETÉSE MELOCCO MIKLÓS SZOBRÁSZMŰVÉSSZEL

– Magyarországon hozzávetőlegesen negyven közösségi terekben elhelyezett Ady-szobor van, s ebben a számban bennfoglaltatnak a mellszobrok és a domborművek is. Érdekes jelenség viszont, hogy a múlt század nyolcvanas-kilencvenes évtizedfordulója óta nem állítottak új, Ady Endrét idéző szobrot. Megkopott volna Ady és költészetének időszerűsége, fontossága? Vagy véglegesen lezárult egy korszak?

– Adyt, mert letagadhatatlan örökség, a kommunisták mint forradalmár költőt használták. Ez ugyanaz a módszer, ahogy József Attilából proletár költőt csináltak, és ugyanaz, ahogy agyonhallgatták Kosztolányit. Amikor aztán 1977-ben, a Kádár-korszak kellős közepén, érkezett Ady Endre születésének 100. évfordulója, akkor, mint minden nem letagadott ember esetében, a kerek szám, az évforduló miatt fontossá vált ez a költő is. Ezért tartottam fontosnak már 1977-ben megjegyezni, hogy én nem az évforduló miatt csináltam meg az Ady-szobraimat. De a hosszú Ady-szobor-hiátus ellenére úgy vélem, hogy Ady Endre újra meg újra fel fog bukkanni szellemi és fizikai tereinkben, mert nagyon okos költő. Különös válaszokat ad a fel nem tett, de bármikor feltehető kérdéseinkre. József Attila *A Dunánál* című versében azt írja, hogy „... Anyám szájából édes volt az étel, apám szájából szép volt az igaz.” Na hát ez közhely, nem is értem, hogy József Attila szintjén hogy kerülhetett ez a fordulat a versbe. Mert ugyanakkor az *Apámtól, anyámtól jövőn* című Ady-versben meg az olvasható „Anyám hangjában szomorúság, apám hangjában vad feledés.” Azért ez már gondolat. Ennek alapján vissza lehet nyomozni, hogy ez az elszegényedett, meghalni nem hajlandó, tulajdonképpen dölő ember, vajon hogyan élhetett? És akkor ez a „vad feledés” erre az elmúlt ötven-hatvan évre is stimmel. Ez a szó-pár, vagy ahogy Illyés Gyula nevezi, szóvarázslat intelligens és meghökkenítő. És ezért soha nem lehet megszokott.

– 1972-ben volt az Egy megbízás története című kiállítás a budapesti Eötvös Klubban, ahol a padon ülő Ady-szobrod első tervváltozata került közönség elé, és amelynek alapján hosszú huzavona után, 1976-ban Tatabányán megvalósulhatott a monumentális változat. És aztán 1977-ben köztérre kerülhetett a debreceni és a pécsi kompozíció is.

– És 1977-ben megszületett a Petőfi Irodalmi Múzeumban az Ady-oltár is. De bennem nem az évforduló kerek száma hívta elő Adyt, hanem az, hogy a magyar költészetből ő áll hozzám a legközelebb. Ő tetszik a legjobban. Ehhez még kell valamit mondanom. Azt, hogy engem mindenféle-fajta emberi, szellemi tevékenység közül legjobban a szép magyar költészet érdekel. Tehát én nem jelentem ki, hogy Ady Endre nagyobb költő, mint József Attila, Arany János vagy Petőfi Sándor, mert bármelyiket hallom, akkor meghatódom. Most voltam Kaposváron, ahol egy megemlékezés volt Párkányi Raab Péter Trianon-szobránál, és ott elhangzott egy csomó vers is. Vegyes felvágott volt, de amikor a *Vannak vidékek* című Kányádi Sándor-verset hallottam, akkor meghatódtam, és reméltem, hogy a közelemben lévők nem látnak, hiszen nem temetésen voltunk, ahol nem szégyen meghatódni. Ennyire fontos nekem a magyar költészet. Soha nem vállalnék felolvasni sem olyan verset, ami tetszik, vagy amit kívülről tudok, mert menet közben elcsuklana a hangom, elkezdenék szégyenkezni, és nem tudnám folytatni.

Egyszer volt szerencsém a budapesti Terror Háza megnyitóján Petőfi utolsó versének, a *Szörnyű idő* című költemény utolsó versszakának második részét elmondani, mert oda tartozott. Figyelmeztettek, hogy a mikrofon gyenge, következtetésképp ordítva kellett elmondanom ezt a pár sort:

*Akad-e majd
Ki ennyi bajt
Higgyen, hogy ez történet?
És e beszédet nem veszi
Egy őrült, rémülésteli,
Zavart ész meséjének?*

Talán ez volt az egyetlen olyan alkalom, amikor gond nélkül elmondtam a verset, és ehhez hozzásegített ez az ordítás-kényszer is. Viszont arra nem vállalkoznék soha sehol, hogy Ady-tól idézetet mondjak. Nem tudok erre magyarázatot adni, vagy csak azt, hogy számomra hosszú-hosszú évtizedek óta a világ teljesítményei közül az egyik legfontosabb és legszebb Ady költészete.

– Akkor tehát elmondható, hogy csupán a megbízások szeszélyének köszönhető az, hogy az Ady-szobrok mellett József Attila- és Radnóti Miklós-emléket is készítettél, de például Arany János- vagy Petőfi Sándor-szobrod nincs.

– Arany János-szoborra nem kaptam megbízást, de történetesen Petőfiről, mert nagyon jól ismerem a dagerrotípiáját, nagyon sok rajzot csináltam. Szobrot is készítettem Petőfiről: ez a főiskolai diplomamunkám volt, amely ugyancsak a dagerrotípia alapján készült. Ez a művem később a veszprémi Petőfi Színházba került, úgy tudom, ma is ott áll a lépcsőforduló tetején.

– Az 1970-es évek első felében azonban intenzíven az Ady-szobrokkal foglalkoztál, s így elmondható, hogy Csorba Géza mellett, akit az „Ady-szobrok szobrászának” aposztrofálnak, a te szobrászatod is nagyon szorosan összekapcsolódott e költővel és e költészettel.

– A Csorba Géza által alkotott, a budapesti Liszt Ferenc téren álló Ady-szobor sokkal inkább Jean Marais francia színészre emlékeztet engem, mint Adyra. Ráadásul ez egy eredetileg kőbe tervezett szobor, amit bronzban valósítottak meg. Még szerencse, hogy a talapzatra rá van írva a költő neve. Persze mi már könnyű helyzetben vagyunk, mert alaposan ismerjük Ady Endre fényképeit.

– Akkor elérkeztünk volna az Ady és a szobrászat, és egyúttal az Ady és a halál problémakörhöz.

– Van egy hasonlatom, amely érthetővé teszi azt, amit gondolok. Mindig irigyeltem a görög szobrászatot, mert föltalálták az emberi aktot, amely egyre pontosabb lett anatómiailag, de ami mindig szépen „fejeződött be”: az ún. görög arccal. Ha az arc nagyon fiatal volt, akkor persze lehetett azon vitatkozni, hogy lány vagy fiú. Általában azt mondták, hogy ifjú, de ha csak a fej maradt volna meg egy-egy szoborból, akkor nem lehetne pontosan megállapítani a megformált ifjú nemét. De a szobor szép volt, mert ilyen fejjel „fejeződött be”. Amikor az Ady-szobraimat csináltam, arra gondoltam, hogy milyen szerencsém van, hogy erre az analógiára én is tudok szép szobrot csinálni, mert a szobor Ady fejével, Ady arcával „fejeződik be”. Tehát ha én jól gondolkoztam, és jól rendeztem el a részleteket, és ha a hagyomány szerint feje van a szobornak, és az Adyra hasonlít, akkor az csak jó lehet. Nemcsak belül, hanem kívül is tet-

szik nekem Ady. Én nagyon megrökönyödtem egynéhány remek költő arcmásán, akikről nyilvánvalóvá vált számomra, hogy az arcuk nem illik a verseikhez. Szébbek a versek, mint ők. Három esetben nem volt semmi kétségem: Petőfi Sándor dagerrotípiájával kapcsolatban – ez ugyanolyan szép, mint amilyen szép egy-egy Petőfi-vers –, Arany János öregkori fényképei ugyanolyanok, mint Arany öregkori versei, és Ady arca olyan, mind az Ady-versek. Tehát amikor ő azt mondja a *Most pedig elnémulunk* című versben, hogy „csókolj szájon, szép húgom: Este”, akkor bennem nem keletkezik semmilyen férfiúi viszolygás. És *Az utolsó mosoly* című versben azt, hogy

*Mosolyos, hideg ajkam,
Mosolyos hideg ajkam:
Köszöni a csókodat,
Köszöni a csókodat.*

ezt ez az arc mondhatta-írhatta csak, és nem ütközik össze a költői kép az arcképpel. Érdekes az is, amikor valaki magához igazítja a verset. Kányádi Sándor *Halottak Napja Bécsben* című versének kilencedik sora így hangzik: „kit érdekel hogy erre jártál”. És Kányádi ilyen, nem különös, nem atléta. Adynál a góg nem zavar. Be is vallja *A veszélyek istene* című versben, hogy „Gögöknek gögje, nagy Gög, az enyém”, bár néha kijelenti, hogy a góg semmit sem ér. Tehát hullámszik a kedélye. De mint szobrász, nagyon örültem annak, hogy úgy nézett ki Ady Endre, ahogy kinézett, hogy olyan volt az arca, amilyen volt, mert ha egy versét olvasom, akkor oda-lebeg valahogy az arca is eléem.

– *De ez az arc gyakran a költő halotti maszkja.*

– Nekem a halotti maszk tetszik a legjobban. Ady legszebb arca a halotti maszk-arca. Van az a szép könyöklő arcképe, és persze vannak puffedt arcú portréi is, de a halotti maszk-képe az minden tekintetben a legpontosabb és legszebb. És érdekes módon a kortársak is azt írták róla, hogy ez nem a dadogós, szélütött, vénülő, beteg Ady, ez olyan, mint amilyen képzeteikben él. Dénes Zsófia is azt írta, hogy a halott Ady visszaszépült olyanná, amilyen valaha, legszebb korában volt. Mert hanyatt fekszik. Tehát ami puffedtség az arcán máskor előre meg oldalt lógna, az eltűnik, lepad. A betegség, ami halála előtt kínoztta, lefogyasztotta, és amikor meghalt, befelé vérzett el, az aortája megrepedt. Nem lett a teste szederjes, puffedt a benne maradt vértől. Mondhatnám azt is, hogy ha valaki szép halott akar lenni, akkor úgy kell meghalnia, mint Adynak, és a testét hanyatt fekvőre kell láttatni. Akkor is eszembe jutott mindez, amikor Győrben a *Szent sír*-szobromat csináltam. Ott is arra figyeltem fel, hogy hanyatt fekvő testhelyzetben az arc megfiatalodik, megszépül.

– *A költőt megidéző, a hetvenes években készült négy szobron különböző Ady jelennek meg. Tatabányán, a padon ülő kompozíción a nagybeteg, a Petőfi Irodalmi Múzeum Ady-oltárán egy túlvilági jelenés felemelkedő, feltámadó szellemalakja, Pécsen a halotti maszkká merevedett, lepelbe burkolt alak. És a legkülönösebb Ady-megjelenítés a debreceni Nagyerdő szoborsétányán valósult meg. Érdekes, hogy erre a debreceni műre az elmúlt három és fél évtizedben még senki sem figyelt fel, valahogy elkerülték az alapos elemzések, pedig ez egy megismételhetetlen, egyedülálló trouvaille: egy nagykabátjába burkolózó ember áll a saját halotti maszkjával szemben. Milyen találkozás ez?*

– Halványan emlékszem csak már, hogy mi indított ennek a szobornak a megformálására. Világos a padon ülő Ady-szobor eredete, amely Emil Isaac fényképe alapján készült, de valójában Juhász Ferenc *Ady Endre utolsó fényképe* című verse miatt erősödött meg bennem az, hogy érdekel ez a kép. „Fáj az istent roncsokban látni” mondja, indítja versét a költő. Aztán olvastam azt is, hogy Kosztolányi azt írta magáról, hogy úgy fog meghalni, hogy magát nézi majd a tükörben, amint haldoklik. Ady meg az írta *Az utolsó mosoly* című versében, hogy

*Óh nagyon csúnyán éltem
Óh, nagyon csúnyán éltem:
Milyen szép halott leszek,
Milyen szép halott leszek.*

Ez az Ady-vers szinte megjósolja, hogy egyszer ő majd nézi a saját halotti maszkját. A saját halott arcát. Bevallom, hogy amikor bírálatra felvittem a szobor makettjét a Lektorátusra, kissé félttem, hogy ki fognak hajítani, hogy ez bizarr és modernkedő egyszerre, meg morbid. Szerencsémre Varga Imre szobrászművész volt a zsűriben, aki azt mondta, hogy ha valami érdekes, akkor attól nem szabad viszolygni. Így megmentette ezt a szobrot. Azt képzelem – és tudom, hogy ez kissé abszurd gondolat –, hogy ha Ady életben marad, akkor biztos kíváncsi lett volna arra, hogy ő milyen halottként. Aztán valószínűleg megnyugodott volna, hogy hát igen, meghalnom így kellett. Hiszen Petőfihez is hogy illik, hogy nincs halotti maszkja. Nekem azért tetszik nagyon Ady halotti maszkja, mert azon valóban látom magát az elmúlást, és a számomra legfontosabb arc elmúlását látom. És amikor a debreceniek megrendeltek a padon ülő Ady-szoborra hivatkozva egy másik Adyt, akkor arra gondoltam, hogy ebből a képzavarból, a szép halotti maszkból csináljak szobrot.

– *Amelyet azóta sem lehet beilleszteni a magyar köztéri szobrászat rendszerébe. Páratlan, gyönyörűen megmagyarázhatatlan mű. Talán ezért nem lelhető meg vélemények, szakmai elemzések erről a szoborról.*

– Talán azért sem, mert nem érdekel senkit sem a probléma. Az, hogy a művészeti írók közül valakit valóban érdekel az, amiről ír, elég ritka. Kialakult egy művészeti-írói nyelv, amibe mindenki menekül. Csak félmondatokat, szócsoportokat vesznek át a művészeti szaknyelvből, ebből következően aztán senki sem érti azt, amit írnak. Ha nagyon utánanézzünk a szövegnek, akkor rádöbbenünk, hogy gyakran nincs is értelme annak, amit olvasunk. Egyszer dicséretként azt írták le rólam, hogy a szobraim nem felszínesek. Kitalálhattak volna egy jobb kifejezést is: a szobor befejezése ugyanis mindig a felszínen történik.

– *Az Ady-szobrok együttese munkásságodban a hetvenes években lezárult, de lezárultak a költők, írók, művészek szobrainak sorozatai is, és nemcsak a te szobrászatodban, hanem a magyar monumentális szobrászatban általános szinten is: az emlékművek évada köszöntött ránk. A világháborús mementók, az 56-os emlékművek, a millenniumi monumentumok, a Szent István-szobrok korszaka. Azonban úgy vélem, hogy a történelem, a politika helyett most már újra a művészettel kellene foglalatzkodnia a szobrászatnak.*

– Én azért csináltam Mansfeld Péterről emlékművet, mert úgy éreztem, hogy ezzel egy szobrász, aki köztéri szobrokat csinál, tartozik. Adóssága van. Mansfeld Péter nem volt művész, de hős volt. Olyan fiatalon halt meg, amikor Rimbaud abbahagyta a versírást. A Mansfeld Péter-féle „költészet mint élet” szintén ugyanannyi ideig tartott, mint Rimbaud-é. Nem sokkal

öregebb Petőfinél a fél évvel öregebb Gérecz Attila. Aki gyönyörű verseket írt. És ő harc közben halt meg 1956-ban. Gérecz Attila válogatott öttusázó volt, a hideg Dunában úgy úszott, hogy motorcsónakkal elveszítették a nyomát. Kívül-belül tökéletes ember volt. Két tankot lőtt ki, amikor a harmadik agyonlőtte őt. Nem akárhogy halt meg. Gérecz Attila dupla adósság: mint hős, és mint költő. És neki sem áll még szobra. Lehet, hogy azért, mert nagyon nehéz feladat. De előbb-utóbb be fogok adni valakinek egy Gérecz Attila-szobortervet. Furcsa dolog, hogy a róla megjelent könyvben közölt, profilban ábrázolt portréfotó emlékeztet apámra. Így hát többszörösen is nehéz feladat lesz. A szétrobbantás nem való köztérre. A tank se való oda, bár Pátzay mester készített tank-szobrot, mert hát feladta az elveit. Pátzay Pál azt is mondta, hogy autóról, fiam, nem csinálhatsz szobrot, mert az autó önmagának szobra. Ez egy gondolkodásmód, és ebbe beleillik az, hogy egy szép autó már eleve megtervezett, azt már nem kell agyagból vagy kőből újjáformálni. Aztán persze csináltam én is autósobrot.

– És a Gérecz Attila-szobor mellett milyen terveid vannak?

– Egy újonnan keletkezett adóssággal foglalkozom: a Makovecz-örökséggel. Egy riportban azt mondtam, hogy pillanatnyilag nem tudok elképzelni szebb férfiarcot, mint az övé. Töprengék is rajta, rajzolgatom is. Egy mecénás, aki Makovecz Imrét segítette, aki támogatta a Magyar Művészeti Akadémiát is, szeretne egy emlékművet, vagy egy emléket állítani Makovecz Imrének. Azóta ezen töprengék, ezt tervezgetem. Makovecz Imrét személyesen módomban volt szeretni. Igaza van Szabó Dezsőnek, hogy a nagy emberek sírján dudva és barátok nőnek, de nekem leveleim vannak, amelyek igazolják, hogy mi komoly barátságban voltunk. Amikor meghalt, még az is eszembe jutott, hogy egyedül maradtam. A művészet iránt való adósságom így Makovecz Imre halálával jelentősen nőtt.

– Visszatérve Ady Endréhez: ha ma csinálhatnál Ady-szobrot, milyen szobrot készítenél?

– Furcsa, mert ha most eszembe jut Ady Endre, akkor leülök rajzolni, és lerajzolom a halotti maszkját. Mint képpel foglalkozó ember el tudok képzelni olyan vágyat, hogy drámai. De talán még nehezebb leülni egy papír elé azzal a szándékkal, hogy a rajz szép legyen. És ha Ady kapcsán szépet szeretnék rajzolni, akkor én a halotti maszkját rajzolom le.

– És ha szobrot csinálnál Adyról, az is szép lenne?

– Nem, az valószínűleg furcsa lenne. Én két szobrommal vagyok maradéktalanul elégedett, amelyről úgy érzem, hogy sikerült. Kerényi József építész szokta idézni Faulknert, aki azt mondta, hogy az ember tökéletest szeretne alkotni, amire alkátánál fogva képtelen. Ezért én, ragyogó kudarcaim alapján rangsorolom a munkáimat. Ilyen, ragyogó kudarcnak tartom a győri *Szent sír*-kompozíciót és a pécsi Ady-szobrot. Talán ezért, a pécsi sikerültnek érzett munka miatt nem tudok új Adyt csinálni. Hacsak az nem számít új szobornak, hogy a pécsi szobornak leverték az orrát, és most az egész fejet újra ki kell faragynom, mert toldozgatni nem lehet. Az Ady-szobraim sorában ez volt, ez az utolsó.

– Van még egy rejtett kis Ady-domborműved is: a budapesti Fészek Klub belső kertjének majolika-tondója.

– Ebben ártatlan vagyok. Érthetetlen, ahogy a tervem ellenére kivitelezték és elhelyezték. Nem stimmel a színe, és nem stimmel a könyöklő-póz, a félrebillent fejtartás kompozíciója sem: a Zsolnay-gyár idétlen késsel festette be, és kiegyenesítette a testhelyzetet. Vagyis ezt a

munkát nem vállalhatom, legszívesebben levinném, kidobnám és újra csinálnám. Pedig most van más konkrét munkám is: itt a szomszédban, Etyeken egy vállalkozó, Pap Géza hipermodern pálinkagyárat épített. Megvett a gyár körül pár hektár földet, amit egy szép erdő övez. Két nagy tavat is ástak ezen a területen, és a kiásott földből egy Gellért-hegy formájú dombot építettek. És ennek a dombnak a tetejére szeretnének felállítani egy *Isten, áldd meg a magyart* című kompozíciót. Ezt csinálom most, már kibontották hozzá a követ. Október 23-dikán tervezik az avatót.

– Köszönöm a beszélgetést.

Zsámbék, 2012. június 8.

MELOCCO MIKLÓS: ADY-OLTÁR, 1977 (Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum)
Berekméri Zoltán fényképe

VÖRÖS ISTVÁN

CXLIX. zsoltár

ÉS ADY-FRAKTÁL IS

1 Mária nénit nem szerette
senki. Dicsérjétek az urat!
2 Hányan vannak, akit nem
dicsér senki? Énekeljétek
az Úrnak új éneket, mert a régít
már rohadtul unja. Ne
szavakkal dicsérjétek,
de összeszorított foggal inkább
tegyétek a jót. A hízelgés,
az őszinte szeretet szavai
émelyítik. Maga az őszinteség.
3 Mária nénit mindenki utálta,
én például biztos. Egyszer,
mikor hozzánk jött, és egyedül
voltam, nem nyitottam
neki ajtót, mondván, hogy nem
szabad beengednem senkit.
Negyedórába telt, amíg megértette,
tényleg nem fogom beereszteni.
4 Dicsérjétek most azokat,
akit nem szerettek. A cigányokat,
a magyarokat, az arabokat,
a svábokat, a románokat,
a négereket, a szlovákokat,
a németeket és a zsidókat.
Kihagytam valakit?
Biztos. A melegeket és
a hidegeket, a langyosokat
és a langytalanokat.
5 Kifogyhatatlan az Úr az ötletekből.
Mennyi furcsa ellenszenves embert
teremt, hogy mi, nem ellenszenvesek

közösen utálhassuk őket,
ezzel is izmosítva kifogyhatatlan jószágunkat.

6 Ez a hőkölő harcok népe, s mosti lapulása
is rávall, hogy az úri kíméletlenség
rásuhintott szíjostorával.

7 Sionnak fiai örüljenek az ő
királyukban. Kóstolgassák a bort
a Tokaj-hegy alatt. Úgy tornyosul az
fölénk, mint egy fekete gyóntatószék.
Nem magyarázat, hogy alkonyodik
és a fecskék most teszik utolsó
körüket az égen.

8 Dicsérjétek az ő nevét tánccal
és röhögéssel, síppal és kereplővel,
bevonul a geszti bolond, a leples
bitang, hőköljünk, mint a ló
az égő istálló előtt, vagy a naplemente
szürke felhőbunda alól kibukkanó
véres farkaspofája előtt.

A nap nyelve utolszor
végignyal a tájon, mindenki,
akit nem szerettünk, most föltámad,
akkor is, ha él még, és jön
jogos vagy jogtalan jussát
követelni. Érzem az istenszagot.

9 Hull a búzaföldön, a tetemen
angyalok nyüzsögnek, jaj, sírjatok és
dicsérjétek, már támadnak föl
a gyűlölt arcok, a világvége
két napja, a tegnap és a holnap,
összezsattan, mint alsó
és felső fogsor egy kitalált
szörny szájában. Leteremtés könyve,
harmadik nap, 149. oldal.

TÉREY JÁNOS

Nem tisztelitek a magyar szenvedést

Ady Endre szellemének

A Legkisebb Jégkorszak második telén,
Amikorra eléggé befagyott a magyarság
A Kárpátok képezte királyi karéjba:
A rendőrség Pesten, a Vígszínház előtt
Vízagyúval kergette szét a krisnások lelkenedező,
Kannán doboló, kolompoló csapatát:
Sáfrányszínű köpenyünkben kicsikét fáztak
A két méter magas hórakások között,
Miközben tetszőleges, félóránként változó,
Idiotikus dallamokra hare-haréztak.

„Megtorlás? De miért?”
„Action gratuite?...” „Nem tudni.”
A pillanat törtrésze alatt
Fagyott rájuk a gyalázat máza;
De ez még csak a kezdet volt.

Befagyott a magyarság,
S ami különösen fájt neki:
Egybefagyott féltékeny szomszédaival;
Osztozva szlovén, horvát és osztrák,
Sőt szlovák, szerb, román és ukrán
Társaival, mi több: majdnem egész
Európával a közös hóhalálkozásban...
Unikális sorsa közös mederbe került.

A becsődölt boltokból átalakított, filléres kocsmák,
A kocsmák helyén kinyitott egytálétel-elosztók,
Bukott luxuséttermek helyén született lottózók,
S főleg a használaton kívül helyezett

Repülőterekből lett óriásdiszkók
 Vonzó célpontok voltak estefelé.
Winter Weekday Heavy Progression!
Saturday Night Ice Extasy Fever!
Sunday Blizzard S/M Cooling...
 Ilyen röhejes hívószavakra ugrott a nép,
 A főváros kétszázezer táncfanatikusa.
 „Jé, mennyi nép egyetlen szűk helyen!”
 A színes partiszemüvegű kötelék
 Szikrázó fehérben, élénkrózsaszínben,
 Ütés- és simogatásálló, szédületes sminkben
 Hömpölygött a kőkeményre döngölt havon.
 „A mai parti neve... *Future Sound of Bethlehem*.
 Az ötös erősségű táncforradalom!”

Bent mit sem lehetett érzékelni a jégverte külvilágból.
 A havazás ellenére tömött sorok
 Kígyóztak a pasztellszínű reptér előtt.
 Olajozott volt a beléptetés.
 Fölcsendült a velős, vadonatfriss klubhymusz,
 S hogy új dimenziót ismerjen meg a publikum
 – Ezek a folyton-folyvást *cool* arcok –,
 Óráként váltották egymást
 A körlevelekben kivétel nélkül mindig
 Bombasztikusnak nevezett föllépők,
 A műfaj úgynevezett nagymesterei.
 Prezentálásukban pörgős zenék hangoztak el;
 Kezek lendültek a magasba, lángoló
 Artisták, festett, félmeztelen táncosok
 Ropták eszelős táncukat a karzaton;
 Másfél száz üveg pezsgő gazdára talált,
 Szervizről gondoskodtak szexi macskanők.

Színes koktélok fogytak, libbentek koktélsruhák.
 A közönség éljenzéssel fejezte ki
 Mély rokonszenvét. „Hívők! Talán féltetek
 E hamisítatlan káoszhangulatot!
 De minden végigpartizott péntek után
 Szombaton éjjel újra összegyűltök itt!...”

A tulaj rendőrfőisztekkel őriztette a diszkóit,
Cerberuszok védték bázisait jobbról és balról,
A partizsellem tetterős oszlopai.
Ne legyen rendbontás, amikor
Kezdetét veszi a varázslat... „Azért
Rájuk férne időnként egy razzia”, gondolták
A kapitányságon, sőt a seregben.
Ám e pazar poppalotákban minden kiszámítható volt;
Az ördögien rutinos górék mindig előre
Tudták, mikor jön hétvégén ellenőr.

Aztán egy különösen farkasordító szombat éjjel
Egy állig fölfegyverzett banda körbevette
Ferihegy 1-et –
Úgynevezett magyar fundamentalisták.
Javában tartott még a zenés fürgeteg,
De ők áramszünetet produkáltak:
Egyszer csak csönd lett és sötét.
Sikoly.

Hatástalanították a védelmet is:
Négy elmetszett torkú kidobóember
Teste hevert a sárfoltos havon
(Nem sokkal azelőtt ezek a kidobók
Mészároltak le túl ittas vendégeket).

Nem egészen két perc leforgása alatt
Az U-alakú koktélpultot szétgéppisztolyozták.
Könnygázgránátot dobtak a táncterre.

A magyar fundamentalisták
Kiparancsolták a rezidens DJ Ice-ot a pult mögül,
S fején fülhallgatóval rángatták tovább;
Egy másikat, a „fürgeteges fölmelegítések”
Felelőjét félrészegen a bárpulttól szedték össze,
A harmadikat, a klub kedvenc himnuszainak
Szerzőjét a piszoárból rugdosták elő;
Neki mindegy volt, nem is tiltakozott,
Mert mint utólag kiderült:
Eleve depressziósan állt a lemezjátszók mögé;
A negyedekre, a mindig vidám

DJ Blizzard-re egy prostituált társaságában bukkantak rá
A forgalomirányítók tornyában.

Kitaszigálták őket a parkolóba, üvöltve:

„Gyerünk, kifelé!

Ezt kapjátok az elherdált földért!

A letiport méltóságunkért!”

„Ezt az eltáncolt milliókért, agymosott gecik!”

„Üssük le a DJ-t!

Tépjük ki a szívét!”

„Jó szakember, ugyanúgy hasznos tagja a társadalomnak,

Mint mi: evickél a színen”, érvelt valaki. Hiába.

„Elvonták pillantásukat az országról,

S előlről-hátulról megtörtént velük a Pop!”

Fölállt a kivégző sorfal:

„Rohadt DJ, kurva anyád, ma este meghalsz.

Térdre, ti trógerék!” „Ezt a magyar sebekért!

A három tengerért! Minekünk egy se maradt.”

„Ti nem tisztelitek a magyar szenvedést!

Ti nem tisztelitek a magyar szenvedést!”

„Bár immár nincsenek saját magyar sebek...

Se külön bejáratú magyar szenvedés:

S épp ez a hiány fáj a legjobban nekik.”

Csönd. Fölhúzták a Kalasnyikovjaikat;

Aztán háromszor-négyszer sortűz ropogott.

Szenyfeltos maskarák a vérpöttyös havon.

ZELEI MIKLÓS

Ady Endre a londoni metrón

A Northern line lehetett. Az Elephant Castle nevű megálló előtt? Vagy után? Bedobta magát egy néger kamaszfiú a metrókocsiba és leült velem szemben. Hátradőlt. A fejét az ablakhoz támasztotta. Kinyújtotta a lábát. Mindkét keze fölfelé fordított tenyérrel az ülésen.

Áradt belőle a szabadság.

Arra gondoltam, hogy én soha nem fogok tudni így ülni. Akárhogy kihúzzom is majd magam, mindig lesz, mindig marad bennem valami görnyedt.

Beleszületni 1948-ba?

A fordulat évébe?

Amikor Magyarország sztalinizálása teljes gőzzel megindult? És az ország megnyomorítása kormányprogram szintjére emelkedett.

A nullkilométerkő 1948. Mögöttem a diktatúra. Szívemben a szabadságdeficit. A hajamban is, mint az arzén. Szerencse is, hogy ma már hullik. A körmömben is benne van. Minden ízemben. Én rég nem leszek már, amikor a földből, ahová eltemettek, a szabadsághiány még mindig kimutatható lesz.

De most még 1992 van. Ülök a metrón Londonban. Bámulom a néger fiút és Ady Endrét látom. Ez a néger kamasz, hátradőlve, ablaknak támasztott fejjel számomra akkor Ady Endre.

A legelképzhetetlenebb, a legabszurdabb, a legmegalázóbb és a legkisszerűbb élethelyzetekben mindig eszembe jutott és eszembe jut: mit tenne most Ady Endre? Ha nem is „Az igazi Ady”, akinek hétköznapijait különféle emlékiratokból ismerhettem meg, hanem az az Ady, aki a verseiből bennem született meg, s vénült velem. És kinéz a tenyeremből, lát a pupillámban, dobol a halántékomon...

Valószínűleg ez az Ady Endre verte ki belőlem a *Situs inversus. Az Isten balján* című közösségi monót. A darab keletkezéstörténete együttélésünk története.

2012 van.

Ma ki ül velem szemben?

Mit tenne ma Ady Endre?

Mi történne a szabadságával?

Situs inversus. Az Isten balján

Situs inversus: a belső szervek elhelyezkedésének fordított (tükrözött) állapota, amelyben jobb oldalra kerül a szív.

Közösségi mono – sztereóban*

Mint majd kiderül: egy felvonás a két felvonás. A történelmi filmszakadások, végzetes befejezések és komor újrakezdések felfüggesztett ideje Konstancában, Budapesten és sóvárgásaink Párizsában. A gyerekeink életében, a vágyaink halálában.

Két személy játssza

ADY

mint Ady, mint Léda, mint Grama ezredes, mint két biztonsági őr, mint Kitti, mint tömbházgondnok, mint frakcióvezető-helyettes, mint Babits Mihály, mint Garami ezredes

A SZÍNHÁZ MARKETING MENEDZSERE

lehetőség szerint a szerző alakítja, mert ez a költségkímélő megoldás

ELSŐ FELVONÁS

MINT ADY *levelet ír*: – Megint olyan levelet írok magának, amit nem fogok föladni. Amit össze fogok tépni. Amit ezután még a hamutartóban is el fogok égetni, és még a klotyón is lehúszom majd. Drága Kitti, vigyen ki innen, vigyen ki. (*Megáll, néz maga elé. Nyelvkönyvet vesz elő, tanul.*) Gând. Mi más lehetne. Magyar jövevényszó! Gând, gond. Ging-gong. Bim-bam. (*Lecsapja a könyvet, súlyozzik.*) Már száz éve gyúrom. Gyú-rom-gyú-rom-rom-rom-vá-rom-vár-rom. Kitt-ti-Kitt-ti. Az idegenlégió is csak öt év, öt-év, öt-év. Tik-tak, tik-tak, Kitt-ti-Kitt-ti. Egy-kettő-Kitti-négy-öt-hét.

MINT LÉDA *kívülről*: – Bandi! Bandíí! Bent vagy pedig, tudom. Bandikááám! Bandi-bandibandibandibandibandikááám!

Lapítasz, mi? Léda vagyok. Nyisd ki! Nyisd ki!

MINT ADY: – Esernyővel veri az ablakot. Léda!... Csehszlovák mackónadrágban, Baťa-cipőben, teljesen berúgva. Tíz idegenlégiót kiszolgáltam. Húszat.

MINT LÉDA: – Nem nyitja. Már nem. Soha. Bandi! Akkor meg bazmeg fizess be az áfát! Bandikááám! Nézd, milyen szép, fehér húsú asszony vagyok, Bandi, ilinckepilincke Bandike, kint vár rád a Lédike... Elbújt. Ady! Az Elbocsátó szép üzenet után nem fizetted be az áfát. Nyisd ki! Az apeh meg engem baszogat. Csak szeretne.

MINT ADY: – Egyedül zuhanok.

MINT LÉDA: – A villanyt is leoltja. Minek írsz, bazmeg, ha mindenkinek csak kárt csinálsz vele? Hallak, hallom ám, ahogy odabent szuszogsz. De én végrehajtalak, Ady.

MINT ADY *próbálgatja a járást*: – Elment. Bal, jobb, bal. A hős. Mit akarsz itt, te csámpás? Azt mondják, hogy egy-kettő-egy, csámpás vagyok, csámpás. Csámpás vá-

* A szövegben rövid idézeteket használtam föl Ady Endre *Tiltakozni és akarni*, Shelley *A meg szabadított Prometheus* (fordította Weöres Sándor) és Domonkos István *Kormányeltörésben* című verséből.

gyak. Csámpás a pálinka. Egy, kettő... Ezzel a csámpás lábammal. Kreatív ugróiskola. Esti ugróiskola. Dolgozók ugróiskolája. Dugovics Titusz Ablakonkiugróiskola. Csámpást járok egymagamban. A török kinyitja ejtőernyőjét, hősüinktől elrúgja magát, aki a meghíusult tandemzuhanásból magánszámba váltva folytatja a bemutatódót. Szólista. Párizsig. Fázom. Hideg van.

MINT TÖMBHÁZGONDNOK: – A meleg fűtőcsöveken kívül is teli a lakása rejtett energiaforrásokkal.

MINT ADY: – Zuhanó remete. Remetor meteor. *(Tompá kopácsolás hallatszik, mintha lent a pincében kalapálna valaki.)* Most is.

MINT TÖMBHÁZGONDNOK: – Ezek az energiaforrások mind fűtenek, Bandikám! Hűtőszekrény, gáztűzhely, rádió, tévé, komputér, a tápegységek! Világítás, napfény. Harminchat fok celziuszos emberi teste.

MINT ADY: – Harmincnyolc kilenc. Büszke lehet rám a légió.

MINT TÖMBHÁZGONDNOK: – Ez önmagában elég a hőveszteség-visszapótlásra, Bandikám. Kacsalábon forgó lakó, önmagát tüzei. Radiátorok kikapcs. Teljesítmény száz százalék fölött. Jól hőszigetelt lakás!

MINT ADY: – Elvesztettem a hitemet önmagamban. *(A kopácsolás lassan elhalkul. Megfogja az előbbi súlyzókat, de most nem képes fölemelni őket.)* Amikor helyén az önbizalmam, olyankor játszva emelgetem őket. Amikor elpárolog, az erőm is párolog vele. 1880. Mióta már. *(Fölveszi Rodin gondolkodó testhelyzetét.)* Le Penseur. *(Előveszi a nyelvkönyvet.)* Poftă mare! És semmi nem jut az eszembe. Étvágyat nagyot! Szabad fordításban: jó étvágyat! A tréfákhoz. O glumă. Egy tréfa. A leckékben a román szöveget szószerint is lefordítjuk, hogy a munkában kimerült, tanulástól elszokott, középkorú tanulót hozzászoktassuk a magyar nyelvtől olyany-

nyira eltérő román mondatszerkezet sajátosságaihoz. Pápá, szpune Rudi, băját din fámilije áljasză... Papa, mondja Rudi, fiú családból előkelőből: hogyha az ember megöregszik, válik zsidó? Hogy ez, Rudi? Hát, látod, papa, én nem vagyok zsidó és te sem vagy még zsidó, de a nagyapa van már zsidó. Nemzetközi szavakhoz kapcsolhatók: papa. Familie. Om ember. Az is egy vicc. A teremtés tréfája. Én is egy tréfa vagyok. Már az se. Már nem is vagyok. Már senki sincs. Magamat is csak játszhatom. Vesd össze, homunkulusz emberke, humanizmus emberiség. Egy rossz vicc, alezredes! Maga még nagyobb tréfája az emberiségnek. Egy irritábilis poén. Le Penseur. Minek ezt tanulnom meg, amikor úgyis tudom? A tiraj francia. A colhoznik orosz. Á, Grama, itt van megint, bírok tisztelet, hogy önt üdvözljem, alezredes!

MINT GRAMA EZREDES: – Grama ezredes vagyok! Salut. Már ezredes, Ady elvtárs, nem alezredes. Jaaaj, már megint miket tetszett írni? Mondani? Annyi bajt tetszene csinálni, ha hagynám! Ha nem segítenék, jaaaj, mennyi bajt, sokat. Már a feletteseim is felfigyeltek rá, hogy hányszor megmentettem önt. Dragă meu, hála önnek. Nincs baj, nincs előléptetés! Így, így. És még alá tetszik írni egy nyilatkozat, hogy Romániáról sehol nem tetszik rosszat mondani, és kész, mehetünk. Tetszik tudni, hogy mindig mennyi rosszat mondanak. Tele gonoszsággal a világ. Azt mondják, hogy románul a Románia szót 1838-ban írták le először! Addig még a neve se létezett, nemhogy az ország. Mért mondják? Fáj nagyon nekem. Románia egy folyóirat címéről kapta a nevét? Belém taposnak, kérem. A mi hazánk? Mindig létezett. Külföldön csak jót Romániánkról.

MINT ADY: – Van útlevél?! Vivát! Indulhatok.

MINT GRAMA EZREDES: – Minden ember annyit ér, ahány nyelvet beszél.

MINT ADY: – Hogy mi?

MINT GRAMA EZREDES: – Magyarul író román író.

MINT ADY: – Magyarul író magyar író.

MINT GRAMA EZREDES: – Aki nem tud románul! És aki nem tud románul, az nem hagyhatja el Romániát. Hányszor mondtam még, Ady! Milyen hírért tetszene vinni az országnak? Román író tud románul. Tetszik érteni. Akkor is, ha magyarul ír. Párizs!

MINT ADY: – Pontosan. Elmegyek innen.

MINT GRAMA EZREDES: – Sokkal könnyebben meg tetszik tanulni franciául, ha már tetszik tudni románul.

MINT ADY: – Párizs! Ott megtanulok franciául, és majd könnyebben fogok megtanulni románul. Ha akarok. Hadd tűnjek innen a francba.

MINT GRAMA EZREDES: – Művésznének tetszik lenni a szófonásnak. A szerelmes levelein, sokat tetszik mostanában küldeni, sírni szoktam, Ady elvtárs. Tudom, hogy nem nekem szólnak...

MINT ADY: – ...dehogynem.

MINT GRAMA EZREDES: – Egy levelet kölcsönvettem. Itt, a szívem fölött őrzöm ma is. Olyan szép. *(Előveszi a levelet és megmutatja.)* Lefordítottam és elküldtem az én Marioarámnak Váradra.

MINT ADY: – Biztosan ő is zokogott.

MINT GRAMA EZREDES: – Bizony. Magamtól nem tudtam volna neki olyan gyönyörű levelet írni.

MINT ADY: – Augustus ideje.

MINT GRAMA EZREDES: – Dehogy! Március van.

MINT ADY: – Ovidius.

MINT GRAMA EZREDES: – Olyan hónap nincs.

MINT ADY: – Nagyvárad...

MINT GRAMA EZREDES: – Most Konstancában tetszik lenni.

MINT ADY: – Világos.

MINT GRAMA EZREDES: – De korán sötétedik.

MINT ADY: – Minél sötétebb, annál világosabb. Súlyzókkal bíbelődöm. A vészfék se működik. Nagy szerencse, hogy a vonat se megy sehova.

MINT GRAMA EZREDES: – Ide szól a kinevezés. Konstanca, hajógyár. Itt csak olyan állás van, ahol románul kell tudni. Filimon Sîrbu Kultúrház. Tetszik érteni? Munkás olvasóköri szervezése.

MINT ADY: – Ahhoz nem kell útlevelem. *(Meghívót olvas.)* Szibéria a harmadik évezredben címmel fotókiállítás nyílik november hatodikán délután négykor a Hazafias Népfront budapesti bizottságának Belgrád rakparti dísztermében, Kraszarm Geraszimov szovjet fotóriporter műveiből azokról a távol-északi városokról, amelyekben a következő öt éves tervekben különleges, mediterrán éghajlatú lakótelepek épülnek a munkásoknak. Óvodák és iskolák, amelyek mintha a Földközi-tenger partján várnák a legkisebbeket és a pionýrokat. Fellép a Fáklya kórus, szavaltat Antóni Balázs. *(Összegyűri a meghívót és eldobja.)* Valaki! Akárki! November hat, délután négy. Ott leszek. Csak észre ne vegyék, hogy tehetséges vagyok. A tehetségek elvesztik az ambícióikat, hogy valaki legyen belőlük. Már nem akarnak jutni sehova. A tehetségtelenek kicsattannak az ambíciótól. És nyomulnak. Foglalják a helyet. Ha Léda megtudja, odajön. Mindenhova eljön, ahol ott vagyok. Csak balhét ne csináljon. Mindegy. Akkor is elmegyek. Lehet találkozni. Ott lehet valami nagyember. Esetleg. Mennyi hasznosat tudna az ember csinálni. Helyette pofafürdő. Adminisztrálom magam. Hogy valaki, akárki, aki gyorsít az állampolgárságon.

MINT FRAKCIÓVEZETŐ-HELYETTES: – Egy jobban élhető Magyarország kialakítása van folyamatban a lakosság felé.

MINT ADY: – Milyen sokat tanultam tőlük. Hogyan kell például régi ismerős mellett úgy elmenni, mintha sose láttuk volna. (*Folytatja a megkezdett levél írását.*) Tudom, drága Kitty, maga már mindent megtett. Sokkal többet, mint ami egy idegen embertől elvárható. De mégis magának írom, mert magának megírhatom. Magában bízhatom. A föl nem adott, összetépett, elégetett, klotyón lehúzott leveleimben megbízhatom. Talán. Ilyen állapotok uralkodnak itt, drága Kitty. Az előbb megint itt járt Rajtam ezredes. Így neveztem el. Hívhatnám Mostmár ezredesnek is. Eldicsekedett, hogy most már ezredes. Előléptették jutalmul, amiért olyan kiválóan dolgozik rajtam. Tényleg kiválóan. Már egy normális levelet se adhatok föl senkinek. Magának is csak csupa olyat, ami csöpög a nyálas, szerelmes marhaságtól. Hogy lássák a szervek, a szekuritáté és colonel Grama-Mostmár személyesen, hogy kettőnk kapcsolata valódi. Hogy közöttünk lángoló, határokat áttörő szerelem dúl, és nem névházasságot kötöttünk. Drága Kitty, van már állásom. Jobban örülnék, ha nem volna. A bizonytalansággal közelebb érezném magamhoz az indulás pillanatát, amikor a Kárpátok génusza végre elbocsát sokoldalúan fejlett szocialista társadalmából és kijövök Magyarországra. Hiába van érvényes házasságlevelünk, hiába akarják, hogy örökre tűnjek el az országból, hiába akarják, hogy soha többé be ne tegyem a lábam se Erdélybe, se Váradra, a kiutazást mégis minden módon megnehezítik. Napközben ülök, nézek magam elé, és az jár a fejemben, hogy talán Ovidius bámulhatta így a tengert. Publius Ovidius Naso, akit Augustus császár száműzött ide két évezreddel ezelőtt. Nem ide! Tominak hívták akkor a várost. Most Konstanca. De ez nem egy mai város, drá-

ga Kitty, nehogy azt higgye. Úgy érzem magam, mintha Küsztendzsében volnék, nem is oly rég, amikor még az ottomán birodalomban állt ez a város. Már nem szultán uralkodik. Isten új árnyéka sötétlik a földön, és fonja homályba az életünket. Most délután van. Hallom, Bajdeche úr, a portás ide-oda csoszorászik odalent. Megnyitotta a vizet! Akkor abbahagyom a levelet, tizenöt percig lehet tusolni, mosni, vécét lehúzni, aztán meg úgysí indulni kell a hajógyárba. Jó kis levél. Kár, hogy nem marad fön. Összetépem. Elégetem. A klotyón is lehúdom. Titok. Bár nem mindig telik meg a tartály. Nincs nyomás. De most működik. Éljen a niagara! Traiasca Partidul Comunist Român! Halál a kapitalistákra. Na menni kell, sietni. Előtte még egy próba. (*Főlkapja a súlyzókat.*) Sikerült. Büszke vagyok a légióra! Tisztelem a legyőzött ellenséget, sohasem hagyom hátra a halottakat, a sebesülteket, a fegyvereimet. Csak-en-gem-hagy-tak-hát-ra, csak-en-gem-hagy-tak-hát-ra. Nem. Itt mindenkit hátrahagytak. A buletin. Lehetséges, hogy a nagyvárad buletinemet tavaly nyáron nem elveszítettem, hanem kilopták a farzsebemből? Amikor a mangáliai buszon tolakodtunk és hátulról rámszuhant az a nagydarab ürge? Akkor. És én hülye! Még mindig mennyire jóhiszemű barom! Nem tűnt föl, hogy a milícián mennyire udvariasak velem, milyen előzékenyek. Csak fényképet kértek, elfogadták a Nagyvárad Napló által kiállított újságíró-igazolványt és minden adatot beírtak bemondásra. Na, ekkor csesztem el az egészet. A maga kontójára, drága Kitty. Ennyire gyanútlan nem lehet az ember! A milícián átvettem a buletint, és ezzel megszűntem nagyváradinak lenni. Konstancai buletint adtak. Erre ment ki az a nagy tumultus a buszon. És elveszítettem a munkámat a Napló

szerkesztőségében. A lakásom elvette a váradi néptanács, a buletinembe meg beírták lakóhelynek ezt a munkaszállást. Emiatt kellett előlről kezdeni a házasságkötés engedélyezését. Nagyváradra már megvolt az engedély, de már nem vagyok nagyváradi. Nem oda vagyok kinevezve. Új engedély kellett, konstancai. Ezért kellett magának a múlt télen háromszor is ideutazni.

MINT KITTI: – Át a hegyen.

MINT ADY: – Át a hegyen.

MINT KITTI: – Megígértem, Bandi, hogy kitarok maga mellett.

MINT ADY: – Még a vonatjegyeit se tudom kifizetni.

MINT KITTI: – Van pénzem, nem probléma.

MINT ADY: – Egy vadidegen nő meg segít rajtam.

MINT KITTI: – Sokan csinálják ma ezt, Bandi.

MINT ADY: – Hogy elhagyják a legjobb barátjukat?

MINT KITTI: – Hogy idegenül is kitartanak.

MINT ADY: – Az a baj, kedves Kitti, hogy sokáig fogom terhelni. Feltartani. Ha lesz egy kapcsolata, még évekig nem mehet férjhez, mert papíron én vagyok a férje.

MINT KITTI: – Egyedül vagyok, mint az ujjam.

MINT ADY: – Az jó.

MINT KITTI: – Nem jó.

MINT ADY: – Persze. Nem úgy értettem.

MINT KITTI: – Találkozunk és rögtön elválunk. Olyan furcsa. Sétálunk a tengerparton. Dél van, nagyon hideg, de szép, napsütéses idő, mint a fekete bársony, olyan a víz. Bandinak még nem kell a kultúrkörbe menni. Lassan megfogom és megszorítom a kezét. De az övé mozdulatlan marad. Mereven, kifeszítve tartja. Rám néz, nagyon sok szeretet van a tekintetében. De nem az a szeretet. (*Sms érkezését jelző hangos telefonhang.*) Mintha apám...

MINT ADY nézi a mobilját: – Kosztolányi. Most írja, hogy ordította az új tulajdonos velük. Valami Fegyverneki. Vagy behoz évi kétszázmilliót a Nyugat, vagy hirdetési katalógust csinál az egész szarból. Pesten a Szamuely utcában volt a szerkesztőség, amikor áttelepültem. Szamuely utca 18/B. Most a Lónyay utcában van. Lónyay 18/B. De nem költözött sehova. A történelem költözik alattunk ide-oda. A Szovjetuniót túléltem. Csehszlovákiát túléltem. Jugoszláviát is. Közeli hozzátartozóim voltak. Kint vannak mind a temetőben. A frakcióvezető-helyettest nem éltem túl. Amikor ezek a csodaországok még éltek, hősi idők, a főnökök kitelefonáltak a szerkesztőségbe a pártközpontból, hogy mi az, amit meg kell írni. Ma a pártközpontban megírják a cikket, a főnökök ki-mennek a szerkesztőségbe és szerzőt keresnek hozzá.

MINT FRAKCIÓVEZETŐ-HELYETTES: – Te is kurva jól jársz, Adykám, de nekünk se mindegy ott a frakcióban, hogy nem akárki, hanem egy jegyzett szerző, egy ilyen rangos értelmiségi támogatja írásával programunkat a jobban élhető Magyarország kialakítására vonatkozóan lakosság megnyerése céllal, mint te. Csak a neved kell aláaknyarintani, Adykám! Ide. És már mehetsz is a pénztárba, cseng a kassza.

MINT ADY: – Mint eszcájg a halotti toron, frakcióvezető-helyetteském, pont olyan fülbemászóan.

MINT FRAKCIÓVEZETŐ-HELYETTES: – Ingyen kapsz egy egész kolumnát, apukám. Nó meló.

MINT ADY: – Pont erre gondoltam én is!

MINT FRAKCIÓVEZETŐ-HELYETTES: – Esetleg föl-fedezzük majd, Adykám, figyelemre méltó cikket országjavítás-vonatkozásban.

MINT ADY: – Kolosszális.

MINT FRAKCIÓVEZETŐ-HELYETTES: – Olyan szegényszag van. Sok itt a filosz. De neked jön majd a zsíros kis díjacska.

MINT ADY: – Kolosszális lehetőség.

MINT FRAKCIÓVEZETŐ-HELYETTES: – Popsztár attól még nem leszel, Adykám, de nem fog az rosszul jönni neked.

MINT ADY: – Na elég. Ha az újság úgy készülne, hogy a darálóba fölül beleöntik a szart, alul meg kijön a napilap.

MINT KÉT BIZTONSÁGI ŐR: – A főszerkesztő úr azonnali elbocsátással öt percet adott, Bandi, hogy a személyes dolgaiddat az íróasztalodról összeszedd.

MINT ADY: – Mi? Két biztonsági őrral vezetett ki a szerkesztőségből?

MINT KÉT BIZTONSÁGI ŐR: – Ne haragudjál, Bandi, nekünk semmi bajunk veled. Ezt igazán tudhatod. De bennünket ezért fizetnek. Ez a munkánk. Azért igyekezzél, mert négy és fél perc már eltelt. Kirúgnak minket is, ha nem sietsz. Vagy be kell, hogy gyorsítsunk, Bandi. Azt nem szeretnénk. Úgyhogy induljál el, légy szíves. Megvan minden? Na! Akkor ballagjunk lefelé.

MINT ADY: – Rossz a lift?

MINT KÉT BIZTONSÁGI ŐR: – Nem használhatod. Azt az utasítást kaptuk, Bandikám, hogy végig kell kísérjünk a szerkesztőségen. A színteken. Át a kiadón, az irodákon. Ahogy a lépcső visz kifelé. Lapát Díj. Senkinek se vagy a strómanja, tudod. Még hatos kartonod sincs. Haladjunk.

MINT ADY: – Hát, innen talán már egyedül is... Szevasztok.

MINT KÉT BIZTONSÁGI ŐR: – Mit ugrálsz?! A járdáig kell kísérnünk.

MINT ADY: – Osztás! Krumpliosztás! A hajógyár kapujában krumplit osztanak! (*Súlyzózik*.) Fuerte Muluya. Csak a szél látogat meg itt az erdőben. Homokot hord a bástyákra, port terít az udvarokra. Hideg és forróság. Idegölően hosszú idő telt el, amióta átvettem a védelmet. Tá-ma-dás-tá-ma-dás! Föl a falakra! Tűz! A saját sorom iránti érdektelenség. Odáig akarnak

eljuttatni keresztülüzve ezen a sivatagon. Ez-a-ha-tal-mas-cél-ve-lem-vé-de-lem-vé-de-lem. De bevettem magam az erdőbe. Kémkedem folyamatosan, erőmet fürkészem. Vé-de-lem-vé-de-lem. Erősítek, gyúrok. Mindig tudom, hogy mire vagyok képes. (*Erőlködik, de nem képes fölemelni a súlyzókat*.) Még szerencse, hogy a Filimon Sírbu munkásai nem akarnak olvasni. Kitöltjük a naplókönyvet, hogy öt harminctól este hétig mit olvastunk, a portán aláíratjuk, lebélyegeztetjük és húzunk a kocsmába. Ha politikai könyvet olvasunk, akkor duplán lehet elszámolni az időt. De nincs engedélyezve, hogy örökké politikait írjunk be. Mert a sokoldalúan fejlett munkás a szükséges mértékben olvas szépirodalmat is. Szükséges mértékben. Így írja a szabályzat. A gyárkapu mellett vodka, sör. Azt majdnem mindig lehet kapni. A portásnak is be szoktunk vinni egy üveggel. A kaja sokszor elakad. A melósfeleségek lefigyelik, hová jön teherkocsi és leadják a drótot. Osztás, krumpliosztás. Zsírosztás, lisztosztás, tojásosztás. Mindent osztanak. És a tetejébe még Léda is. Mondtam neki, hogy ne járjon hozzám, ne jöjjön. Mégis folyton iderohangászik.

MINT LÉDA: – Ne felejtse el, Bandi, hogy nekem nehezebb áttelepülni. Még el is kell válnom. Te meg szabad vagy.

MINT ADY: – Magyaráz, magyaráz.

MINT LÉDA: – Ha viszont hamarabb átérsz, tudsz segíteni, hogy álférjet találjunk nekem. És minél hamarabb újra együtt lehessünk. Hozzád bújhassak.

MINT ADY: – Szorongatja a kezem, átfogja a derekam, megölel. Miattam ne települj át! Meg akar csókolni. Sétálunk a tengerparton. Ő sétál, én meg töltöm az időt, hogy teljen már. Nézem a hullámokat, hogy vigyék már, sodorják el az órákat. Indulhassak az olvasókörbe.

MINT LÉDA: – Bandi, elmegyek veled.

MINT ADY: – Hova?

MINT LÉDA: – Abba az olvasókörebe, Bandikám.

MINT ADY: – És bele akar csókolni a nyakamba.

MINT LÉDA: – Filimon Sírbu? Soha nem hallottam ezt a nevet. Aranyosak lehettek ott.

MINT ADY: – Léda, elment az eszed. Egy nagyváradi úriasszony a konstancai hajógyár Filimon Sírbu Kultúrházában a munkásolvasóköron? Leáll a termelés. Befagy minden kokilla. Magától beindul az ős-szes sziréna.

MINT LÉDA: – Forró kis kokillaharcosom.

MINT ADY: – Gerilla!

MINT LÉDA: – Trilla. Kamarilla, azt gondolod, Bandikám, hogy akár a királyi ítélőtábláig is elnyúlhat a válóperem? Én inkább gyorsan szeretném.

MINT ADY: – Nem választanak el. Akármilyen okot hozol fel, tudni fogják, hogy kamu. Most is fényképeket készítenek rólunk. Ahogy itt sétálunk. Lefonografálják a telefonbeszélgetéseimet is.

MINT LÉDA: – Rendel egy teljes képsorozat! Színesben. Levelezőlap-méret. A férjem nem képes házastársi tartozásait megadni a nejemnek, nekem, Bandikám. Ezt fogom mondani a törvényszéken. Csak te tudod megadni, édes.

MINT ADY: – Léda, vége.

MINT LÉDA: – Mindig hazudsz. Most is. Mondjál igazat, Bandi. Gyere vissza Váradra. Visszajöhetnél, amíg intézzük a dolgainkat. De igazán.

MINT ADY: – Nincsenek már dolgaink, Léda.

MINT LÉDA: – Dehogyan nincsenek, édesem. Igenis vannak.

MINT ADY: – Különben pedig megpróbáltam. Elmondtam egy párszor neked is. Írtam a főszerkesztőnek. Nem válaszolt. Erre föl-hívtam telefonon. Nem kompetenciám. Ilyeneket bírt mondani. Nem kompeten-

ciám. Többször telefonáltam a szerkesztőségi párttitkárnak. Hümmögött. Hímezett-hámozott. Éreztem, hogy félnek, múmiateam, nem mernek csinálni semmit. Az emberek már sokkal gyávábbak, mint amennyire a túlélésükhöz föltétlenül szükséges.

MINT LÉDA: – Én várlak, Bandikám, tudod. Én mindig kiállok melletted.

MINT ADY: – De Léda! Téged senki nem vesz komolyan.

MINT LÉDA: – Csak te, mert szeretsz.

MINT ADY: – Nem érdekel már Nagyvárad. A nők se. Amikor a férfi napórája már nem mutatja az órákat, sajnálni kezdi a nőktől a percekét. Ovidius. Metamorphoses. Ezt olvasgatom itt.

MINT LÉDA: – A munkáskörben, Bandikám?

MINT GRAMA EZREDES: – Jó hír! Jó hír, amit hozok. Nagyon jó.

MINT ADY: – Hát az ki van zárva, ezredes.

MINT GRAMA EZREDES: – Pedig bizony! Ha jól tetszene tudni románul, tetszene dolgozhatni Soldatul din Constanțának. Szerkesztőség Konstancai Harcos. Kulturális szekció! Nem Filimon Sírbu olvasókörok, Konstanca, hajógyár. Film, színház.

MINT ADY: – Nádi hegedű.

MINT GRAMA EZREDES: – De úgyis ki tetszik vándorolni.

MINT ADY: – Van útlevel?! Vivát? Indulhatok?

MINT GRAMA EZREDES: – Vivát, vivát, én mondom, Grama ezredes. Abszolút vivát. Indulás előtt nem kell szervadáson megjelenni.

MINT ADY *a nyelvkönyvet olvassa*: – Mámá: ásztá jé sztátujá Libertáci, fético! Az anya: ez van a szobor a Szabadságé, kisleányom! A kisleány: Régen halt meg, anyám? Szánalmas rabszolga ez a Grama. A rabszolgaosztályok felső osztályából. Én pedig az uralkodó elit. Volnék. Ez van a szobor a Szabadságé, kisleányom...

Meghalt óta sok, anyám? Badizok. Testizek, lelkizek, próbálgatok lenni. És még Léda is. Vagyogatok. Volnékgetek. Leszegetek. Önlelkileg noszogatok. Mindent megmondtam neki. Csak egyet nem. Hogy elveszítettem a hitemet önmagamban. Nem muszáj, Herkules. Éppen az a cél, hogy veszítsem el. Majd posztumusz megtalálom. Ez a javallat. A jelenkor értelmé? Semmivé lesz. Lesz? Teszik. *(Újra a nyelvkönyvet olvassa.)* Föltesszük, hogy nincs, aki ellenőrizze. Még hogy nincs! Jól olvas-e vagy nem? Ezért a gyakorlásnak olyan módját eszeltük ki, hogy képes legyen olvasási hibáit segítség nélkül is kijavítani. Olvassa el az alábbi, román betűkkel írt magyar szavakat! Husonharom, egbolt, zongorazic, jido, jac, Juji, barmicor, jolojmazic, saionvag, caromcodic. Ha ezeket a romanosan leírt magyar szavakat elolvasta és nem értete, biztos lehet abban, hogy rosszul olvasz romanul.

MINT GRAMA EZREDES: – Vesehiány van! De nem kell. Grama ezredek mindent elintéz.

MINT ADY: – A szívem hagyom itt.

MINT GRAMA EZREDES: – Nem kell. Nem kell. Én már mindent elintéztem. Önkéntes véradásra kell járni, amíg az országot el tesszik hagyni végleg. Nagy vérhiány. Minden állampolgár közreműködik.

MINT ADY: – Önkéntes az egész ország.

MINT GRAMA EZREDES: – Ez a mi erőnk.

MINT TÖMBHÁZGONDNOK: – Energiapárna. Jó a derékra, a csontoknak, az ízületeknek, Bandikám. Melegít is! Már az egész tömbház vett tőlem. A Sranczék háromat! Nagyon jó. Meg még annál is jobb. Vegyen maga is, Bandikám!

MINT ADY: – Biztos még herezacskólobra is használ.

MINT TÖMBHÁZGONDNOK: – Ez mindenre, Bandikám. Csak magának intimben azt kell mondanom, hogy nekem nőgyógyászati panaszaim voltak. Mióta minden este az

energiapárnán ülve nézem a televíziót, hát megszűnt az összes panaszom. Magának is használni fog. Üljön rá és úgy tévézzon, száz százalék rendbe jön a zacsija, Bandikám.

MINT ADY: – Alig közölnek tőlem valamit.

MINT TÖMBHÁZGONDNOK: – Hányat vásárol? Törődjön magával, Bandikám. Ne hanyagolja el a betegségeit! Mert ha urológushoz kell járni, akkor már vége. Az energiapárnában a természet ereje gyógyít.

MINT ADY: – Biharváradon amíg lakom, azután Tomiban, minden lap velem van tele. Pedig szinte lehetetlen kicsempészni a kéziratokat. Telefonon diktálom Babitsnak a verset!

MINT BABITS MIHÁLY *a torokrákosok gégemikrofonjával*: – Hogy? Délni?...

MINT ADY: – Élni! Amire egy vasam sincs. A tömbházgondnok energiapárnái! Kettő is. Az utolsó fillérek fejében. Haló, Mihály! De élni, de élni. Kétszer, utána pont és ez a vége.

MINT BABITS MIHÁLY *gégemikrofonnal*: – Pont sikerül befejezni, mire a szekusok rájönnek, mi történik, és bontják a vonalat.

MINT ADY: – Arra kellek, hogy itt szenvedjek, ott publikáljak. Bebizonyítsam, én, innen, hogy az ott egy szabadabb diktatúra. Mozgástér. Nem kellek én ott. Mozgástérben szárnyalni? Balgondolat, hogy valaha is átjárhatóak lesznek a mentális határok, és az áttelepülteket teljes értékű magyar-ként befogadják. Megbuktam én is, mert megbuktattak. Mint értelmiségi. Mint író, mint költő, mint hírlapíró. Mint írástudó. Mint kultúra és minőség. Mint ember. Sikeresen kiszorítanak minden olyan helyről, ahol tenni lehetne valamit. Háborút vesztettem, békeidőben. Amikor nem ejtenek hadifoglyokat, akiket munkára hajtanak és ennek fejében nem hagyják pusztulni őket. Én pusztulhatok. A hiába-

való próbálkozások embere. Nemzedékek, korosztályok sorban felörlődnek.

MINT BABITS MIHÁLY *gégemikrofonnal*: – Lehet, hogy a magyarok bontják szét a vonalat?

MINT ADY *dúdolva, énekelve*: – Forradalom van a mi utcánkba', férjhez megy a szolgabíró lánya. Hivatalos vagyok oda én is, de nem mennék el, ha százszor üzennék is... Tedd a lábad v betű formába, hadd ropogjon a nyoszolya négy lába! Soha nem jutok át. Soha nem fogok tudni áttelepülni. (*Levélpapírt vesz elő.*) Drága Kitti! Olyan, mint ha bolondját járatnám magammal. Bocsnat, magával. Illetve, hát, magammal is, magával is. De higgye meg, nem így van. A házasságkötésünk engedélyezettetésére vonatkozó összes papír Nagyváradon van beadva. Itt, Konstancán azt mondja a milícia, a néptanács meg a hajógyár személyzeti osztálya, mert onnan is kell igazolás, arra vonatkozóan, hogy nem vagyok fontos, hogy nélkülözhető vagyok, vagy hogy mondjam, valamint nem jutottam katonai és ipari titkok birtokába, hogy a házasságkötésünk engedélyezése dolgában a nagyváradiak az illetékesek. Nincs már szabadságom, de nagy nehezen mégis sikerült a múlt héten is, meg az azt megelőző héten is elintéznem, hogy szabadnapokat kapjak és elutazhassam Váradra. Ahol azt a választ kaptam, hogy ők nem illetékesek, mert konstancai a bulletinem. De nem kaptam vissza tőlük semmilyen dokumentumot, hiába kértem. Azt mondták, először el kell utasítaniuk a házassági kérelmet, és csak azután kaphatom vissza a papírokat. Mert az elköltözésem miatt, így mondták, elköltöztem, el kell utasítaniuk, és az elutasítás után kérhetem, hogy adják vissza a dokumentumokat, és a megoldás az, hogy akkor itt, a konstancai hatóságnál beadom az elutasítás ellen a fellebbezést. És itt biztosan engedélyezni fogják a házassá-

ságot. Látja, drága Kitti, kétszer is voltam Nagyváradon, de semmire futottam ki mind a kétszer, miközben itt is próbálom intézni a dolgot, hogyha átkerül az ügyünk Konstancába, már ne nulláról induljunk. (*Összetépi a levelet, elégeti, a hamut bedobja a klotyóba.*) Irány a tenger! Vízre bocsátom a hamut. (*Rángatja a láncot, nincs víz a tartályban.*) Elapadt a niagara. Apály van. Az én leöntővödröm. Hol az én leöntővödröm? (*Vonulászik a vödörrel, leönti a hamut.*) Délni! Szegény Babits, alig tud már beszélni. Bintha a leöntővödörből bezélde. Deb? Déldi, északdi, keledni, nyugadni, nyugodni, nyugizni. Hamuhajón. Házsongárdkötéssel kijutni. Álházsongárd. Már megint? Nyugi, nyugi. A Grama! Az ezredes. Már megint.

MINT GRAMA EZREDES: – Mit csinál, Ady?

MINT ADY: – Nyugi, nyugi.

MINT GRAMA EZREDES: – Mivel tetszik foglalkozni?

MINT ADY: – Kijutni innen.

MINT GRAMA EZREDES: – Igen? Tetszik-e csinálni valamit? Úgyis megtudom. Sokkal jobb, ha el tetszik mondani nekem.

MINT ADY: – Ez a cél. Innen ki.

MINT GRAMA EZREDES: – Na, figyelek, nagyon. Tetszik csinálni valamit?

MINT ADY: – Semmit.

MINT GRAMA EZREDES: – Akkor jó. Akkor nem lesz semmi baj. És mások? Hatalmas hajó. Dunarea. Korunk büszkesége. Tetszik?

MINT ADY: – Nagyon tetszik.

MINT GRAMA EZREDES: – Mások mit csinálnak? Barátok? Ismerősök? Erről mit tetszik mondani nekem?

MINT LÉDA: – Bandike! Ilincke-pilincke! Ittál megint?

MINT ADY: – Kíváncsi a lédike.

MINT LÉDA: – Söröcske, borocska, mézes cujka?

MINT ADY: – Léda, lefizetem Bajdechét, hogy itt aludhass.

MINT LÉDA: – De mi az? Mondjad már, mióta kérdezem.

MINT ADY: – Mi mi?

MINT LÉDA: – A házsongárdkötés?!

MINT ADY: – Egyablakos ügyintézés, lédikém.

MINT LÉDA: – Mindent örökké összehordasz.

MINT ADY: – Félfogadás a halálosztályon. Ugyanott mész át, lédikém, ugyanott, s szállsz pokolra vagy jutsz a mennybe.

MINT LÉDA: – Mintha egyáltalán nem örülnél, Bandi, hogy el tudtam válni.

MINT ADY: – De örülsz. Nézd milyen jó helyet tudtam szerezni. Ha már itt maradtál. Csak a legmenőbb pártfunkcionáriusok kapnak erre a helyre belépőt. Nézz körül. Innen teljes hosszában látjuk a Dunareát.

MINT LÉDA: – Bedobtat értem magadat?

MINT ADY: – Majd én alszom a földön, Léda.

MINT LÉDA: – Azért igazán jól kigondoltam!

MINT ADY: – Mit, Léda?

MINT LÉDA: – Csak magadra tudsz figyelni? Ahogy a férjemtől megszabadultam!

MINT ADY: – Ja, persze.

MINT LÉDA: – Azt kezdtem elmondani. De ezt a hülye hajót bámulod itt.

MINT ADY: – Énmiattam nem kellett volna elválnod, Léda.

MINT LÉDA: – Ugyan már, Bandika! Bandi-bandibandibandi, hát még az is lehet, hogy a végén én viszlek át Magyarországra. Nekem már van álvőlegényem, van álházasság-engedélyem. Szerintem én már rég magyar állampolgár leszek, amikor te még mindig csak a hajógyári törzsgárdtagságig jutottál el. Ady Endre a Filimon Sîrbu szocialista brigád tagja. Bandi-bandibandibandi, hát te is tudod, hogy milyen életteretlen vagy. És akkor majd én veszlek el. Nem kell álházsongárd, álfelez-ség. Mert itt az igazi.

MINT ADY: – Már nekünk is van álházasság-

engedélyünk Kittivel.

MINT LÉDA: – Azzal a bányarémmel?

MINT ADY: – Ha négy feje volna neki és hat lába, a mi történetünknek, Léda...

MINT LÉDA: – ...tudom, akkor is vége. Már mondtad, Bandikám. Csak azt is tudom, hogy ez nem így van. Ha láttad volna, milyen pofát vágott!

MINT ADY: – Kicsoda?

MINT LÉDA: – Az uram! Te. Már mióta el akarom mondani, de fogalmad sincs, miről beszélek.

MINT ADY: – Dehogynincs. A válóperedről. A férjedről, aki nem képes házastársi tartóztatásait megadni neked.

MINT LÉDA: – Pontosan.

MINT ADY: – Az neki se lehet valami jó.

MINT LÉDA: – Hát még, ami azután történt! A királyi tábla elrendelte a bizonyítást. *(Emelgeti a súlyzókat.)* Ezekkel tartod formában magad? Olyan édes vagy, Bandikám. Hogy egyben legyél, mire jövök. Egy-kettő-egy-len-dü-lettel-egy-kettő...

MINT ADY: – Már hidegen is tudok üveget fűjni. Azt gondoltam, hogy ez filozófia. Tudatállapot. De mutatóvárnak kell.

MINT LÉDA: – Csak így leszsz sztár. Mutatóványokkal. Még az analfabéta vénasszonyok is, akik a nevedet se tudják kimondani, a te könyveidet fogják keresni. Babi Andi van? Babi Andit akarunk! Ez a jövő, ebben a mani, Ady Bandi. A pénz hatalmi kérdés, úgyhogy az is hatalmi kérdés, hogy kit léptetnek föl a legnézettebb tévéshowban. Kiből gyártanak nagy embert, véleményvezért. Babi Andi vagy más valaki?

MINT ADY: – Vagy más valaki.

MINT LÉDA: – Hogyisne. Sztárok leszünk! Olyan hírem lett a válóper után, te Bandi. Az uramnak a saját költségén kellett Várad legjobb hírű roszházában a képességeit bizonyítania. Egy főorvosi bizott-

mány előtt, milyen komikus, nem? Amint a főorvos urak szakértői jelentésében áll, bemutatta képességeit a férjecském. Nem is egyszer. Egymás után két alkalommal is. A hajó! Csúszik az állványokról lefelé.

MINT ADY: – A sólyatér. A Dunarea! Milyen fenséges, ahogy a hajó tattal közeledik a tengerhez. Még sose láttam ilyet.

MINT LÉDA: – Na ekkor föl pattant az én ügyvédem, az Aurél bácsi, a doktor Mán Aurél. Két alkalommal is?! Csak az első volt a bizonyítás. A második már házasságtörés. Ha láttad volna azt a pofát!

MINT ADY: – Milyen pofát?

MINT LÉDA: – Hát miről beszélgetünk, Bandi? A válóperemről! A férjem pofáját kellett volna látnod.

MINT ADY: – Már a tiédet is unom.

MINT LÉDA: – Ezt csak a pillanatnyi rosszkedv mondatja veled, Bandikám, a förtelmes helyzet miatt. Azért kellett volna látnod, mert egy zseni a doktor Mán! Nem vagy egyedül, Babi Andi. Rajtad kívül is van még zseni ezen a földön.

MINT TÖMBHÁZGONDNOK: – Égve hagyta a közös helyiségben a villanyt. Bandi! Azért mert én tömbházgondnok vagyok, nem az az egyetlen dolgom, hogy rohangásszak maga után villanyt lecsapkodni, hogy a közös költség. Mert folyton úgy felejtí! Én meg szaladok, sötétítek. Mi lesz? Egy csomó közös költséggel adós. Románok. Tudhattam volna előre. Foglaltatni meg nincs mit, mert semmi se a magáé. Ez a köszönet.

MINT ADY: – Fölhívott a főkurátor. Azt telefonálta, hogy megkapnám a Nemzeti Nagydíjat. Március tizenötödikére. Ha a felét visszaosztom zsebbe a kuratóriumnak. Nemzeti nemes játék. Még a fele is elég méreteres zseton. És nem adózik. Hogy nyereségadót, forgalmi adót, iparüzési adót fizessek, mert verseket írok, meg regényeket?

MINT TÖMBHÁZGONDNOK: – Azelőtt csílei menekültek lakták ezt a lakást, azok rendes emberek voltak. Engem mint tömbházgondnokot megbecsültek és megtiszteltetés volt nekik, hogy Budapesten lakhatnak. De a románokkal sose tudtam kijönni. Menjen vissza Csílébe! Ha nem képes megtanulni, hogy mi a rend. Vagy Romániába, vagy honnan szalajtották. Mit világit itt egy másik országból, ha nem tudja kifizetni? Én meg az önkormányzathoz, gyerünk, hogy vegyék vissza ezt a szép lakást magától. Indulok.

MINT LÉDA: – Házasságtörés! Akkor ezen az alapon kérjük a házasság felbontását! Tapsorkán tört ki a tárgyalóteremben, Bandikám, tapsorkán, amikor Mán ügyvéd úr ezeket a szavakat kimondta. És mindenki a te Lédádat ünnepli.

MINT ADY: – Szép látomások – előbb homályosak, Majd fénylők, mert az ész, mely kél a szépség Őléből (honnét a formák valók, S ezek csak árnyaik) rájuk teríti Az összegyűjtött fényt, mely a valóság. A megszabadított Léda az esztelenség birodalmából, hol a formátlan sötét...

MINT LÉDA: – Verset írsz rólam? Mondom, hogy szeretsz.

MINT ADY: – Ma már jobb szeretek számlákat írni, mint verseket.

MINT LÉDA: – Ady Endre összes számlái! Az Athenaeum kiadása. Budapest, 1930. Ünnepi könyvhét.

MINT ADY: – Ciklusok szerint. Áfás számlák, áfakörön kívüli számlák, evás számlák. Az is bolond, aki poétává lesz Magyarországon. Nagyon kéne az a kis pénz. Rég nincs a kártyámon semmi.

MINT LÉDA: – A tárgyalás után kizúdulunk a törvénytároló szárnyas kapuin, a leg szebb hintó elől kifogják a lovakat és úgy visznek át az úri kaszinóba. A vármegye összes celebritása, minden magyar úr, huszártisztek, katonatisztek díszegyen-

ruhában. Mind ott vannak. Vivát, vivát! Magukat fogják a hintó elé. Virágosó borítja Váradot.

MINT ADY: – Abszolút vivát.

MINT LÉDA: – Így megyünk végig a városon. A tévé azonnal, élőben lökte képernyőre. Ez számít. Amit rögtön látnak.

MINT ADY: – Már te is sztár vagy, Léda.

MINT LÉDA: – Az tuti. Dőlni fog a lé. Tépünk, szakítunk.

MINT GARAMI EZREDES: – Sün! Sünalakzat! Sün! Sün!

MINT ADY: – Lebegő rémalak. Új szörnyeteg?

MINT GARAMI EZREDES: – A román elvtársaktól átkértük a dossziéit, Endre. Maga nagyon veszélyes alak.

MINT ADY: – Új vívóállás.

MINT GARAMI EZREDES: – Tudjuk, hogy benne volt a keze a szoborrobbantásban is. Terrorizmus, nacionalizmus, sovinizmus, irredentizmus. Garami vagyok, Garami ezredes. A román elvtársak úgy tájékoztattak bennünket, Endre, hogy ön ezeket a nézeteket vallja, évtizedek óta ilyen szellemű írásokat helyez el az első és a második nyilvánosságban, a legális és az illegális sajtóban. Szervezkedések kezdeményezője, lázítja a magyar kisebbséget, elégedetlenséget szít az anyaországban is. Röpcédulázás! Platona elvtárs, a román nagykövetség állambiztonsági tanácsosa huszonöt méternyi önre vonatkozó iratot adott át nekünk. Hát égett a pofánk, Endre. Nagyon rafinált ön! Látom a doszáraiból. De mi se a hat húszassal jöttünk, elvtikém! Ha beszorítjuk az ujjaidat az ajtó közé, faszikám, nem fogsz ilyen fensőbbbségesen mosolyogni. Mindazonáltal itt, az anyaországban önre komoly lehetőségek várnak, Bandikám. Könyvei fognak megjelenni, esteket tarthat, a rádió, de még a televízió sem fog elzárkózni a szerepeltetése elől. Hát mi se vagyunk hülyék. Tökéletesen tisztában vagyunk

vele, hogy a szemét románok hogy bának a magyarokkal odaát. Dolgozik a hírszerzésünk, kapjuk a jelentéseket. Éhezés, falurombolás, a teljes kizsákmányolás. És azt el kell ismernie, Endre, hogy nálunk ez nem így van. Mi nem ezen az úton járunk. Ami nem könnyű. Nagyon felelősségteljes munka. Sok nehézséggel kell az ország vezetésének megküzdni. Látjuk az írásaiból, Endre, hogy ön igazán szereti a hazáját. Hazaszeretetből segítenie kell nekünk abban, hogy továbbra is az emberarcú szocializmus (*Betűjezéssel mondja.*) útján járassunk.

MINT ADY: – Emberálarcban hazudni?

MINT GARAMI EZREDES: – Nép, nép? Ugyan, Endre! Hol van az már. Internacionalizmus van. Testvériség.

MINT ADY: – Káinizmus.

MINT GARAMI EZREDES: – Hogy micsoda?

MINT ADY: – Káin...

MINT GARAMI EZREDES: – Káin! Menjen már, Bandi. Hát nem olyan véres ez. De azért most nagyon figyeljen rám! És soha el ne felejtse, amit mondok. Az egy nagy hazugság, hogy nuku minálunk útlevel. Megnyugtathatom, tele a raktár kitöltetlen útlevelekkel. És nehogy azt higgye, Endre Ady from Érmindszent, hogy nem merünk egyet a maga nevére kiállítani. Biharpüspökinél befele? Hegyeshalomnál kifele! Még jegyet se kér a kalauz.

MINT ADY: – Örökös kopácsolás. Évek óta. Egyre hangosabb. Mintha a fülemben kalapálnának. Hogyan szabaduljak meg Kitti-től? Hogyan szabaduljak meg a román állampolgárságtól? Egész életemben varkodnak velem. Állampolgárság? Kitti? És tehetetlen vagyok. Kitti? Állampolgárság? A megfelelő sorrend? Addig cselezek, addig cselezek, míg a végén kifoci-zom magam a pályáról és visszatoloncolnak Konstancába. Kitti nagyon csúnya. De ez még szép is lehetne! Bárhová szívesen

elementem vele. Vittem magammal. És belém habarodott. A Dunarea! Dunarea.

MINT KITTI: – Én úgy megszerettem magát, Bandi, ha tudná! Csak arra tudok gondolni, a szívem is ezt súgja, hogy igaziból is kössük össze az életünket. A két csónakból átülhetnénk egybe! És úgy evezünk tovább az élet tengerén. Milyen jókat beszélgetnénk vasárnap délutánonként, délelőtt meg ebédig írhatna. Milyen romantikus volt, ahogy járkáltam magához Konstancába. Figyelni hátrafelé. Követnek! Maga egyszer szólt, hogy na, most fényképeznek le minket. Nekem akkor az jutott eszembe, hogy most készült rólunk az első fénykép mint vőlegényről és menyasszonyról. Tudtam, hogy soha nem fogjuk megkapni azt a képet, mégis hálás voltam. Hogy van valahol egy fénykép, amelyen összebújva, kart karba öltve. Persze. Úgy kellett csinálni. Meg is beszél-tük, mégis. Vittem magának cukrot, kávé-t, téliszalámit. Egyszer csülköt is, emlékszik? A román vámos megérezte a szagát. De nem találta meg. Zoknit, nyakkendőt. És hazafelé elvették a csergét, amit Jenő a székelykocsárdi állomáson adott föl nekem a vonatra. Jó, hogy már véget ért. És hogy a helyzetekkel maga sose élt vissza. Mintha most kezdődne a kapcsolatunk. Keresünk magának valami rendes állást, járunk operába.

MINT ADY: – Ne varkodjál nekem! Te is. Hahó, mi van? Mért kopácsolnak ott? Házat építenek? Bedesz-kázunk! Koporsódesz-kát szögelünk ajtókra, ablakokra. Szervdonor Magyarország.

MINT KITTI: – Házasságszédelgő, szatír!

MINT ADY: – Ennyi embert Amerikában egyetlen városba beösszpontosítanak. Palack-víz, műfű, rögbipálya. Itt meg ország. Még mindig folyók, rétek, patakok.

MINT KITTI: – Nem is törődik vele, amit mon-dok.

MINT ADY: – Kinek az érdeke?

MINT KITTI: – Tudja meg, hogy beadom a vá-lópert! Tudhattam volna, hogy kalandor. Nőcsábász. Azért nem élt vissza.

MINT ADY: – A Dunarea indulója! Csillag a sok réz, peregnék a dobok. A csúsztatópályá-ról a hajó már a tengeren. Indulnak a mo-torok. Fordul, vad himbálódzásba kezd. Tatja a levegőben. A hajótest függőlege-sen áll a vízben. Iszonyú robajjal kettétö-rik és elvész a hullámok között. Már a tenger fenekén van? Harsog az induló, a zenekar ragyog a dísztribünön, csendes a víz.

MINT KITTI: – Bandi, hát nem szeret? Bandi, Bandi.

MINT ADY: – Ami azelőtt közügy volt, azt csi-nálom magánügyemként.

MINT BABITS MIHÁLY *a torokrákosok gégemik-rofonjával*: –Nyelvvizsga? Felsőfokúzás? Megindult az Online Nyugat. Biztat Fegy-verneki úr is! Személyesen vele nem sike-rült ugyan beszélnem, de azt üzeni, hogy ha így tudjuk folytatni, akkor lehet, hogy mégse szünteti meg se a portált, se a print Nyugatot. Mondom a statisztikát: az elmúlt hónapban 998 különböző látoga-tónk volt, ők 1740-szer látogatták meg a honlapot, vagyis 64,3 százalék a visszaté-rők aránya. Az 1640 látogatás alatt 3768 oldalt néztek meg, ez látogatásonként 2,3 oldalt jelent. Az oldalon eltöltött átlagos idő 2 perc 50 másodperc. A látogatások 53 százaléka a belinkelt webhelyekről történik, 24 százaléka közvetlen forga-lom, vagyis a kedvencek közül, 23 száza-lékot pedig a keresőmotorok produkál-nak. A napi átlagos oldalmegtekintések száma 125. A legmagasabb 10-én volt: 518. A népszerűen látogatott írásokat az oldalon látjátok.

MINT ADY: – Nem leszek depressziós. Nem lö-köm önmagamot a vonat elé. Egy életem van, ilyen körülmények között kell meg-

valósítanom, amire születtem. Akkor ilyen körülmények között valósítom meg. Nem vehetik el tőlem.

MINT FRAKCIÓVEZETŐ-HELYETTES: – Nézhető jövőkép!

MINT ADY: – Ideges aktívafejhangok. A túlélhetetlen úr, ki önmagát se élhetné túl. De itt van újra, itt van mindig.

MINT FRAKCIÓVEZETŐ-HELYETTES: – A frakció...

MINT ADY: – A fikció...

MINT FRAKCIÓVEZETŐ-HELYETTES: – A nyitottság részemről adott.

MINT ADY: – Fikcióhelyettes.

MINT FRAKCIÓVEZETŐ-HELYETTES: – Tettem ki magának csontot az ajtó elé a tányérkába.

MINT ADY: – A lesz csontereklyéi? A túlélhetetlen szülöttei, azok vagyunk. Már egy ideje. Hányszor meg kell, elnökök, vezetők, semmisülni. Mire azt mondhatja bármelyikük: vagyok – már nem létezik. A huszadik század alkimistái. Hogy lehet aranyból szart. Megvan a recept. S úgy járok-kelek, mintha mi sem történt volna.

MINT FRAKCIÓVEZETŐ-HELYETTES: – A hiány átvilágítása folyamatos.

MINT BABITS MIHÁLY *gégemikrofonnal*: – Előbb-utóbb piaci értékünk lesz, Bandi! Hirdetések. Pénz! Fegyverneki úr is azt mondja, hogy ezt kell elérnünk.

MINT ADY: – Még a tavalyi honorajaimat se utaltátok át. Nálatok jelent meg az e-könyvem, Mihály, kint van a honlapotokon, de azért se kaptam még egy vasat se. Nem is tudom, adjak-e még nektek kéziratot.

MINT BABITS MIHÁLY *gégemikrofonnal*: – Abba ne hagyd a cuccolást, Bandi. Minden rendben lesz. Meglesz a honorod is! Egyrészt Fegyverneki úr egy nagyobb összeget ígért, de sajnos pont most minden készpénzét elnyerték Las Vegasban, azonban mihelyt bejön neki az osztalék, azonnal kifizet téged is, másrészt a be-

ígért támogatás még nem kattant át a folyószámlánkra.

MINT ADY: – Út sehova nem vezetett. Csak Amerikába. Csak a háborúba. Csak a forradalomba. Csak a semmibe. Csak neki a határnak. Te mindenütt! Te sehol.

MINT BABITS MIHÁLY *gégemikrofonnal*: – Ráadásul a hirdetőnk se tudott fizetni, mert a befektetéseiért nem kapta meg, ami jár neki.

MINT ADY: – Új nemzet.

MINT BABITS MIHÁLY *gégemikrofonnal*: – Az egy jó vállalat, Bandi! Koppóházán van nagy fogadójuk. Le lehetne náluk wellnessezni a honorodat barterban! Úgyhogy küldd a cuccot! Uszoda, szauna, gyögymasszázs. Nem hétvége. Kedd, szerda, csütörtök. És nyoma se lesz ennek a nagy fáradtságnak.

MINT ADY: – Összetartozás helyett körbetartozás.

MINT BABITS MIHÁLY *gégemikrofonnal*: – Ne depizz. Mohács óta nálunk minden időjárási tényező duplán játszik, de nagyon kérlek, ne depizz. Nincs melegfront, nem közeledik anticiklon, északi szél.

MINT FRAKCIÓVEZETŐ-HELYETTES: – A működés vonatkozásának tekintetében a frakció!...

MINT BABITS MIHÁLY *gégemikrofonnal*: – Súlyzózzál, sétálj egy nagyot. A fotelokat, Bandi! Majd elfelejtettem. A Mákos Jutka, tudod, zseniális csaj, a műsorvezetőnő, a férje fotelokat gyárt. Neked is áll az ajánlat. Vigyél le magaddal Koppóházára negyven-ötven fotelt, add el a fogadónak, a jutalékból már zsebpénzed is lesz. Ennél jobb ajánlat ma sehol sincs. A kultúrában most mindenki a Juci foteljeit árulja és kurva jól megy.

MINT ADY *kezében a nyelvkönyv*: – Ujté lá csé-tácjánul ácsélá, kum ín ékszékutá pér-cséptori. Nézz a polgárra arra, hogyan őt végrehajtják adótisztek. Fără tobă? Dob nélkül? Természet-esen, csup-án hegedű-el és trombitáv-al, mert-a miniszt-er

mondt-a, hogy hasz-náljana-kkk eszkö-
zöket kémleletesebbeket, mizsloacsé máj
dulcs, tisztelt bíróság. A gárda meghal, de
nem adja meg magát. Szeretem a felesé-
gem. Nem tudok mást mondani, csak azt,
hogy vele akarom leélni az életemet, mi-
atta költöztem külföldre, pedig otthon jó
állásom volt egy tengerparti városban.
Szívósan védekezem. Amíg nem indul
meg belülről is a tűzérési ostrom, tudom
tartani magam. Harci tevéd igazi társad.
Erődöd elvesztése után ő a várad. Vég-
szükségben táplálékod. A félelem hegyei-
nek ködben úszó lábaihoz érve ő ad ne-
ked bátorságot. Váradra akarok menni!

MINT GRAMA EZREDES: – Én annyira fontos va-
gyok itt, Konstancában, hogy nekem még
maradnom kell. Marioarával továbbra is
levelezni fogunk. És meglátogat, amikor
teheti. Csak Várad olyan messze van. A mi
Romániánk hatalmas. De ha oda leszek
kinevezve majd... Addig biztos lesznek
mások, akik ugyanilyen szép szerelmes
leveleket küldenek innen. A legszebbeket
fogom kiválasztani, hogy Marioarámnak
örömet szerezzenek.

MINT ADY: – Itt kell maradnom a sivatagban.
Nem tudok aludni. Tisztelt bíróság, hosz-
szú hónapok óta nem tudok aludni. És ha
végre sikerül, a szállásadóm, Walkusz bá-
csi, Walkusz Alajos úr elmondása szerint
álomban Kitti nevét kiáltozom. Nem
akarok válni, tisztelt bíróság. Kitti meg-
őrül. De én ezekkel a mondatokkal hóna-
pokot nyerek.

MINT KITTI: – Hazudik, hazudik!

MINT ADY: – Állampolgárság? Kitti?

MINT KITTI: – Hazudik. De én leleplezem. Én
hazatoncoltatom.

MINT ADY: – Az első válóperi tárgyaláson be-
tegség miatt nem jelenek meg. Harc az
időért. Három hónap haladék.

MINT KITTI: – Haza! Mind a huszonhárom mil-
lió románjával együtt. Nem fogja elvenni
a hétnyelvű télkabátom. A munkahe-
lyem. A lakásom. A vacsorám. A nagykö-
vetségre! Újra.

MINT ADY: – Kitti? Állampolgárság?

MINT KITTI: – Azt mondja a nagykövetség,
hogy maga házasságkötés miatt települt
át. Hazudnak! Hogy amíg a házasság fen-
náll, addig ők. De nem áll fönn. Ide fogom
hívni! A nagykövetet is. Itt van az ágy.
Nézze meg. Érintetlen. Rakétával lövik
haza!

MINT ADY: – Majdnem egy év, mire első fokon
elválasztanak. Húszom az időt. Amíg a ro-
mán állampolgárság kötelékéből el nem
bocsátanak. Tisztelt bíróság, én nem aka-
rok válni.

MINT KITTI: – És gyerek se. Válasszanak el.
Szabadítsanak meg tőle. Megyek a rend-
őrségre. Az utolsó pillanat, hogy szülhe-
tek. A határőrségre elmegyek. Mindenho-
va.

MINT ADY: – Az ítélet ellen a fellebbezést a
harmincadik napon adjuk be. És elfelej-
tünk rá okmánybélyeget tenni. Pótlás tí-
zenöt napon belül. A tizenötödik napon
pótolok.

MINT KITTI: – Vigyék innen, vigyék haza. Ké-
rem, vigyék el.

MINT ADY: – És megvan. Az egyik nap elbocsá-
tás, a másikon a bontóper vége. De már
hontalan vagyok! Senki földi, oltalom
alatt.

MINT KITTI: – Hazudik. Nem is volt a férjem.

MÁSODIK FELVONÁS

MINT ADY: – Bágyadtan mászok a falon. Meleg van. Napsütés. Csillog a hátam. Egy újsággal agyoncsapnak. Nincs telefonom. Mégis állandóan cseng. A titkok megrontanak. Már száz éve. Kétszáz. Vagy több is. *(Megmarkolja a súlyzókat.)* Tudok még játszani velük? Tudok. De minek? Most zongoralábat kell készíteni. És nem azok kellene, akik zongorázni tudnak. Be kell állni a sorba. Milyen sorba? Hol kezdődik? És hová kanyarog? Tegyenek ki minden sarokra egy bödön zsírt. Szociális zsír. Mint a vadetető. Hogy ne haljanak éhen az emberek. *(Súlyzózik.)* Egy-kettő-három-négy. Az i-de-gen-lé-gi-ó-is-csak-öt év-öt-év-öt-év-én-meg-már-mi-ó-ta-

nyű-vöm-itt-az ipart. Gyú-rom-nyű-vöm-gyú-rom-nyű-vöm-nyű-vöm-gyú... Dzsenifer! Nem-jön-nem-jön-min-dig-ké-sik-min-dig-ké-sik.

A SZÍNHÁZ MARKETINGMENEDZSERE: – Dzsenifer? Új nő? Már nem lesz rá szükség. Budapest? Konstanca? Két helyszín? Sok. Két felvonás? Sok. Ady is sok! *(Pisztolyt kap elő, lepuffantja Adyt.)* Vége. Aki vissza akarja váltani a jegyét, azt is lepuffantom.

Fölhangzik Cseh Tamás: Ady Endre utolsó fényképe című dala

MELOCCO MIKLÓS: ADY ENDRE, 1977 (Pécs, az arc részlete) Bócsi Krisztián fényképe

TASNÁDI ISTVÁN

Ady sok

(135)

minden vagy ami én nem lehetek
önhitten ostromlod az eget
mi köpködve megnyílik neked
minden vagy ami én nem lehetek

minden vagy ami én nem lehetek
pompás fejforma szuggesztív szemek
utcatáblák képeddel bankjegyek
minden vagy ami én nem lehetek

minden vagy ami én nem lehetek
mámort csikaró ripacs vén gyerek
nyűgös és mégis imádott beteg
minden vagy ami én nem lehetek

kocsmák esszék lányregények hőse
mindenki rokona ismerőse
összehányt zakójú szittya Byron
ki úgy szeret szeretni hogy fájjon

kurvák kedvence egzaltált zseni
részeg szónok kit illik érteni
s kinek hiúságát elnézik pedig
még halálos ágyán is fényképezkedik

nyomorult vigaszom
(ezen is csak nevet)
mennyire boldogtalan
akit csak irigyelni lehet

2012. augusztus

VASZILIJ BOGDANOV

Ördöglakat

SZÍNLELÉSEK KÉT HANGRA

In memoriam Miloš Crnjanski

I. Hvar főterén

A hvari halpiacon találkoztam Miloš Crnjanskival,
a polipok között válogatott, meggörnyedt, ősz hajú öregember.
Felpillantott. – „Nem hiszem drága Bogdanov,
hát mégis sikerült túlélnie. Már minden barátunk halott!”
S elfordulva a polipoktól karon fogott, mint régen, Párizsban,
amikor rendszerint a Szajna parton találkoztunk
és indultunk a Lúdláb királynőbe. Leültünk egy cukrászda
teraszára. Felettünk, a tomboló napfényben
ragyogott a spanyol erőd, feltűnt a párizsi utca is,
a húszas évek elején, hadirokkantak bicegtek,
gyönyörű lányok ringatóztak. Változott a szín.
A westminsteri apátságban kerestük Sir Isaac Newton sírját,
neki jobban tetszett Párizs, még nem is sejtette,
hogyan évtizedekig London lesz az otthona.

II. Képzeltések

„És Lisszabon, a fehér város – tűnődött talányosan. –
Atmoszférája meghatároz.” És akkor hirtelen
támadt fel a múlt, majdnem ránk dőltek a lisszaboni házak.
Crnjanski 1920 tavaszán tűnt fel a Lúdláb királynőben,
mögötte volt a háború, a hányódások, új hazája, Jugoszlávia,
kötetek kéziratai a táskájában. Eliezer Kamenezky
ismertette meg Fernando Pessoa verseivel, elbűvölte őt is,
épp Ithakától búcsúzott, s akkor határoztuk el, hogy elutazunk
Luzitániába és a fehér városban megkeressük Pessoaát.
„Hacsak nem verseivel házal, vagy nem otthon iszik,
kéziratait pörgetve – magyarázta Eliezer, aki már levelet is

váltott a titokzatos költővel –, akkor a kedvenc kocsmájában,
a Brasileirában ül, perben-haragban a világgal,
s heteronimáiról képzeleg, teremtve a világokat.”

III. A színlelőművész

„Hogyan? – képedt el Crnjanski, akinek új volt ez az egész,
ő még akkor a nemrég elhalálozó, magyar Ady Endre
bűvöletében írta Ithakáról képzelgő verseit. –
Hát több is van neki?” És Eliezer nevetve sorolta:
„Alberto Caeiro a pásztorköltő, ő már nem él,
azután Ricardo Reis, akit az Brazíliába száműzött,
mivel királypártinak tartotta, jelenleg hajóorvos,
az avantgárd igézetében alkotó Álvaro de Campos,
a prózaíró Bernardo Soares, a kritikus António Mora,
akit Lisszabon mellett, Cascaisba, egy ideggyógyintézetbe
utaltatott be a szigorú mester, akiről nem tudni
a fájdalmakat színleli, vagy tényleg érezi is?!
Írja, átéli kínjait? Összevérezi árkuslapjait, vagy festi?
Nagyon sok a kérdés, keressük fel, bizonynyal örülni fog.”

IV. Hátrálások

„Akkor hát jöjjön Pessoa – kortyolt söréből Hvar főterén
Crnjanski, és rám nézett. – Vissza kell hátrálnunk Lisszabonba,
másodszor szerencsénk lehet! A történelem,
ezt már tudjuk drága Bogdanov, nem ismétli önmagát.
Párizs és a csodálatos Lúdláb királynő még várhat!
Ez most fontosabb, nem múlhat el *úgy* az életünk,
hogy meg ne tudjuk tényleg *átélni*, vagy *kitalál*ja bánatát?
Ricardo Reis, Bernardo Soares, Álvaro de Campos,
Alexander Search, A. A. Cross, António Mora
és Tejve tizenharmadik bárója, az ezoterikus filozófus,
bűvölten várja a választ. Nem lehetünk hűek a mához,
dicsérve Titót, Brezsnyevet, hisz olvasóink elátkoznak.
Elment megmaradt eszetek? Hajnal korotok tündököl,
s ti dicséritek a zsarnokot. Vissza kellene térnetek.”

V. Az egyetlen lehetőség

„Igen – néztem rá, figyelve hogyan osztja ketté a teret,
a spanyol erőd rettenetes árnyéka. – Akkor nem sikerült
találkoznunk, Pessoa nem tartózkodott városában,
két napig kószáltunk, emlékszik? Közel volt az óceán.
Hajóval mentünk Marseille-be, megcsodálva Gibraltár erődjét.”
„Nem, nem lehetünk hűek a mához – ismételte Crnjanski. –
Csupán az égi látomáshoz lehetünk hűségesek, herceg.
Nem vagyunk bús, infantilis komédiások, számot kell vetnünk
életünkkel, csak eltűnő hab, pillanat és percegnek a másodpercek.
Lázás kínai suttogás. Párizs. London. Emigránsok.
Anyanyelv – az ördöglakat. Hontalan, elvesztett szavak.
Igen, mi marad utánunk? Ming se, Tao se, yang se yin.
Kivágják a cseresznyefákat, elköltözik a mandarin.”
„Vagy megölik? Nincs más lehetőség. Versünkhöz igazodhatunk!”

VI. Emigránsok

„Versünkhöz igazodhatunk? Párizsban orosz emigránsokról
írta hosszú ciklusát, amit akkor én, beismerhetem, túlzásnak találtam,
de azután jöttek a hontalanság gyötrelmes évtizedei, s London
vörös házai között egyre Robert Browning árnyát láttam.”
„Ő sem volt hűséges korához, égi látomásai nyűgözték le, csak
verséhez igazodhatott.” „Megpróbáltam a lehetetlent,
de a versek elhagytak, anyanyelvem, a szerb ördöglakat
nem akart kinyílni. Kínomban egy orosz emigráns hercegről
írtam *Londoni cipészek* című regényem. Nem, nem igazán
ment nekem, s ezért nem okolhatom az Istent sem,
én, a színről holnap távozó színész, ki a gödör mélyén is hittem
a józan észben, noha rohamosan hülyült el a világ,
míg a porondon, merész szaltó mórtáléval kápráztattam el
a közönséget, de tudtam, nem vagyok senki, se semmi!”

VII. Senki

„Nem vagyunk semmi. Senkiről, az orosz népmesék
titokzatos hősről már nem mondhatom, hogy nem lenne,
életemben állandóan kísért. Ő a szemtanú! S ha emlékezek
párizsi, londoni, lisszaboni, génuai, velencei bolyongásainkra,

feltűnik elveszett szerelmem, Klaudia, de életem romjai rádőlnek. Volt, nincs. Azután mindig egy kopár fennsík tűnik fel, ott látom nagy szerelmem, Natasa grófnőt, aki még 1914 telén tűnt ki a képből, lépett át a tükörbe, de az örömfűtengerben ő is ott forog. Mit akarhat? Bolyong a hold, mégiscsak tengeren lennénk? Felettünk a hófehér kérdőjel-sirály. Vagyok-e még? Nem tudom?” „Igen, a sirályt én is látom, álmomban, ébren. Az emberöltő egy agár. Őrült a korszak, delirálunk. Szívünk a kis felhúzás vonat, tolat lázálmaink után. Elhalkul, elvész a szavunk.”

VIII. A szibériai sámán idézése

„Halkul, de nem vész el soha. Egyelőre még itt vagyunk!”
 „De nem sokáig! Mi jöhet még? Halál után újabb halál?”
 „Kedves Miloš, tudom, hogy elképesztően hangzik de egy szibériai sámán szerint...” „Hát mégsem úszta meg a száműzetést, a lágert?” „Önkéntes száműzött voltam, lányommal és Lénával, egy kedves vogul műfordítónő meghívására, 1939 nyarán csatlakoztunk egy vogul törzshöz és kilépve életünkéből, hét esztendeig vándoroltunk a tajgában. A sámán megvallotta, arany zsebórámát figyelve (nem értette az idő lényegét, hiába is magyaráztam!), hogy halálunk után kiszáll belőlünk a lélek és fénysugárként vándorol tova. De senkit, semmit nem talál. Elvész a többi fény között. Beszippanthatják sorsközök? Megmaradnak emlékei? Erről a sámán sem tudott. Örökre elvész a dalunk!”

IX. Az örök körforgás

„A könyveinkben megmarad. Én nem töprengök a halálon, úgysem az élet eseménye, mondja Wittgenstein és igaz. Ne mond hassuk mégis megérte!” „De én azt mondom, igen. Mindennek vége nem lehet. Az örök körforgás, a természet állandó színeváltozásai. A madarak, a bogarak is elvesznek. Öntudatlanul hullanak a sötétségbe, valami másba billenve át.” „S bezárul az ördöglakat. Pessoa s heteronimái többet tudhatnak erről is. A fénysugár? Fényként libegni ide-oda szabadon,

ahogyan az ön, öreg szibériai sámánja állította?
Elképzelem, amint megvillanok Belgrád fölött és huss!
Máris Velence, Párizs fölött cikázok, London fölött.
De hát a végét ki kell várni. Kérdések árja kavarg.
Mi lesz velünk a halál után? *Vagyunk?* S ha igen *ki vagyok?*”

X. Emlékezhet-e egy fénysugár?

„*Vagyok*, s ha igen, *kik vagyunk?* Elárulhatja Pessoa?
Vissza kell hátrálnunk *oda*. Nincs más megoldás, higgye el.
Meg kell tudnunk egyáltalán mégis mire számíthatunk.
A sámán ezt sem értette, ezt az örök vacillálást.
Mért kell nektek *mindent* tudni? Nem fogta fel a jövőt?
Az idővel nem volt tisztában, ennek ellenére boldog volt.
De akkor is, van-e, lehet-e életünknek értelme?
Vagy – ahogyan Léna állítja –, valakik egészen egyszerűen
játszanak velünk!” „Be kéne költöznünk a versbe!
Forgathatna a ritmus. Kínrímeink között,
a mondatok zezzugos átjáróiban, a szó-közökben,
bűvölhetne megint az expresszionizmus, a futurizmus,
a szürrealizmus. Az ifjúság, amikor még győztesnek
hihetünk magunk. Emlékezhetünk *minderre*, fénysugárrá válva?”

XI. Mit akar a Mennyei Nagyúr?

„Ezt a sámán se tudhatta, de bizonyára nem is érdekelte volna.
Engem viszont izgat, hogy fogom-e érezni, boldogtalan fényként
Léna, Natasa illatát. Emlékezni fogok-e arra, hogy *kik* is
voltak ők? Látom-e még Klaudiát, a normandiai sellőt?
Fogok-e még félni? Szorongani, ha megáll a lift a negyediken?
Rettegni, ha vámost, határőrt látok, ha spiclik, rendőrök követnek?
Vagy elmúlnak szorongásaink, ha az óceán fölött lobbanok el?
Jó lenne tudni mit akarhat velünk a Mennyei Nagyúr?”
„De ha szánk sem lesz, *hogyan* beszélünk,
egyáltalán megszólalunk-e szerbül, oroszul, angolul?
Hogyan kommunikálunk? Gondolatátvitel útján,
mint a telepaták, de fényként lehet-e gondolatunk?
S ha igen kitalálhatunk-e még verseket?
Érezhetjük-e fénysugárként, mindazt mi bennünk kavarg?”

XII. „Várákozunk a végeken!”

„Erről a sámán sem beszélt, de én is csak erre gondolok,
mindazt mi bennem kavarg, fel nem idézhetem soha?”
„Ithaka is álom marad, Szumátrába se jutok el,
ez a két hely a végzetem. Mindörökre kísértének.
Várákozunk a végeken. Belgrádban, Szentpéterváron.
Ködbe vész a Lúdláb királynő és London vörös házai.
Véget ér örök vándorlásunk, írtam erről egy nagy regényt.
Mihez kezdhet emlékeinkkel egy kósza, árva fénysugár?
Ki tudja hol van a határ?” „Hát ti? – érkezik meg Léna,
s jön Crnjanski felesége is, belekortyolnak söreinkbe,
távcsővel nézik az erőd felett kóválygó sirályokat.
„Meghívtak ebédre, Vászja. Ti még maradtok. Indulunk.”
És távolodnak a napfényben. „Vagyunk, s ha igen mért vagyunk?”
Megkondulnak a harangok. „Legyint az ember és elfordul.”

XIII. A farkasok

„Mikor érezvén a véget, hazatértünk, egy villát is kaptunk,
jelezve megbecsülnek. Azóta teraszáról nézem a tengert,
kékellő vize elkábít, mintha ittam volna. Meg kell vallanom,
hercegem látom még a farkasokat, a régi vad csongrádi télben,
fogcsattogtatva, esztelen zúdulnak egyre a nyomunkban.
Nem adják fel, s mostanában elképzelem, hogy el is kapnak
és ott maradok, végre holtan. Akartak volna velem valamit,
a felsőbb hatalmak, a Nagyúr? De mégis mit tervezhettek velem,
hogy mégis örökké megúsztam?” „Ismerős ez a múzeum!
Gyermekkorunkban minket is üldöztek, apám egyet-kettőt kilőtt,
s míg marcangolták, felzabálták társaik, suhantunk tovább.
Ki, s mit akart vajon velem? Holtak árnyai kísérnek.
Már minden barátom halott. Két főbelőttek, ki lágerbe végezte
vagy rettentő árnyék takarja!” „Én is örökös túlélő vagyok.”

XIV. A káosz

„De tudja az árnyak, az árnyak, nem tudnak múlttá válni.
Hajnalba kopár fennsíkon bolyongok, zizeg az örömfű,
s nem tudom, álom ez, meghaltam? Megcsikordul egy nagykapu.
Várom, felkel-e még a nap, vagy állandósul a zűrzavar?

Csak támolygok, emelni a lábat, s hetvenöt évem elforog.”
„Akiket szerettem meghaltak, vagy ami rosszabb megváltoztak,
s a Mennyei Úr nem felelt.” „Mert mit is felelhetett volna?
Olvasta Orwellt?! A Nagy Testvér baljós vigyora,
Koba savószínű szeme már mindenhova elkísér.
Soha nem szabadulhatok. A lányom hív Amerikába,
de élhet-e egy orosz költő, idegenben? Nem tudom?”
„Én évtizedekig próbáltam. Egy regényem angolul is
megírtam, de nem adtam ki, az anyanyelv ördöglakat.”
És botjainkra támaszkodva imbolygunk Hvar főterén.

XV. Kompország poétája

Ebéd után ott ültünk a teraszon és Ady Endréről kérdeztem
Crnjanskit, hiszen már megismerkedésünk után, Párizsban,
a Lúdláb királynőben is sokat mesélt a költőről, akinek szerbre
akarta fordítani a verseit, és aki, szerinte, prófétaként jósolta meg
az ősi, általa kompországnak nevezett Magyarország végét.
Rendkívül elismerően ír róla Miloš hajdani barátja, Krleža is
a Zászlók című, érdekes, de menthetetlenül túlírt nagyregényében.
„Őt még nem fordíthattam –, magyaráztam Crnjanskinak –,
nekem, Petőfi, Arany és Vajda János jutott a magyar költőkből,
egy nagy terjedelmű, a magyar költészetet, osztályharcos
szempontok szerint bemutató szovjet-orosz antológiában,
Paszternak javaslatára és a magyar nyelvvel való,
viszonylagos megismerkedésem után, magyar és székely
népmeséket és Benedek Elek meséit is fordíthattam oroszra.

XVI. Egy Ady vers talányai

a kétségbeesés variációi

„Hogy miért kompország? – nézett rám Crnjanski. – Mivel állandóan
ott imbolygott Nyugat és Kelet között, kiszolgáltatva urainak
és a fene fátumoknak. Bebicegett dolgozószobájába, könyvekkel
tért vissza, és tagoltan olvasott fel magyarul egy verset.

Ady Endre: A Halál-tó fölött

*A Halál-tó fölött kerengünk
Szép, bátor, büszke madarak.
S a tóban nagy, förtelmes és rest
Kígyó-fejű, éhes halak.
Ezt a bűz-lehű bús tavat
Így is nevezik: Magyarország.*

*Hiába minden, mind lehullunk,
Húz a Halál-tó: elveszünk.
Hiába lelkünk, lángolásunk,
Szerelmünk, jószágunk, eszünk.
Erőt mi rajta nem veszünk:
Halál-tó marad Magyarország.*

„Érti, drága Vaszilij Ivanovics? – kérdezte türelmesen és saját szerb változatát is elolvasta, majd megpróbálta nyersben franciául, angolul, majd kissé keresgélve a szavakat oroszul is megvilágítani számomra Kompország költőjének versét.
„Próbálja meg! – mosolygott és előhúztam füzetem, tollam.
Nem kértem szótárakat is, mert minek? Crnjanski vörösborral is kínált, s szinte változtatás nélkül írtam le az első változatot.

Első nekifutás

A Halál tó fölött

*Kerengünk Halál tó fölött,
Rátarti, merész madarak.
A vízben lusta, rettenetes,
Kígyó fejű, falánk halak.
S ezt a bűzös, méla tavat,
Úgy nevezik Hungária,*

*Lezuhanunk, minden hiába,
Fertelem vonz, megfulladunk.
Mindhiába lelkesedésünk,
Eszünk, szerelmünk, szép szavunk.
Mi már semmit nem tehetünk:
Halál tava – Hungária.*

„Hát igen – merengett Crnjanski, poharamhoz érintve poharát. – Nekem is ez volt a problémám, de van itt valami döbbenetes, és ez, ez! – lemondóan legyintett – Nekem nem ment, de sajnos Önnek sem.”

XVII. A Halál tó mélyén

„De miért kompország?” – kérdeztem érdeklődve, mire Crnjanski, maga elé húzva az egyik magyar kötetet, lázasan olvasta: „Kompország... legképebbesebb álmaiban is csak mászkált két part között: Kelettől Nyugatig és vissza.” Újra írni kezdtem.

Második nekifutás

A halál tó fölött

*Halál tó felett lebegünk,
Rátarti, merész madarak,
Tátognak ránk a vízből rusnya,
Kígyó fejű, falánk halak.
S ezt a bűzlő, méla tavat,
úgy nevezik Hungária.*

*Nincs mit tenni, lezuhanunk,
Vonz a halott víz, belefullunk,
hiába lelkes álmodásunk,
szerelmünk, eszünk, akarásunk,
mindannyian beleveszünk,
halál tóba, Hungáriába.*

„Nem – jegyzi meg fejét csóválva, szomorúan Crnjanski. – Ez formailag talán jobb, de itt nem ez a lényeg. Nem. Itt egy rettenetes vízió van, tudod, én a történelmi Magyarországon éltem, kedves Vászja – tért át váratlanul a tegezésre Crnjanski. – Családomat magyarosan Csernyánszkinak is nevezték, felmenőim papok, tanítók voltak. Bohém apámat elbűvölte az Ady által bírált dzsentryi színes életvitele. Csongrádban, ebben a Tisza parti kisvárosban eszméltem magamra, azután Bánság centrumában Temesváron tanultam és jött a háború. Szerettem és sajnáltam a magyarokat. Megbabonázott Ady.” Elszántan újra írni kezdtem.

Átirat

*Halál tó fölött repdesünk,
Győzelmes, barbár madarak,
S a döglött vízben falánk, rusnya,
Fertelmes, kígyó-fejű halak.
S ezt a bűzölgő, dög tavat
Úgy nevezik: szent Oroszország.*

*Magába vonz, mind behullunk.
Halál-tóban elmerülünk.
Hiába nagyot akarásunk,
Rajongó álmaink, eszünk,
Győztesek mi nem lehetünk:
Halál tó – Szovjet-Oroszország.*

XVIII. Azúr

„Hát igen – sóhajtott Crnjanski, borongó arcát
vörös pohara tükrében hosszan elnézegetve. –
Nem lehet lefordítani. Az átirata viszont!
Hát igen. Megmaradt. Érvényes, a kurva életbe,
a költő halála után, ötvenegy esztendővel is, látja.
Persze nem ajánlom, hogy beküldje valamelyik
redakciónak, a szovjet szerkesztők idő előtt halnának meg,
gutaütésben, de szívósak, lehet maradna még egy kevés idejük,
hogy feljelenhessenek, drága barátom. Moszkva.
Hát az a város sem Rio de Janeiro, hogy idézzük a kitűnő
Osztáp Bendert.” Ültünk a lassan tengerbe vesző nap fényében,
az azúr eszelős csillogása elvarázsolt. Barátom Ady Endre
életéről mesélt, s javasolta, íránk verset, valószínűleg
utolsó találkozásunk emlékére, a magyar költőről.

XIX. Vakügetés*Crnjanski verse Adyról, Bogdanov füzetébe*

Pohár bora mellé könyökölt a kisasztalra, nézte
a szakadozott vetítövásznat. Az eltévedt lovas
vakügetése felgyorsult. Közeledett? Távolodott?
És aludtak mélyben a faluk, csak a hó hazug fehérsége
világított. Bele se lehetett volna vakulni.
Az avaron Léda teste derengett. A fekete zongora
valószerűtlennek tűnt a lerobbanó belgrádi kertmoziból.
A rejtély köd formáját öltötte. Gomolygott.
Feltűnt a geszti bolond is. Szárazon beszélt
az eljátszott esélyekről. A mamelukok bólogattak.
Az ellenzék füttyült. „Obstrukció! Obstrukció!”
Kompország pedig ott imbolygott a ködben, kelet és nyugat között.
„A nagy humbug nem Európának ártott meg,
a hazugságot itthon hitték el.” Ködbe veszett az arca.

XX. Ady Csucsán, kastélya ablakából nézi a menekülőket*Bogdanov verse Crnjanskinak*

„A dolgaink romoltak. Mégse tűztünk el innen.
Akkor is itt maradtunk, mikor mások futottak!”
Csinszka dadája már sírt. Csúcsai ablakunkból
néztem. Rossz szekereken menekülnek a népek.
Hosszú századok óta mindég csak menekülnek.
Török, tatár, és muszka, labancok, martalócok.
Áradás, visszavont kegy, hajójegy, adósságok.
Ki tehette erdőkben keresett menedéket.
Ilyenkor mire gondol az égben fenn az Isten?
Futnak ágrólszakadtak. Bosszúállók a győzők.
Vérre szomjúzó csordák fosztogatják a várost.
Ilyenkor elfordul? Sír? Mit akarhat az Isten?!
Rossz szekerek viszik. A vesztes visszafordul.
Fénybe fürdetné arcát, míg a nap is el nem vész.

Epilógus

összegezés és búcsú

„Csupán az égi látomáshoz lehetünk hűségesek, herceg.
Nem vagyunk bús komédiások. Infantilis ki ezzel henceg.
Míg percegnek a másodpercek, csak eltűnő hab, pillanat.
Lázás kínai suttogás. Hontalan, elveszett szavak.
Utánunk semmi sem marad. Ming se, Tao se, yang, se yin.
Kivágják a cseresznyefákat. Elköltözik a mandarin.
De mi ketten még itt vagyunk! Versünkhöz igazodhatunk.”
„Nem vagyunk semmi, és senki tűnik fel, s egy hajdani lány.
Romjaink között elbolyong. Akar még valamit? Talány.
Akár tengersíkon a hold. Az örök kérdőjel-sirály.
Tehet értünk még valamit? Az emberöltő egy ágár.
Őrült a korszak. Hezitál. A szív kis felhúzó vonat,
makacsul egyre körbejár, lázálmaink után tolat.
Egyelőre még itt vagyunk, de halkul már, elvész dalunk.

+ A versciklus megértéséhez annyit, hogy nagyapám, Léna nagymamával együtt, a szerb írószövetség meghívására, 1970 nyarán néhány hetet tölthetett Dalmáciában. A szerbek hálásak voltak a délszláv népköltészetet bemutató orosz antológiában vállalt szerepéért, méltányolták fordításait. Nagyapa ugyan már járt 1964 tavaszán Romániában, de nagymamának, 1925-ös hazatérésük óta, ez volt az első külföldi útja, s még kilenc évet kellett várniuk, hogy elutazhassanak lányukhoz, Amerikába, s végre találkozhassanak velem, hiszen útlevélkérelmüket következetesen évtizedekig elutasították a szovjet hatóságok. Az utolsó heteket Hvar szigetén töltötték, itt találkozott nagyapám régi barátjával, Miloš Crnjanskival, aki 1965-ben tért haza elhúzódozó londoni emigrációjából. 1920-ban találkoztak Párizsban, a találkozás mindkettőjüket meglepte, feltámadt győzedelmes, boldog ifjúkoruk, hiszen sokat voltak együtt, emlényeikre a két hangon szóló ciklus fragmentumaiban számtalan utalás található, mint ahogy Fernando Pessoa, Ady Endre és Crnjanski jelölt vagy jelöletlen idézetek is. A versekben utalások történnek lisszaboni utazásukra is, Pessoaval szerettek volna megismerkedni, de sajnos nem sikerült. Meglepő, hogy ötven évvel párizsi bandázásuk után is ott tudták folytatni, ahol abbahagyták, verseket írtak, képzelegtek arról, hogy mi lesz a halál után? Azért ne felejtsük el, két öregemberről van szó, hvari találkozásuk idején a szerb költő 77, nagyapám 75 éves, s egyáltalán nem különös, hogy foglalkoztatja őket mi lesz a halál után, s mi marad utánuk? És mégis szokatlanul élénknek tűnnek, Crnjanski ráveszi nagyapámat, hogy fordítson le egy Ady Endre-verseket, s azután verseket is írnak egymásnak a magyar költőről, mint lázas ifjúkorukban. Sok szó esik a versben Fernando Pessoa-ról is. Egy külön emigráns orosz költő, Pessoa egyik első híve, Eliezer Kamenezky ismertette meg őket a portugál költő verse-

ivel és kísérte el a fehér városba. Róla annyit, hogy nem tért haza Oroszországba, a harmincas évek elején Párizsból Lisszabonba költözött, még hírt adott magáról, a harmincas években leveleztek is nagyapámmal, s Pessoa verseit is elküldte neki, különféle folyóiratokban, a csomagokat Léna nagymama legnagyobb döbbenetére meg is kapták, de aztán jött a háború, és a különös három nyelven, oroszul, franciául, portugálul író Kamenezky végleg kitűnik a képből. Szerepel nagyapám Ricardo Reis Szibériában című hosszú ciklusában is, én is nyomoztam utána, de ez idáig sajnos sikertelenül, nem tudni, mi történt vele a háború után? Miloš Crnjanskiról még annyit, hazatérésük után évekig leveleztek, a szerb költő 1977-ben halt meg, nagyapám hosszú versben siratta el, s lefordította Lamentálás Belgrád fölött című poémáját is oroszra, amelynek felejthetetlen sorai fel-feltűnnek a két hangon szóló ciklusban is. – Tatjana Bogdanova

MELOCCO MIKLÓS: ADY ENDRE, 1977 (Debrecen)
Bócsi Krisztián fényképe

FALCSIK MARI

Adydalok

MACSKAKÖVEK A HADAK ÚTJÁN

k j
o á
p r
m t a k
a a t ö
g t l v
t y v a e
é a a n k l
r r e á
d i n b s
a i a e
z g d n
ó a k
t i
n a n
e e v
m m k o
e l
r t r
s á
z l
e é
u p
t n
á i
n
A
D
Y

ADY ENDRE ÍRÓGÉPE

rrattatarom rrattatarom
jól tüzelő puska fajta
magyar költő ha játszik rajta
hajj

rrattatarom rrattatarom
Ady Endre írógépe
az agyatokba lődöz véle
hajj

rrattatarom rrattatarom
olyan ez a magyar haza
még mindig talál minden szava
hajj!

BANDI A ZSIGULIBAN

jön-e új ki e betyár bandával megbír egymaga
kinek évszázadnyit tol az időn a szava
kit hogy lélegezzünk mélyen ahogy a tüdő jussa
mi bíztatnánk már hogy e sírkamrát ránk nyissa
ki hogy új fény gyúljon az itt pangó jó agyakba
pár száz évig aztán majd velünk is maradna
osztatni délibábot visszánőtt cifrapalotát
elbontani megöröklött szégyenkalodát

A DÁGVÁNY SZELLEME

még eljárók a Duna dús partjára
hol haragomra csittet int a lomb
hol átázván a láz az ős dágványba
beleveszve húnyt tüzes dalom

a szent dunai dágvány nagy csöndjébe
hol rossz szagokat párolog a köd
hol lecsapolván ifjúságom vére
vén kísértet árnyakba dőfök

hol csontos ujjam szürkodja az árnyat
csak rángatja a bűzhödt fövényen
én vén kísértet pofozom hazámat
köd-testébe csapom csontkezem

én maradéka hajdani kalóznak
kit itt kikötvén megcsalt az orom:
míg gályájáról kincseket raboltak
vérét vették vége-nincs toron

FEJE A TÁLON

szeretlek Magyarország
te fárasztó nemvalóság
mivel is küzdök ha veled
ahogy magadat vered
lobbos jobbod beteg baloddal
hátukban maradék táboroddal

rebellis hagyományér'
még juthat itt nekem tányér
hacsak nem akasztva talán
holt irodalmunk falán
miből a fojtó böszme ujjak
és föstött rózsáid rám uszulnak

HELLER ÁGNES

Az én Adym

Négy éves korom óta éltem költészen. Mindenekelőtt magyar költészen. Apám nagy versmondó volt, hol az ágyam mellett, elalvás előtt, hol a majdnem hideg kályhának támaszkodva szavalt és szavalt. S én is az apám szerette verseket szerettem legjobban, azokat citáltam könyv nélkül (ahogy akkoriban mondták: „kívülről”). Berzsenyit, Vörösmartyt, Csokonait, Kölcseyt. Hozzájuk csatlakozott első iskolai éveim alatt Petőfi, majd Kosztolányi. Furcsa módon Arany sosem tartozott kedvenceim közé. Úgy jártam vele, mint Petőfi a Kárpátokkal. A Toldit, bár csodáltam, nem szerettem. A Zsidó Gimnázium harmadik-negyedik osztályában tanító remek magyartanárként (Erzsi néni) fontosnak tartotta a történelmi sorrendet. Mindent tudtam Balassi Bálintról, akinek verseit lelkesen szavaltam, ahogy a Marssal társalkodó Murányi Vénuszról és a Zrínyiásról is. 1944-et írunk.

A sárga csillagos házban

Két másik családdal költöztettek össze egy sárga csillagos házba. Az őslakónak megvoltak Ady összes versei. Egy nap a három elkeseredett asszony egyike (mindhármuk férje meghalt, de ők ezt nem tudták) azzal vigasztalta társait, hogy felolvasta a kötetből Adynak a zsidókról szóló, hozzájuk írt versét (*A bélyeges sereg*). A vers megdöbbenett. Nemcsak azért, mert úgy éreztem, hogy nekünk szól, hanem azért, ahogy hangzott, a szavaiért, a lendületéért, a szenvedélyéért. Azonnal kezembe vettem a kötetet.

Úgy kezdtem el olvasni, mint egy regényt. Teljesen a legelejéről. Ha jól emlékszem, kezdetben efféle sorokat olvastam „Milyen az ősz maguknál, édes?” Ez még nem hasonlított a „Bélyegesekre”, bár jól rímelt. Aztán jött az *Új versek*. Milyen újak voltak nekem ezek a versek! Mindegyiket sorra, olvastam. Egyszer, többször, hússzor, amíg, bár nem volt szándékomban, nem kellett már a könyv sem. Magamban mondtam a verseket, a gettóban, az óvóhelyen, mindenütt, ahol olvasni nem lehetett.

Mi volt az, ami engem akkor Ady örök hívévé avatott? Mitől lett ő mindmáig legkedveltebb költőm? Attól, hogy minden „nagy” volt benne, mindennapok fölötti, kivételes, lényeges. És a dac persze és a nyelv, mindig a nyelv.

Nagy Biblia olvasó voltam, s így Ady nyelve ismerős volt számomra, de mégis idegen. Sok mindent nem értettem. Így nem tudtam mi a „héjanász az avaron” s azt sem, hogy hol van Dévény. De a vers attól szebb és jelentősebb, hogy titokzatos, hogy valamit nem értünk belőle. Hiszen így voltam annakidején Berzsenyivel is. Ki volt az a zokogó „Melpomeném”?

Ekkor nem jutottam tovább az *Új verseknél*. Mindmáig erre a könyvre emlékszem legjobban.

Az egyetemen

Az akkor még Pázmány Péterről, később Eötvös Józsefről elnevezett egyetemen filozófiama­gyar szakra jelentkeztem.

A magyar órák nagy részét hallatlanul untam. Minek nekem a finn nyelv, amit úgysem tanulok meg? És a Gombócz-féle módszertan? A régi magyar irodalmat ismertem már Erzsi néni óráiról is, a Waldapfel által „leadott” Petőfi-órákat pedig primitívnek éreztem. Magolni egy Petőfit? Felsorolni szerelmeit? Minek? Waldapfelnél (aki utált) a Caraffa-töredékből vizsgáz­tam, mert meg akart buktatni. Nem tudott megbuktatni, mert erre is tudtam felelni. De mi­nek?

Volt azonban mégis egy fényforrás, egy fénypont az egyetemi magyar órák között is. Ki­rály István Ady-előadásai.

Király szerelemmel szerette Adyt, s ez érződött előadásain is. (Később megjelent Ady-könyvét már én [is] recenzeáltam.) Az az Ady, akit Király tanár úr óráin megismertem, nem pontosan ugyanaz az Ady volt, akire olyan jól emlékeztem. Az is, de nem csak az. „Márciusi nap, nagy a Te hatalmad”, „Mag hó alatt”, „Krisztus, prófétám, szent alak, eladtalak” – ma is cseng a fülemben. (Nincs most nálam Ady-kötet, nem tudom a sorokat ellenőrizni.) Ekkor hallottam, olvastam először a világirodalom talán legkegyetlenebb versét, az *Elbocsájtó szép üzenetet* is. A vers remek, de mégsem szerettem.

Király számára, a református papfiú és kommunista irodalmár számára egyaránt fontosak voltak a „forradalmi” versek és az „istenes” versek. S azok is, melyek sem nem forradal­miak, sem nem istenesek, de nagyon magyarok, „Négy-öt magyar összehajol, miért is, miért is, miért is?”.

A költészet nagy ereje abban áll, hogy egy vers olvasásakor azt is mélyen érezzük, átérez­zük, amit különben nem éreztünk. Ahogy a verset olvassuk, azt kezdjük érezni, amit a vers, valóban úgy érzünk, ahogy a vers érez, azt gondoljuk, amit ha nem is a költő, de a költemény gondol. S miután letesszük a könyvet, felhangolódunk, vagy legalábbis felhangolódhatunk a versből tanult érzésre. Ady esetében ez nem volt nehéz, legalábbis az én számomra nem, aki Berzsenyin nevelkedtem, s akitől sosem állt távol sem a dac, sem a pátosz. Nekem Babits mindig hideg és mívés volt, sosem éreztem benne – talán az egy *Jónás könyve* kivételével – a szenvedélyt, a dacot, a mindennapokon túli igazságot, ahogy Adyban attól kezdve, hogy ver­seit kezembe vettem.

Az iskolában

Miután fegyelmivel eltávolítottak az egyetemről, 1958-tól öt éven keresztül tanítottam ma­gyar irodalmat a Kossuth Zsuzsanna gimnáziumban. Magyar irodalmat és nem „magyart”, mert a nyelvtan órákat mindig elsikkasztottam az irodalom javára. Mikor az ember tanít, mindent, ami tárgyához tartozik, tanítania kell. Így hát nem tehet kivételt. De azért annyit megtanultam még a gimnáziumban Erzsi nénitől, hogy a hangsúlyt arra fektetem, amire aka­rom. Így hát a világirodalom mellett a magyar költészet volt számomra a tanításban a legfon­tosabb. (És persze Erdélyi János, aki nem volt a tantervben, de akiről a szakdolgozatomat ír­tam.) Versmondásért járt a diáknak a jeles, nem azért, hogy pontosan felsorolta József Attila szerelmeit.

A lányok főleg Ady-verseket és József Attila-verseket szavaltak. Ahogy persze én is. A ma­gyartanárnak megvan az a privilégiuma, hogy játszhatja a színészt. Felállhat a katedrára,

hogy verseket szavaljon. Ahányszor csak akar, annyit, amennyit akar. Én persze igen élveztem saját versmondásomat. Ha magunk mondunk egy verset, az mindig szebb, mint akár a legjobb színész szavalata. Adyt számomra Latinovits szavalt a legszebben. Persze én utánam.

Miközben ezt írom, kezdem megbánni, hogy már vagy harminc éve nem olvasok „régí verseket”. Már Adyt sem. Abból élek, amire emlékezem. Bizony, újra kezembe kellene venni a polcomon álló érintetlen kötetet. Nem kötelességből, nem nosztalgiából, hanem örömteli kíváncsisággal.

MELOCCO MIKLÓS: ADY ENDRE, 1977 (Debrecen, a szobor részlete) *Bócsi Krisztián* fényképe

BORBÉLY SZILÁRD

A publicista költészet

Ady indulása

Nagyon izgalmas esettanulmány lehetne Ady indulása. Ha lehánthatnánk róla a ráarakódott legendákat. Ha nem a későbbi fogalmakat és elgondolásokat tulajdonítanánk az irodalomnak, a költészetnek és Ady személyének. Ma már nehezen beilleszthető az irodalomról, a költői és írói szerepről bevésődött képbe, hogy Ady mindvégig publicistaként kereste a kenyerét. Ehhez jobban kellene ismerni annak a nyilvánosságnak a szerkezetét és működését, amelyben Ady dolgozott. A publicista pedig nem eszméket akar eladni, hanem az őt alkalmazó és fizető lapot. Csak látszólag forgalmaz eszméket, sokkal inkább hitek és előítéletek közvetítése a feladata. Munkája sikerének előfeltétele, hogy ne legyen nagy távolság személyes véleménye és redakciója iránya között, hiszen írása akkor lesz igazán átélt. A profi publicista, a hírlapíró képes saját véleményét felfüggeszteni, és munkáját külön választani személyes meggyőződésétől. Hasonlattal élve: a publicista valahogy akként végzi munkáját, ahogy a színész. Szakmai tudása az érvelésmód hatékonyságában rejlik, de ehhez nem kell teljesen azonosulnia a szerepével. Ady Debrecenben az egyetemi lapnál, illetve kormánypárti lapoknál kezdte publicista karrierjét. Aztán még Debrecenben ellenzéki lapoknál folytatta. De mindvégig vérbeli publicista volt. Szorgalmas, meggyőző és mértékletesen felületes. Vagyis nagyon profi.

Ady szakmaszerűen volt publicista és mellékesen költő. Ez rosszul hangzik így, mert azt sugallja, hogy afféle „vasárnapi költő” lett volna, aki hobbiból írt. Ez persze nem igaz, hiszen Ady önmagát költőként határozta meg, és aligha tartotta melléktevékenységnek a költői kifejezésmódot. A versek publikálása azonban nem jelentett megélhetési forrást. Ady indulása idején a költészet valamiféle sznobériának látszott. A költői szerep Arany meg Petőfi alakjához kapcsolódott. Minden fiatalember átélte a maga költői időszakát, az egykori romános álmokat divatosan szimuláló ifjak a bordély és az érettségi között idealizált szerelmeik megnyerésére művelték a versírást. Az udvarlás elvárásaként művelték a költészetet, és az emlékkönyvköltészet érzelgős, biedermeieres ízlésű, majd minden szavában hazug életbölcsességet közreadó terepén gyakorolták magukat benne. Ez a „költői” gyakorlat a fiatal generációk „lezüllesztését”, vagyis a társadalmi igazságtalanságot elfedő álszentség, kétszínűség, „instrumentalizálását” és „intézményesítését” szolgálta. A rendi színezetű, erősen kasztosodott korabeli magyar társadalom úri és tehetős polgári osztályának fiai és leányai a költészettel kapcsolatban e hazug beszédrend és nyelvi kódkészlet elsajátítását gyakorolták. Ady első két kötete, valamint a kötetbe be nem sorolt „emlékkönyvbe szánt”, illetve a hírlapi versanyag, az udvarló és alkalmi költészete nem sok jót ígért. Ady ezt az avított, vidékiesen kisszerű, életbölcsességeiben hazug, poétikájában szürke költészetet sajátította el. A változás az *Új versekkel* szinte megmagyarázhatatlan módon történt.

Ady gimnazista évei az 1896-os ezredéves ünnepek jegyében teltek. A nemesi kaszt öntudatával áthatott magyar államiság, az úri osztály önlegitimációs ideológiája a fiatal Ady számára természetes közeget jelentett. Ady ezen a kaszton belül volt, mert beleszületett, ám

családi hagyományai miatt egyszerre kívül is volt rajta: „Valamikor, régi írások szerint, jeles és gazdag família voltunk, de már a 15. században hétszilvafások.” (*Önéletrajz*) Az apa azt várta el a jó képességeket mutató fiútól, amit tőle is elvártak, hogy tegyen meg mindent a család felemeléséért. A picike családi birtok paraszti sorba helyezte őket, de a generációkon keresztül tovább örökölt öntudat az úri osztályhoz kötötte a családot. A társadalmi igazságtalanság okait ezért az Ady-család hagyománya nem az egész népességet sújtó bajokban látta, hanem a családtörténeten keresztül pillantott rá. Az egykori, később legendásított gazdagság és társadalmi jelentőség helyét a becsapottság, a megrablottság érzése vette át. Az Ady-családban is, mint sok lecsúszott kisenemes családban, nemzedékről nemzedékre hagyományozódott, hogy az elmúlt századok alatt tőlük, a honfoglaló vezérekkel az országra érkezett nemesektől, a külföldi eredetű arisztokrata családok elorozták a hazát. A régi bárói családokat a magyar uralkodók többször is, mint Mátyás idejében, új elitre cserélték; a Habsburgok alatt pedig ismét egy új arisztokrata, mágnás kaszt jött létre, amely sem kultúrájában, sem származásában nem volt magyar. A régi családok rossz érzése nem volt alaptalan. A legenda szerint az Ady-család is a honfoglaló vezérekig vezette vissza eredetét. Az ezredéves ünnepség ezt a háttérbe szorítottságot idézte a fiatal Ady tudatába. Hogy ezektől a tősgyökeres magyar családoktól újabb és ügyesebb idegenek orozták el a vezető szerepet. Zilahon a protestáns, negyvennyolcas ideológiát adták át a tanárok a partiumi, kisebbségi magyar diákoknak, a helyi adminisztráció leendő tagjainak, a társadalmi szerepre való felkészítés jegyében. Tudatosították a magyar faji supremácia gondolatát, de egyúttal az osztrák kormányzattal való szembenállást is erősítették. A magyar úri osztály leendő tagjaként kezdték el a gimnáziumban ezeknek a fiúknak a kiképzését, és ezt folytatták tovább az Ady által látogatott jogi karokon. De Ady ebből egyszer csak kilépett és szembe fordult vele. A nosztalgia, ha ironikusan is, ez iránt a világ iránt nem veszett ki Adyból: „Én inkább akarnék központi főszolgabíró vagy alispán lenni Szilágy vármegyében, a vármegyémbe, mint hírhedt költő.” (*A Duk-duk affér*)

A magyar progresszió a reformkor óta a megsértett, frusztrált nemesi tudatból táplálkozott, ami önmagában nem sok jót ígért, hisz nem az őszinte, a magyar nép iránti önzetlen cselekvést rejtette magában, hanem a társadalmi rétegek közötti időleges szövetségek után a gyanakvást és a saját előnyök feletti aggodalmas örködést. Az adózó nép hivatkozási alap volt, zsarolási potenciál, félelemkeltésre alkalmas, átláthatatlan tömb abban a játszmában, amit az udvar, az arisztokrácia és a politikai osztályt adó közép és kisenemesség hármas játéktere jelentett. A publicistaként politikai véleményt formáló és megformáló Ady gondolkodását, helyzetértékelését, rövid és hosszú távú „nemzetstratégiáját” ez az örökölt modell határozta be. Tájékozott és folyamatosan tájékozódó publicistaként Ady nagyon pontosan felfogta, hogy a 20. század a munkásság, az ipar, a pénzpiac és a szocialisztikus eszmék jegyében elképzelt tömegdemokrácia, vagyis az utópiák megvalósítási kísérlete felé halad. Vagyis radikális változás előtt áll a világ, amely az ezer éves nemesi élettel, az álmos magyar vidék változatlan és moccsatlan világával végleg szakítani fog. Ady őseinek világa lesz a legfőbb vesztese mindennek. Saját világát, családját, a magyar nemzeti eszme egykori formájának gyors és tragikus pusztulását vizionálta, amelyben a mindenkor érvényes apokaliptikus kódot újította meg. A keresztény kultúrában az apokalipszis kódja pedig olyan mozgató erő, amely ismerős és mindig érvényes, hiszen a történelem, akárcsak az üdvtörténet, a mélyben az apokalipszis gondolatára épül. A prófétai hang, az apokaliptikus beszéd a magyar költészet anyanyelvéhez tartozik. Ady úgy újította meg ezt a hagyományt, hogy saját költői szerepét a profán, a bukott

Messiás szerepébe helyezte. Persze már Nietzsche után, Zarathusztraként adott hangot ennek a beszédnek, idegenséggel, gőggel, a halálra sietve.

Ady apja a kismemesség évszázados életét élte, akik apró földjeiken ültek, azt védelmezték a társadalmi státusuk megőrzése érdekében. És akárcsak a jobbágyok, ugyanúgy be voltak zárva pici házaikba. Sokszor néhány holdra apadó földcskékjük védelmezése a haza földjének védelmeként vésődött be generációk emlékezetébe, amelyre kiváltságos, adómentes és szabad státusuk alapult. Egyetlen potenciális örökségük azonban nem az elolvadó, foggal-körömmel őrzött föld volt, hanem hivatalra való választhatóságuk és a megyei tisztújításkor eladható szavazatuk. Adyt tehetsége és érzékenysége azonban szembe állította az apa által kitűzött, valójában a családi hagyomány által kapott céllal. Ehhez pszichológiai motívumok is nagyban hozzájárulhattak: Ady elutasította az erőszakos apa világát. De azonosult a rajongásig szeretett anya által képviselt értékekkel, amely a társadalmi érvényesülés, a földszerzés helyett a szellemi kiváltságot helyezte előtérbe. A kiemelkedő intellektuális képességeket mutató fiatal Ady sokáig őrlődött a szülők, de legfőképp az apa elvárásaival ellentétes pályaválasztása, a vele járó lelki teher, a gyöttrő önvád miatt. És a mindezek feloldására kidolgozott saját ideológiája beépül költői szereptudatába. Mindezek nélkül a pszichés terhek nélkül Ady választása és rendhagyó sorsa egészen más pályán mozoghatott volna. De nem volt teljesen hűtlen őseihez. Ady gyökereit, melyek családjához és kulturális régiójához fűzték, soha sem vágta el. Érmindszent maradt a birtoka, Szilágyság az otthona, Partium és Erdély a tényleges hazája. Ady mindhalálig igazi úr volt: apjához és a családi hagyományához hűséges maradt, választott pályáján is igyekezett ennek eleget tenni. Azt a nemzetpolitikát űzte, politikai párt és támogatás hiányában szinte egyedül, amelyet családi indíttatása jegyében a magyarság érdekében helyesnek tartott. A magyarság sorsát pedig a perifériáról nézte, és archaikus családi tudata miatt nem abból a szinkron időből tekintett rá, mint kortársai többsége. Ez a nézőpont és a hozzá szorosan kapcsolódó aszinkronia sajátos és izgalmas tudással gazdagította a közállapotok, az országos politika valamint az európai összefüggések közé helyezte a Magyarországi lehetőségeiről és jelentéséről kialakítható képet. Ady időben korábról nézett, ezért messzebb látott. Lényegesen más volt Ady tekintetének horizontja, mint ami Budapestről vagy Bécsből a kor összefüggéseiből, a közelgő baljós jövőből belátható volt.

Nagyváradról megint más perspektíva nyílt. Párizsból még inkább. A Lédával való találkozás Adyt végképp kiemelte abból az életformából, amely az ellenzéki sajtómunkából és a rossz lelkiismeret költői hazugságokkal való takargatásából állt. Ady éjszakái a pénzkeresés és a hazugságok előli menekülés jegyében teltek. Az úri élet kilátástalansága, a kaszinó, a kártya és a lumpolás a mozdulatlan vidéki magyar élet elfoglaltságát jelentette. Ady azonban szabad ember lett, amikor a családi elvárásokat maga mögött hagyta és lerázta az apai elvárásokat. De ez a szabadság nem jelentette, hogy ki is tud lépni azokból a csapdákból, amelyekbe a pénztelenség és a perspektíva hiánya zárta. Miután Ady elrúgta magától a Szilágyság megyei főispáni karrier egyébként is illuzórikus vágyát, az ellenzéki lapoknál olyan mértékű szabadságra tett szert, amely ma is alig elképzelhető. Akkoriban csak megelégedtek, de nem üldözték az ellenzéki sajtó munkásait.

Ady szemléletében ekkor nagy fordulat következett be: neveltetésének és családi gyökereinek hazugságait látta szertefoszlani. A hatalmi játékok srófjai és fogaskerekei lelepleződtek előtte, az ideológiák pedig a társadalmi hazugságok merő álcáiként hulltak le. A századforduló új társadalomtudománya, Ignatus és Jászi Oszkár írásai, a gondolkodás merőben új dimenzióit nyitották meg előtte. A szociológia tudománya pedig a társadalom feszítő ellent-

mondásairól adott tudósítást, amelyről nem akart tudni sem az úri Magyarország, sem a társadalmi lelkiismeret. A parlamenti és megyei szónoklatok, valamint a templomi prédikációk elvont általánosságokról beszéltek. De a társadalom szociológiai karaktere, rétegzettség, a tényleges folyamatok ismerete az úri világ felforgatását és eltörlésének igényét hozta magával. Jászi Oszkár írásai és a Társadalomtudományi Társaság, a Huszadik Század körének kutatása feltárta a magyar világot feszítő belső ellentmondásokat.

A kormányzati és klerikális sajtó a dolgok állását adottnak és változtathatatatlannak igyekezett feltüntetni. A társadalmi viszonyokkal való foglalkozás gyanú alá került, ezért kényszerül védekezésre Ady is egy publicisztikája szerint „Palotay László prelátuskanonok ónagysága” előtt. A védekezés dacos és modern: „Mi azt tartjuk és hirdetjük, hogy a mai társadalmi viszonyok tarthatatlanok. Azt tartjuk és hirdetjük, hogy a magyar társadalom, amennyiben lehet ilyenről beszélni, kiskorú, műveletlen, babonás és beteg. Azt tartjuk és hirdetjük, hogy a mai társadalomnak csaknem minden relációja igaztalan és veszedelmes. Azt tartjuk és hirdetjük, hogy a mai magyar társadalomban a papi és világi fejedelmeké minden: babonás hagyományok rabszolgaságban tartják a polgárság millióit. Azt tartjuk és hirdetjük, hogy a militarizmusnak, klerikalizmusnak s feudalizmusnak falait le kell rombolnunk, ha élni akarunk. Azt tartjuk és hirdetjük, hogy avult hagyományok, számár privilégiumok fölött győznie kell a munka érdemének, s ha a csökönyös konzervativizmus, babona, önzés, felekezeteskedés, olcsó nemzetieskedés, korlátoltság elmékben fekszenek – hát keresztül kell rajtuk tiporni. Ezeket tartjuk s hirdetjük mi, és bántjuk, mindig bántjuk a társadalmi viszonyokat.” (*Társadalmi viszonyok*, 1902.) A legnagyobb tanulság, hogy a 19. század végére olyan mértékben változott meg hirtelen a világ rendje, amiről a hatalmat kezükben tartók nem kívántak tudomást venni. Ibsen darabjai, Nietzsche, Schopenhauer filozófiája jelezte ezt a földindulásszerű változást. A fiatal művészek mindent fel kívántak forgatni. Ez az elhivatottság a századelő irodalmárainak nagy fontosság-tudatot adott, amelyhez fogható a későbbiek során már nem ismétlődött meg. Ady nem csak irodalmat, nem csak költészetet művelt, vállalkozása önmaga számára is sokkal nagyobb tételt bírt.

Annak az Európának, amely még Adyt is tárt karokkal fogadta 1904 februárjában, 1914-ben örökre vége lett. A határokat lezárták. A háborúban szigorú cenzúrát vezettek be minden átlamban. Az újságírókat megfélemlítették. Hazánkban a fehérterror, Németországban rohamosztagosok gyilkoltak. A gondolatok és az eszmék szabad áramlása veszélyeztette az államok vezetőinek hatalmát. A hatalom birtoklói azonban már a háború kitörése előtti években egyre nagyobb félelemmel tekintettek a közelgő változások elé. Az ipari munkásság hatalmas, egyre növekvő száma, önszerveződése, a körében terjedő eszmék félelmet keltettek a régi világ képviselőiben, így az úri osztály tagjaiban is. A publicista Ady a liberális lapok szellemében a hatalom, a régi rend két nagy védelmezőjét támadta: a hadsereget és a klérust. Nagyon hamar felismerte, ahogy ezek a lapok nem szűntek ezt hangoztatni, hogy az új nacionalizmus, amely a faji kizárára épült, szorosan összekapcsolódik az antiszemitizmussal. Bécsben antiszemita színházat állítottak fel, amely a gyűlöletkeltésre és az uszításra szövetkezett, felhasználva a művészet erejét. Az európai kultúra bűnbeesése nem ígért mást súlyos és megszágyenítő tragédiánál. Nem kellett ennek felismeréséhez mély gondolkodás, sem látnoki erő. Csak intellektuális becsületesség és szabad szellem, és az erkölcsi elvek megőrzése kollektív hazugság erejével szemben. Ady nem is egyedül jutott erre a belátásra. A nemzeti és keresztény szellem hamar eltompult a veszély érzékelésében, mivel számára a mások által veszélynek látott jelenség a megoldás előszó-

bájának tetszett. Csak épp be kellett kicsit hunyni az embereknek a szemüket, hogy úgy teheszenek, mint akik nem látják a közelgő katasztrófát.

Ady publicistaként nagyon sokat és nagyon gyorsan dolgozott. Hamar megtanult nyomdakészen írni. Frappánsan és hatékonyan megformált véleményével hatást gyakorolni az olvasókra. Megtanulta a sajtóbotrány eszközként való használatát, amely múlhatatlan eleme a hatékony publicisztikai munkának. A terjedelem behatárolt volt, amelyen belül kellett és lehetett mozognia. A kutyanyelv, a megadott keret egy gondolat takarékos kifejtését követelte meg. A *Nagyváradai Napló* munkatársa ebből a vidéki világvárosból Párizsig látott el. Az 1902. augusztus 20-ai ünnepi írása, *István király országa* címmel módfelett tanulságos olvasmány ma is. A lusta vidéki úri élet, a cigányozással, kártyacsatákkal, kivilágos-kivirradtig tartó mulatással, a dzsentrí tempó egy pusztulását érző világ fuldoklását és önpusztítását mutatta. Olvasva az ünnepi cikket, aligha hihetjük, hogy Ady olyan információkkal bírt volna, amellyel rajta kívül széles e hazában senki. Publicisztikája, mint máskor is, közismert tényeket szedett csokorba:

„István király országával kapcsolatban sűrűen szaporodnak ez elhallgatott események és nyilatkozatok. Csak úgy félve suttognak róluk itt-amott. Arról nem beszélünk, hogy a francia sajtónak állandó témája egy nagy birodalom fölözlatása, mely – nézetünk szerint – mihamarabb bekövetkezik, mikor e nagy birodalom agg uralkodója behunyja a szemeit. Ez kalandos kis história, s ne essék róla szó. De az már szélteben tudott dolog, hogy jelentős, gondolkodni alaposan tudó emberek maguk között elborultan, desperáltan beszélgetnek fenyegető nagy veszedelmekről. [...] A magyar politika pár év óta teljesen belemerült a reakcióba, s egészen a kiváltságosok osztályát szolgálja. A nép vándorol ki. Az adózás alatt nyög az egész ország. Az antiszemitizmus szításával majdnem egymillió hasznos magyar embert iparkodnak elidegeníteni a magyar fajtától, míg a nemzetiségi politikánk gyávább, mint valaha. Közigazgatásunk, az állami életnek ez az esszenciája, minden: példátlanul rossz. Iskoláink nem tudnak embereket faragni, csak félembereket. [...] István király napján, jubiláló napján a magyar nációnak s ez országnak, árva, sivár, csúnya, őszi kép kietlenedik előttünk. [...] István király országa szálljon magába, ha lehet, s ha van még ereje, készítse a közeledő veszedelmek ellen. A processziók, a zsolozsmák, a fentmaradt jobb kéz, sőt Mária sem, kinek ezt az országot anno dacumal följánlották, nem tudnak bennünket megmenteni. Ide új hit, új erő és új munka kell!...” (*István király országlása, 1902*)

A publicisztika ekkoriban kevés emberhez jutott el. Ady indulásakor a sajtó hatása és működése is egészen más feltételek és összefüggések között létezett. A *Debrecen* vagy a *Nagyváradai Napló* című helyi lapok néhány száz emberhez jutottak el. Olvasótáboruk csekély volt, befolyásuk elhanyagolható. A választási rendszer miatt a politikai berendezkedésre a hírlapok cikkei nem gyakorolhattak lényeges hatást, aligha rendítették meg a közvéleményt. A cenzúra a vallási érzékenységet és az uralkodóház védelmét írta elő. Amit Ady Endre, a gyakornok, majd a hírlapíró írt, az csupán egy esetleges sajtóper ürügyén irányította Ady személyére a figyelmet, a nagyváradi kanonoksorról írt publicisztikájában. Az ítéletre itt is két évig kellett várni. A helyi és az országos politika szereplőinek bírálata terén elég nagy lehetőségek nyíltak ebből adódóan is. A publicista Ady Endre feladata a botránykeltés volt, a hírlapírónak ezt kellett kezdetben elsajátítani. Mert a publicisták legfőbb törekvése, hogy a nevük mindig ott legyen. De a költő Ady első két kötete a kor költői nyelvén íródott. A szokásos témák fölötti elmélázás, az Arany-Ábrányi poétika kicsit lazán kezelt, de pontos jambusával készített strófikus versszerkezetbe csomagolt semmiségek: a szexustól és a szenvedélytől elválasztott szerelmi közhelyek, az igazságtól elválasztott életbölcesség, az önismerettől

elválasztott önkép felmutatása. Csupa hazugság, álságos közhely és a társadalmi igazságtalanság örökölt rendszerének, az úri kaszt által teremtett kliséknek éltetése.

A költő imázsára inkább a publicistának volt szüksége, mint fordítva. A publicista árfolyama ugyanis nagyban függ attól, hogy mekkora és milyen ismertségnek örvend. A publicisztika illékony műfaj. A publicista minden idegszálával a pillanathoz kapcsolódik. Rengeteg utalással, összekacsintással, rejtett összefüggéssel dolgozik. Az aktualitások holnapra elhervadó virágait kell minden nap frappáns és hatásos csokorba kötnie úgy, hogy közismert mondandója az újdonság erejével hasson. Ady publicisztikáit ma nem azért olvassuk, mert annyira fontosak voltak, olyan mély és meghatározó jelentőségűek lettek volna, hogy még ma is érdemes őket elővenni. Kiváló publicista volt, de nem ezért olvassuk írásait. Ma a zseniális költő iránti tiszteletből, érdeklődésből, esetleg kutatóként lapozgatjuk, hogy Ady korát és a költő gondolkodását jobban értsük. Pontosabban, hogy Adyt jobban értsük. De nem akarjuk másként, csak jobban. Pedig másként kellene érteni, a kegyelet hozzáállása nélkül, és megfordítva a logikát. Adyt, a publicistát kellene előbb látnunk, aztán ebből következtetni arra az Adyra, aki verseket írt. Adyra, a költőre.

Az 1906 februárjában megjelenő *Új versek* prózaian egyszerű címe mögött azonban már nem a költő, hanem a profi publicista arcéle tűnt fel. Ekkor már a Budapesti Napló munkatársa egy éve, túl első párizsi útján. Megtanulta a két korábbi kötet a semmiségekről szóló versnyelve helyett a költői beszédet azoknak a publicisztikai témáknak a megfogalmazására alkalmassá tenni, amelyek izgalomban tartották a korabeli Európa közbeszédét. A színtelen, szürke, sima jambusú strófikus monotoníával dolgozó poétikát a félrímes, antistrófikus, zökentett szerkezetű szakokkal helyettesítette. A könnyen gördülő jambus helyett szimultán verselést, a hangsúlyos tagolást, vagy a rontott, prózaszerű, laza jambusi lejtést használta. A fesztelen, hétköznapi szalontársalgás hangja helyett a patetikus, tragikus hangoltság helyett az ismétlések, a fokozások alakzataival nyomatékosította mondandóját. A korábbi verseiben áttetsző nyelvi felszínt a szándékoltan homályos, kimódolt, egyéni szóalkotásokkal váltotta fel. A legfontosabb újítás azonban a publicisztikai témákat, mint elvont tartalmakat magukba sűrítő, nagybetűs allegóriák bevezetése, a jelölt birtokos szerkezetek általi metaforizálást, inkább azonban az elvont fogalmak tautologikus azonosítását alkalmazta: *A vár fehér asszonya*, *A fehér csönd*, *A Hortobágy poétája*, *Búcsú Siker-asszonytól*, *A lelkek temetője*, *A magyar Ugaron*, *Szűz ormok vándora*, *A csókok átka*, stb.

Ady kiszámítottan azokat az – egyébként a publicisztikák által is – feldobott témákat verselte meg, sokszor a publicisztikák felszínesen tájékozott, közhelyes módján, amelyek a korabeli társadalom érdeklődésének homlokterében álltak, amelyek izgalomban tartották és megosztották az olvasókat, amelyek tehát erős hatást tudtak kelteni. Saját könyvének hirdetését, a botrányt előre beépítette a versek hatáselemei közé, mint arról az 1906. január 28-án megjelent beharangozó írása tanúskodik: „Az én új könyvem ma még – nincsen: gyomrából nem vetette még ki Pallas gépje. A vasölelésekből talán kedden, talán szerdán szabadul: bánom is én, akármikor. Az én szegény verseimnek sok okuk nincs a sietségre, s elég baj az nekik, hogy – jönnek. [...] Újak a vágyaim, új a sírásom, új a mámorom, új az örömöm. Mindezért megérdemlem, hogy agyonüssenek. Szívesen s mosolyogva várom testemmel az ütést. Lelkem a felkerekedett lelkek között van, s – nincsen itt.” (*Író a könyvéről*, *Új versek*, 1906.)

CSEHY ZOLTÁN

Latens Ady-polémiák

I.

Mért ez a pontosság, mely követi mondatról mondatra a test vonalait, és úgy tesz, mintha nem ismerné az érzékiséget. Pedig dugásra vágynak, az írás mindig dugásra vágynak, hogy legyen teste, és átléphess belé, a világába, mely hiteles, sajtóbb, erotikusabb, és velejéig romlott. És itt kell a fényképezőgép, a nyelv, előkapni valami sötét helyről, és megvillantani a valóságot, hogy látsszon, világosan látsszon, ki tartja, ki vezeti a tollat a körberajzolt test körül.

II.

A verbális katasztrófát levezényelte, a hadihajó lemerült, robbant minden, és az F tökéletesen szólalt meg a pohár karimáján, és a nagyherceg vízbe dőglött, a hamvakat meg felnyalta a szél, és menekültek is voltak, a kórus, igen, kórusnak muszáj lenni, ebben a reménytelen korban a kórus a legfontosabb. Bárki átülhet hozzájuk a mentőcsónakba.

III.

Hogy magyarázzam meg, ezt nem lehet megmagyarázni, csak van, az emberben egyszer csak ott van, mint hot dogban a virsli, valami körül is veszi, valami csatakos, sárga vagy vörös, és kissé kilóg, idomtalan és gusztustalan, szalvétával kell megfogni.

IV.

És a hold lemegy vagy feljön egy antik égre, és a Göncölszekér rúdja is ott van vizuálisan egy antik vers horizontján, a görög szavakban, melyeket betegesen szeretek,

a görög szavak szépek, elevenek és tiszták,
ünnepi használatra valók, hangos szavalásra,
vedlésre, határtalan hazátlanságra,
a halottak ajkára, akik előtt tárva-nyitva áll
az egész világ.

V.

Nekem, ó istenem, mikor lesz
nagy, üveg íróasztalom, alatta
képek, mondjuk Thomas Mann, Ady vagy Dante.
Hogy megdöntsek rajta valakit vagy hagyjam,
hogy meztelenül
felkínálkozzon. És a lámpát ne lehessen lekapcsolni,
azt kérem még, édes jó istenem,
hogy a lámpát, ne lehessen, ne kelljen,
egyáltalán ne kelljen lekapcsolni.

PÓR PÉTER

„Szimbólumoknak volt a szeretője”

ALKALMI ÍRÁS EGY RENDKÍVÜLI KÖLTŐRŐL¹

Könyvek és tanulmányok gyakran egy Ady-formulát választottak címül, kapásból: *Magyar fa sorsa*, *Az Isten szörnyetege*, *Khiméra asszony serege*, *Ember az embertelenségben*, *Akarom: tisztán lássatok*, *Egy fájdalmas, nagy élet jussa*; mindenesetre már ez a rövid felsorolás figyelmeztet rá, mennyire különmű képzetek és jelentések találják meg végső megfogalmazásukat a verses megszólalás mindent áthatóan egységes ihletében. Ez a cikk is kapcsolódik a hagyományhoz, de akként, hogy egy ritka mód bizonytalan értékű kijelentést emel ki, igaz, a cikk alkalmi is bizonytalan, nem szokás egy költő születésének 135. évfordulóját ünnepelni, hacsak azért nem, hogy végképp eltemessék, vagy éppen azért, hogy feltámadását hirdessék, magam leghatározottabban az utóbbit választom. A sor tulajdonképpen nem kevesebbet állít, mint egy teremtetett testi-lelki véghezvitelét – de ezt amennyire patetikusán, annyira távolságtartással állítja, végtére szimbólumokkal nyilvánvalóan nem lehet, mondjuk így, beteljesülni. (Hamarosan következik is a *Szent lehetetlenség zsoltárja* című vers.) A sor kontextusa pedig többszörösen is kontrasztált. Ady egyetlen verses regényébe íródott bele, amelyik nem is szólhat másról, mint a szimbólum-teremtő eksztatikus szólás megszűntéről, illetve megváltozásáról. Emlékeztetül néhány példa a régebbi alkotásmódra: „Daloknak szent hegye: a lelke”, (46), „Én s a disznófejű Nagyúr”, (48), „Hú Bakony-erdőm, nagy Párisom” (75), „Zilah fölött felhőzik most / Ifjúságom kicsalt vére” (205), „Elsüllyedt azóta mind az út” (254), stb., elég bárhol felütni a köteteket. Helyette Ady nagyralátó, ámde elvetélt cselekmények és együttérző, ámde kesernyés kommentárok váltogatásával beszéli el Margit, Ottókar és saját (szereplő és elbeszélő) személye hányattatásait, vagyis álmok és megtorpanások élet- és kor-

¹ A verseket a következő kiadás alapján idézem: *Ady Endre Összes Versei*, sajtó alá rendezte Láng József és Schweitzer Pál, Bp., Szépirodalmi Kiadó, 1977. A versek szoros kronológiáját nem veszem figyelembe, hanem a kötetbeli helyük sorrendjében idézem őket, mivel ahol a tanulmányt írom, nem férek hozzá a Kritikai Kiadáshoz; ezért Ady utolsó két kötetét is egységesnek kezelem. A verseket a cím szerint idézem, az oldalszámot csak akkor adom meg zárójelben a szövegben, ha csupán szavakat vagy szintagmákat, illetve ha a *Margita élni akar* című versesregényből idézek. A prózai írásokat a következő kiadás alapján idézem: *Ady Endre publicisztikai írásai 1-3.*, válogatta és a jegyzeteket írta Vezér Erzsébet, Bp., Szépirodalmi Kiadó, 1977., a helyet a szövegben magában kötet- és oldalszám szerint zárójelben adom meg. Ha egy szó eredeti morfológiáját sehogy nem tudom a szövegembe beledolgozni, idézőjel nélkül, dőlt betűsen idézem, pl. *szédületének* a „szédülni” helyett (419). – A régebbi szekundér irodalmat viszonylag jól ismertem, az utolsó 30 év könyveiből tanulmányaiból azonban szinte csak véletlenszerűen olvastam néhányat. Ezért még mindig azt vélem a legmértányosabbnak, ha a nagyon esetleges (s hozzá több esetben így vagy úgy vitatkozó) visszautalások helyett, itt felsorolom azoknak a nevét, akik elképzelésem kialakítását közvetlenül befolyásolták: Barta János, Bányai János, Bednancs Gábor, Eisemann György, Hévízi Ottó, Kulcsár Szabó Ernő, Menyhért Anna, Rába György, Tamás Attila, Veres András, Vezér Erzsébet. – A címben idézett sor a verses regényben olvasható (432).

rajzi történetét, „gát-verseny”-ét, (439), s hogy végképp ne érthessük félre a távortartás szándékát, töredékben maradt történetét. A sor közvetlen kontextusa még külön is ironikus, egy (távolról Arany szarkazmusára emlékeztető) rímadó sor előzi meg, amely expressis verbis elítéli a rákövetkezőt: „S minden hibáknak egy vala a tője”, ezután következik a lehetetlen kijelentés. Ámde a sor pozitíve is kontrasztált. Végre is a szakaszban magára Széchenyre vonatkozik, és a mű második énekében azt nyilatkoztatja ki a szereplő-elbeszélő: „Egy poéta-Széchenyi vágytam lenni.” (415); végre is ugyan az *egytövű* hibákat demonstrálandó, rögtön a következő szakaszban „az öreg Lánchid”-at nevezi „az egyik szimbólum”-nak (432), de korábban Margita sorsa a „szerelmes, nagy Híd” *szédületének* jelképében emelkedett vagy éppen *zuhan* a középszerből „a nagy titkok”-hoz (419); végre is ez a sokszereplős és szüntelenül történelmi utalásokkal (Arany János, Vázsonyi, szfinx, császár, stb.) előrehaladó narráció minden narrációtól idegen tárgy-és fogalomsorban, stricto sensu jel-képsorban záratik le: „Óh, sok, szent év, Sátán-vágyak sora, / Pazarolt hitek s örök, magyar hívság [...] // Tenger, tömeg-sors, bérc, csók és titok” [...] önmagam [...] ki csak egy éjen vágyott Margitára” (439–440); és legfőképp, minden kontrasztok végre is megerősítik a teremtés kijelentésének a „Mindent” uraló pátoszáát (egyik késői versben helyettesíthetetlen igével Ady azt fogja írni: „Ki holtáig borzonja a Mindent.”) (*A Mindent hurcolva*)

Idézek még akárhány közül néhány formulát, hogy nyomatékosítsam, milyen értelemben tulajdonítok általános és pontos jelentőséget a verses regényből való alkotói (ön)meghatározásnak. „Engem szólítnak útra, kéjre / Titokzatos hívó szavak.” (*Harc a Nagyúrral*) „Mintha valami ősi, / Nagy átoknak felelgetnék” (*Kacagás és sírás*), „Csupa legendák és jelek” s még ugyanebben a versben: „S fölöttünk végzet-szél füttyöl” (*Séta bölcső-helyem körül*), így a korábban keletkezett versekben, majd: „Bolond bensőm egy ős gyermeket hordoz” (*Röpülj, pirok sárkányom*), „Engemet kötnek égbeli jegyek” (*A perc-emberkék után*), kicsit más képzetmezőben: „A titkos Élet szívvel szór rám / Fényekkel toldott fényeket” (*Föl, föl, Uram*), majd ismét a központi képzet-mezőben: „Minden emberbe beköltözött / Minden ősenek titkos sorsa” (*Emlékezés egy nyár-éjszakára*), vagy „Fátum és dal népe” (*Nótázó, vén bakák*). Ekként olvasva Adynak, a szimbólumok szeretőjének a lírai életműve arra *rendeltetett* (642), illetve arra rendelte saját magát, hogy a Minden jelképes értékű én-mi megköltésének eszményét beteljesítse: „[É]letünk árán is eszmét akartunk lehelni egy eszmétlen korba [...] *poéták maradtunk mind a halálig*.” (1/75), így 1900-ban egy hírlapi cikkben, programatikus és tulajdonképpen performatív értékkel, mert hiszen a verseiben akkor még épp hogy „eszmét” nem lehetett felfedezni. „Mistral a *latin* egység prófétája. Ez a nagy poéta rettenetes álmot álmodik” (1/623) – így 1904-ben egy mítoszteremtő „eszmé”-ről (nota bene: amelynek a valóságos értékét aligha ismerhette); „[B]üszkén és egyedül”, miként ezt a meghirdetés mámorában már fontosnak tartotta kiemelni (*Egy párisi hajnalon*); „Arany János boldogabb ember lett volna, ha nem Etelék és Budák által, de önmaga által és önmaga belső eposzaival nyilatkozhatik” (3/319), így ítélt 1911-ben a befejezett és a be-nem-fejezett trilógiák „torz, ki nem fejlett poétaságá”-ról (3/317), „Teljességesse, fantomossá válok” (*A csodák fontján*), így hirdette az utolsó kötetben az én-költő diadalmát, akinek a szavaiban és létezésében beteljesül(t) a „Most-Idők” vagyis a Minden-Idők „eszmé”-je; és az „eszme” negatív megvalósulását, a szavak, vagyis a „Létezés” szétbomlásának érzetét is „tébolyos” (645) pontossággal megírta: „S meghalt minden külön Pokol” (*Szent Liber atyám*). (Közbevetem, hogy az egzisztenciális kategóriát, amelyik későbbi filozófiákban magas rangra jutott, maga Ady írta le,

distinktv jelentéssel: „mert ezek által példázódik a Létezés, melyet az Élettel gyermetegség volna összetéveszteni.”) (3/221)

Kezdjük néhány lakonikus negatív párhuzammal a tágan értelmezett szimbolista lírai korszak köréből. Baudelaire-hez szokták hasonlítani (hozzá persze filológiai is valamelyest joggal), de Baudelaire a Rossz és a Jó sokkalta szigorúbb és zártabb rendszerében teremtetett költészetet, ennek alapelve szerint építette fel egyes képeit is, és egyetlen kötetét is. A további, visszatérő hasonlítások még sokkal problematikusabbak: Mallarmé a jelentésüktől minél inkább elvonatkoztatott jelek egyetlen személytelen és abszolút (és legvégül sokkal inkább abszurd vagy egyáltalán nem létező) rendszerét kereste, ez határozottan ellentétes az-azal, amit Ady egy túldimenzionált én-mi szó-jeleivel teremteni keresett (erre a párhuzamra még visszatérek); George, aki viszont két évig ott ült a francia Mester lábánál, legfeljebb ha a mítoszteremtés elvont gesztusában említhető együtt Adyval, de mítoszában ő csak művi létezőknek, illetve létezésnek volt hajlandó teremtető értéket tulajdonítani (Nb. ő, aki nem hogy elítélte Dehmelt az „élet” túlzott tisztelete miatt, de a csodált Baudelaire-nek is felröptette „eljesztő és visszataszító képeit”,² nyilván elszörnyedt megvetéssel olvasta volna Adyt és megfordítva, Ady, aki ugyancsak idegenkedve olvasta Kosztolányi verseit a szobákról és a lámpaernyőkről, feltehetően elviselhetetlennek találta volna az örökösen néma és megfagyott kertet, a földalatti termeket a bennük uralgó császárral, és a szüntelen csak magának szóló próféciákat); Rilke pedig csak azt tekintette létezőnek, amit belevont a művészi alkotás valamilyen rendszerébe, ezeket viszont semmi esetre sem szimbólumokként komponálta meg (ha találgathatunk: nincs kizárva, hogy érzékelte volna a diskurzus tematikus és képteremtő kihívását, végre is ő határozottan becsülte Dehmelt és aztán hirdette Trakl kivételes nagyságát, de az Ady-versek közvetlen ható impulzivitása, a szövegek megmunkálatlannak is ható jellege, továbbá az én-mi poéta gyakran mindent uraló jelenléte bizonyosan mérhetetlenül zavarta volna, és megfordítva, valószínűleg Ady is fenntartásokkal olvasta volna a verseket, amelyek arra komponáltattak, hogy minden egyes különállóan megragadott téma, tárgy, vagy személy, vagy állat, vagy isten: egyre megy, önmaga szöveg-alakzatában találja meg létének az érvényes jelentését, vagyis transzcendenciáját). Velük éppen szembeállítva meg kell értenünk, hogy az, amit Ady, a „Minden”-nek nevez, a kihívásig terjedően eklektikus, elvileg akár enciklopédikus karakterű, a szerelmi mindennapokat, egy ivászatot, egy sétát, a társadalmi és esetleg világtörténelmi történeteket vagy éppen az Isten megtalálását „ugyanegy”-ként (630) magába foglal(hat)ja, mivel a költő arra „rendeltetett”, hogy elvileg bármit megköltson; az pedig, amit például „jelek”-nek vagy „jegyek”-nek nevez, nem kevesebbet kell, hogy jelentessen, mint a világ, ha úgy tetszik, isteni, ha úgy tetszik, ősi, ha úgy tetszik, emberi (miként sok más fogalompár vagy fogalomsor, ezek gyakran majdhogy szinonima értékűek a verseiben) testi-szellemi érzékelését a költő létezésében, vagyis a világ testi-szellemi megalkotását a szavaiban. A poétikai „eszme”, hogy továbbra is Ady gyakran helyettesíthetetlenül pontos kategóriáinál maradjunk, amennyire mindent áthatóan „szent”, annyira nyilvánvalóan „lehetetlen” is. A valóban rendkívüli életmű akként jött létre, hogy Ady az egésznek az ívét és tulajdonképpen minden egyes pontját mindig újra a „mégis” és a „mégse” valósággal kabbalisztikusan ismételt határozószó-párjának „kettős, szép gesztus”-ában (679), de legin-

² Stefan George: *Werke*, Düsseldorf und München, Verlag Helmut Küpper, 1976., 2, 233. Azok számára, akiket a nagyon irodalmi részletek érdekelnek: Ady *A Romlás virágainak* 151 verséből 3-at fordított le, George 118-at, de csak egyet (*A repedt harang* címűt) azok közül, amelyeket Ady kiválasztott.

kább azt kellene mondani, „kettős, szép” egy-”gesztus”-ában költötte meg. Hogy két, azaz hogy két-egy (szabad-e visszaélni az irónikus önmeghatározással: két-egytővű) különösen látványos példát idézzünk a legáltalánosabb jel-képzetek megköltésére: „S önmagamnak / Valék mindig vak, furcsa mása” (*Örvendezz, ifjú, ifjúságodban*): ilyen végletes bizonytalansággal szól magának a teremtető személyének az állítása; „Kintről: felénk tátott föld-szakadékok” (*Véres panorámák tavaszán*): ilyen univerzális bizonyossággal szól magának a teremtetett világnak a „romlás”-a.

Közvetlen és közvetett tartalmait, amelyeket látszólag (de igen gyakran csak látszólag) nem rejtegetett, sokféleképpen lehet(ett) hierarchizálni, a magyarság elmúlása, a társadalmi forradalom, az istenkeresés kálváriája, egy jungiánus világlélek megnyilatkozásai, stb. Tematikusan és persze felfogásbeli sokféleségük ellenére „mégis” egymáshoz, és sok esetben akár egymásba rendeli őket az életmű alapvető és mindig következetesen fenntartott „eszme”-i vagyis diszkurzív indítéka. Mérheterlen szuggesztív hatásának, aztán e szuggesztív dühödtt visszautasításának, majd még később, bárminő szuggesztív közönyös elvetésének évtizedei után ezért most csak igazán „kettős” „gesztus”-sal hat. Egyrésztől széttartónak, sokszerűnek, akár esetlegesnek hat, így akár még az egyes versek anyaga, illetve felépítése is; más résztől viszont még sokkalta egységesebbnek hat, mint régebben, mert egész ívében a diadalmas kiáltástól (amelyik azért csak „mégis” tudott elhangzani) (7) a néha már csak magához vagy senkihez mormolt szavakig, majd legvégül a mindent *letipró* ellenséghez szóló „üdvözlés”-szóig (727) ívének tulajdonképpen minden pontján mindig végletesen megvalósította poétikai diskurzusának az eszméjét. Ignotus vélhetően ezt ismerte fel igen korán, csak túlfogalmazott formulája éppen eltakarta egészen rendkívüli éleslátását. Holott nyilván nem azt mondta, hogy nem ért meg egy banális allegóriát, és nem is azt a szintén banális tételt adta elő az alkalomra cifrázva, hogy egy vers jelentése nem merül ki a képeinek a köznapis beszédre szóló lefordításában; hanem azt, hogy Ady versében a sorok szemantikai összefüggése meghökkenítő mértékben bizonytalan – ezt egyébként az életmű nagy, beharangozó verséről is megállapíthatta volna –, de a bizonytalanságot felülírja a megszólalás újra és újra nyomatékosított egysége. Költői sorokban pár kötetrel később ez úgy hangzott: „Lelkem, valóm, e dús alakatlan, / Száz hűségű és egyetlen hű a földön” (*Száz hűségű hűség*).

Annak bemutatására, amit az életmű széttartó és esetleges hatásának neveztem, a legtalálhatóbb Adyt magát idézni, méghozzá a Magyar Pimodánban lakozó Tas Péter mámorosan magasra stilizált (ön)arcképének egyik „mégse” nagy bizonyosságú mondatát: „Elvész hatalma a szótárszavak fölött, patológikus kényszer, parancs olyan logikai buk fencekre bírják, hogy önmaga elszédül, ha leírta, ha olvassa, hogy milyen újat és igazat írt le.” (3/43) Emeljük ki kiindulásul az (ön)meghatározás két kulcsmegjelölését, akként ahogy Ady bizarrul, de félreérthetetlenül negatíve egymásra vonatkoztatja őket: versei a kezdőponton a „szótárszavak” „logikai buk fence”-eiben ihletődtek. (Ady Lajos, Bölöni és mások emlékezéséből tudjuk, hogy a vers kezdetének a megtalálását tartotta elhatározó érvényűnek.) Tematikusan szokatlanul szélesen, vagyis elvileg bármit, bármilyen „szótárszó”-t befogadhatnak (ebből is adódik a versek sorának életrajzi-alkalmi látszata, mindenesetre sokkal inkább csak látszata): „Elvadult tájon gázolok” (*A magyar Ugaron*), „Bús kertben látlak” (*Léda a kertben*), „Ma találkoztam veletek [...] Kisvárosok bús leányzó” (*Kisvárosok őszi vasárnapjai*) (alig hihető, de igen, még ezt a melodramatikus erotikai állapotot is megköltötte), „Bűneim, mint Pokol pálmái / Égverő bujasággal nőnek” (*Az Anti-Krisztus útja*), vagy akár azok közül idézve, amelyeket a

késői nagy versek között szokás számon tartani: „Pompás magyarok, templomból jövet, / Mentek át a Kalota folyón” (*A Kalota partján*), „Bongása óta a Földnek: nem éltem” (*Beszélgés a szívemmel*) (e legutóbbi a világháborúra vonatkozik – vonatkozna); viszont éppen ezért kidolgozásuk, s egész pontosan: (tovább)mitizálásuk a költői beavatkozás kényszerűen akaratlagosnak ható fordulataival, „bukfenc”-eivel folytatódik. Példát akárhányszor lehet idézni, leginkább persze az első kötetekből, de a leginkább figyelemreméltó éppen az, hogy egyes visszatérő tematikus motívumok kidolgozása a későbbi, egyre eredetibb és mélyebb kötetekben is meghökkentően vagy éppen kihívóan akaratlagos marad. *Hunyhat a máglya*, ez a címe és az első sora az egyik korai versének, majd állítások, illetve fogadkozások következnek, amelyek a fény („máglya”-”szem”) és a szenvedély jelentésmezéjében összetartoznak, de ezen belül utólag se érteni (igen, Ignótus szavának értelmében), miért ezek a verziók erősítik meg vagy ellentétezik az első kijelentést. A „szem”-motívum rengeteg későbbi visszatérte közül idézzünk kettőt. „Kik a szemembe temetvék: / ezer rémlés és száz emlék” (*Akit egyszer megláttunk*): alig lehetne hinni, hogy a másokkal való találkozás témájának majdhogyan narratív kifejtése egy ilyen sorpárhoz vezethet el, amelyik úgy hat, mint egy, az ismert fogalmi-képi hagyományokon kívüli totemisztikus szem / halál / élet-mítosz alapformulája. „Akkoriban a jó magyar szemekből / Riadottan némult ki az igazság” (*Nagy lopások bűne*): ehhez a sorpárhoz, amelyik éppen többszörös, érzékletes és fogalmi képzavar segélyével láttatja meg vagyis szólaltatja meg az „igazság”-ot (nyomatékosítom: a „szem” nem is lát, hanem meg[nem]láttat illetve meg[nem]hallat) egy Dantéra stilizált, de az Istenlátástól mindenestre lényege szerint eltérő korleírás iteratív menetében jutunk el. Különféle iteratív szövegelrendezések az egész életművet elkísérik, igék, főnevek vagy jelzők egy-két sor terjedelmű egyszerű felsorolásától, ahogy ezt a verses regényből már idézett sor példázhatja: „Tenger, tömeg-sors, bérc, csók és titok” (439), addig terjedően, hogy a vers egy része, néha egésze (archaikus: krónikás, kurucos vagy biblikus hagyományokra visszautalva) gondolatritmikusan vagy retorikusan azonos kijelentések sorában íródik, sokszor nyomatékosítva az egyedi kép vagy kijelentés esetleges értékét (túl ismertek a példák, hogy bármelyiket ki lehetne emelni). De okvetlenül jelezni kell már itt is a másik olvasatot: ezekben az iteratív szövegelrendezésekben teremődik meg például „a dal végére” (440) a biográfikusan csak látszólag létezett, tulajdonképp soha-nem-létezett Margita Nő-alak („Akarom, hogy légy”) (440), illetve általánosabban, teremtetik meg akaratlagosság és elrendeltettség rendkívüli kettősségében a „Minden”-jelképzete. Idézek még egy, valamelyest komplexebb példát a motívumok széttartó megjelenítésére, illetve megköltésük akaratlagos folytatására. Az *Új Versek* kötet a joggal különleges fontosságúnak szánt *Új vizeken járok* című verssel zárul, ebben Ady (talán hála a baudelaire-i ihletésnek is) majdnem zártan és bizonyos feltörekvő ívben komponálja meg a motívumot (még ha a „részeg evezős”-nek a képzete, akit *kiröghögnének*, meg „a korcsma gőzé”-nek a képzete, amelynek *hajtania* kellene a hajót, mondhatni, *kiáltóan* nem engedi a kompozíció hermetikus olvasatát). Néhány lappal korábban azonban egy verset olvasunk egy „nagy vízi szekér”-ről, amelynek a „Vörös szárnya repesve csapdos” „a részeg” „tenger”-en, amelyik viszont „ezüstlávát ivott” (*Vörös szekér a tengeren*), itt a szöveg nyilvánvalóan esetlegesen tematizálja a motívumot, még erősebben, ez az esetleges és akaratlagos tematizálás („a bukfenc”) az „igazság”-a. A következő kötetben viszont a „szomorú csolnak” központi képében tér vissza a motívum: ezen *evezett be* két karjának „Két áldott, szent evezőlapát”-ján a költő *lelkének és álmának* a „Holt-tenger”-ébe „az asszony” – elég ha idézzük a

rövid vers három retorikai formuláját, hogy felismerjük, milyen mértékben akaratlagosan kerülnek, vagyis „cécóznak” (így!), illetve *kormányozódnak* egymás után a motívumhoz itt hozzárendelt képzetek: „Akit én Lédának nevezek”, „De a csolnakot nem engedem”, „Evezz, evezz” (*Csolnak a Holt-tengeren*). Egy későbbi változatban valósággal tetten lehet érni, illetve Ady tetten éreti, miként keresi a motívum heterogén megköltését. A hajót itt „rossz fiákker”-nek vagyis „kerekcs gályá”-nak képzeletben át, amelyhez aztán hozzárendeli szakaszról szakaszra a „Sors” „kocsis”-át, az „utca” „tengerét”, feltehetően a nagyváros külön-külön „isten”-ét, aztán „Ember-könnyek sós tenger”-ét (*A Rothschildék palotája*) – és ez a sorozat lenne hivatott végül a nagyvárosi „örök” *elvetélt* megalázottságot megjeleníteni. Mutatóba példák arról, amivé a motívumnak válnia kellett, amikor Ady fokozódó mértékben lemondott az ornamentikus képalkotásról (vagy annak a látszatáról), még nyíltabban vállalta a témák megköltésének akaratlagos, akár valamelyest spekulatív jellegét és egyszersmind egyre gyakrabban a tárgyiasított közhely közzétek megköltéséhez jutott. A „tűnődés” „csolnak”-ját *eloldja*, hogy ő maga „halál-kikötő”-jéből a „Nap-halál”-ig menjen (*A tűnődés csolnakján*); a kereső esztendők után azt nyilatkoztatta ki az új kötet legelső versében, „szikkadt száj”-nak, „száraz bölcsesség”-ének, sőt külön a *mosolygásának* ugyancsak hirtelen ellentétéként, hogy „piros csónakkal” „megint” „a nagy vizekre” „kell” *indulnia*, a csónak viszont nem más, mint „a szenvedni vágy”, ezért kell („kell”) aztán a „Szívem a lapát az evező rúdján” ugyancsak megzavart képét is elfogadnunk (*Megint nagy vizekre*); „Csak evezőm nincs készen a hajóban” (*Megköszönöm, hogy vagy*), ezzel a szerelmi vallomásnak is, leírásnak is furcsán tárgyias, vagyis „mégse” tárgyias megállapítással indokolja, miért imádja továbbra is azt, akit Mylittának alkotott meg; a legutolsó korszakban pedig a motívum egy soha nem-létezett „Holnap, Idő, örök élet-tenger” mítosznak (*Tovább a hajóval*), vagy egy másképp soha-nem-létezett „Nap”-„Oceán” mítosznak (*Az elhagyott Kalóz-hajók*) a központi jelképzete, tehát bármilyen szokatlan attribútumot megkaphat, az előbbiben például az „Úr mosolyát” *táncolja* (és ezt egy liturgikus jellegű szövegmenetben, amelyik a *vért, a háborút és az átkot* idézi fel), a másodikban pedig továbbhaladtában (értsd: a sorok ugyancsak szeszélyesen asszociált továbbhaladtában) sok elmúlt szerelem-hajók „egyetlen” jövőbeli sorsát, sőt „legsorsosabb”-ját jelképezi. És akárhány motívumot, illetve akárhány verset lehetne idézni, elháríthatatlan tanulságul annak, hogy Ady az „eszmé”-je megköltésében, fogadjuk el még egyszer az ő szavait, *kikiáltásában, kormányozódásában, üdvözlésében* mindig is megőrizte ihletésének esetleges és szétartó vetületét. Motívummenetében, vagyis lét- és világalkotásában eleve nem fogadja el tárgyak, érzelmek, események és fogalmak megjelölésének kategoriális különbözőségét, hanem szüntelen, megvalósult vagy lehetséges katakrézisekben vezeti el őket a lezáró képzethez. Nemhogy Gautier, illetve Baudelaire mértékén nem „hibátlanok” a versei (jelzem: ezt a mértéket már maga Baudelaire se tisztelte az utolsó ciklusában)³, hanem a szerves forma semmilyen eszményének nem felelnek meg, nem is *akarnak* megfelelni. Illusztrációul egyetlen, mindenesetre kiemelt helyen olvasható idézet, az utolsó vers utolsó szakasza *A magunk szerelme* kötetből, amikor Ady már semmiképpen sem elégedett meg azzal, hogy egy jelkép (túl)dimenzionálásával komponálja meg a szövegét: „Ma áll a Sors és nyílallnak a gondok / S vén Sors meddig állsz véres gát előtt, / Meddig járathat véled bús-bolondot / Ember-kínunk

³ „Impeccable” Gautier és Baudelaire sokszor idézett közös eszmény-szava. Jelzem: híres pamflet-kritikájában Kosztolányi Ady harminc-negyven versét ítélte „maradandó”-nak: ez mindenesetre nagy szám, hány költőről lehetne ezt elmondani?

ős tanúja, a Nap / S a bölcs királyok s bölcs örületek / Eltépik a Jézus-legenda-rongyot? / Vagy lehúzzuk az Egéről a Napot / S az ember Istenként talpára áll / S szitokkal szól a véres gát előtt: Átugorlak s jöjjön a többi is.” (*Megállt a Sors*). A szakasz, a nem-szervessé defigurált líra iskolapéldája, a hagyomány motívumait és szóláshelyzetét folytatja, de nincs képe, képzelete és tulajdonképpen egyetlen retorikai fordulata sem, mely valóban szervesen tagolódna az előzőhöz, illetve a következőhöz: gondok, amelyek nyilallnak – véres gát, amelyik előtt áll sors – a Nap, amelyik őstanu – Jézus, aki legenda-rongy – az Ember, aki talpára áll, hogy ugorjon, illetve a Sors, amelyik leíratik, megszólíttatik és aztán fogadkozás tárgyává lesz, amelyben viszont a gát szólaltat meg. Ilyen következetesen csak egy megtagadott kompozíciós eszmény nevében lehet költeni, nincs eleme, amely ne lenne problematikusan szervetlen (az önmeghatározásig terjedően félreérthetetlenül: „örületek / eltépik”, így a szövegben magában), de épp ekként fogja jelképezetekbe illetve írja le / szólítja meg / fogadja meg a világ akaratlagosan nem-szerves megköltését. Továbbá: ő maga ugyan valóban ragaszkodott az egyes kötetek ismétlődő ciklikus elrendezéséhez és természetesen vannak visszatérő témái, illetve motívumai, de ennek a jelentőségét nem szükséges túlértékelni és semmi esetre nem szabad valamiféle állandó gazdagodás vagy éppen tisztázódás ívében leírni. Valójában a különböző ciklusoknak gyakran még a szókincsét se különböztette meg feltétlenül, bizonyos korszakokban például ugyancsak közel hozta egymáshoz az ún. forradalmi és ún. szerelmes verseket, máskor az ún. istenes és ún. forradalmi verseket és van verse, amelyet át lehetne tenni az egyik ciklusból a másikba. Például az *Ujjak a Szajnában* című vers a szavai és a képzeleti szerint sokkal inkább egy Léda-ciklusba kellene, hogy tartozzon, mint abba a Budapest–Párizs, vagyis magyar lét–távoli lét ciklusba, amelybe belekerült; vagy még egyszerűbb példát említve, a modern nagyváros proletárait „Csák Máté földjén”-ek „isten”-eként szólította meg (*Csák Máté földjén*), másutt pedig „a szörnyű Város”-t a „gép”-eivel „vérhajók”-nak láttatta (*Igaz, uccai álmok*). A motívumok visszatérése pedig egyre inkább variatív, sőt defiguratív jellegű, a más összefüggésben már idézett példák mellé idézzük most egész versek egyik tematikus sorozatát: *Az elsüllyedt utak* – *Kocsi-út az éjszakában* – *A Réznek hangja* – *Az eltévedt lovas*: ha ezek a versek egymásra vonatkoznak, úgy az elveszettség paradox megnövekedésében. E legutóbbi példánál maradva: Ady ihletét bizonyára jellemzi a mozgás képzetéhez tartozó igék és névszavak sokasága, itt például „út” és „lovas”, de ennél többet már kérdéses feltételezni, vagyis inkább a kritika konstrukciója lenne, ha mondjuk *Az elsüllyedt utak* „út”-ját meg „kapu”-ját, meg persze *Az eltévedt lovas* „vak ügetését” mondjuk *A ló kérdez* „ellovan”-ásával és aztán az *Új és új lovat* „nagy Nyil”-ával együtt állat- és szorongásos mozgás-szimbólumok láncolatának tekintenénk, amelyhez aztán további szisztematikus kapcsolatokat keresnénk. Ha valóban egyáltalán feltételezhető valamilyen mitologikus szimbólumrendszer megteremtése a költészetében, úgy bizonyosan nem a témák és motívumok egy költészeten kívüli mítoszban garantált szilárd jelentése okán; „tudja a fene”, hogy melyik szimbólum volt itt a vezérlő” (3/317), írta megint csak nagy figyelemre méltó fordulattal Arany Jánosról (ezt pedig nem lehetne soha se leírni Dante szimbólumrendszeréről, hogy utaljak az elhíresült párhuzamra).

Ennyit tehát e líra széttartó és esetleges hatásáról, amelyet ismétlem, sokkalta lényegesebbnek gondolok, mint ahogy számon szokás tartani. Ezzel szemben (ahogy tulajdonképpen már a fenti jellemzésekben is kivehető) a líra egységes, mintegy homogenizált hatását is lényegesebbnek hiszem, mint a gyakran a fejlődési, illetve a tematikus szakaszokra épített értelmezések. Idézek, csak látszólag profán kiválasztással néhány kijelentést a már nem egé-

szen korai cikkekből. „Te egy nagy titkot szimbolizáltál: minden az orr.” (1/601), így Rostand Cyrano de Bergerac-jának egyik franciaországi előadásáról 1904-ben; „Mostanában különös jelek láthatók a magyar égboltozaton. Frivolul szólván: valami nagy sajtérés illata terjeng országSZerte.” (2/20), így egy politikai gyűlést kommentálva 1905-ben; alig két hét múlva azt írta egy ugyancsak sokadlagosan fontos hír ürügyén: „Hátha mi itt, idegen népek rengetegében a Jövendő bevert cölöpje vagyunk, a História útjelzője s előrekiáltása?” (2/39), majd újabb két hét múlva, itt viszont egy magas ürüggyel, egy könyv kapcsán, amelyikben a Társadalomtudományi Társaság egyik vitáját nyomtatták ki, azt írta: „Minden gondolat vörös zászló, még akkor is, ha a gondolkodás ellen küldik csatasorba.”, majd a cikk utolsó bekezdésében: „Európai vulkanikus eszmeerők nyúlnak be minden társadalom életébe.” (2/58–60); nem egészen két évvel később akként fogalmazott: „vallásalapító idöket élünk” (2/462); és aztán 1907 elején leírta a sokat idézett két mondatot: „Hiszem és vallom, hogy a forradalmi megújulás kikerülhetetlen Magyarországon. Itt van már a csodálatos, áldott vihar az ő hírnökeivel, szent sirályaival.” (2/500). Melléjük állítok még néhány lét-idézetet *A halottak élen és Az utolsó hajók* kötetekéből, vagyis tulajdonképpen egyetlen kötetből. Sokan hangsúlyozták, hogy ekkor nagyon megváltozott a képzelőerejének a természete és annyi elvitathatatlan, hogy mondjuk „Két lankadt szárnyú héja-madár” (*Héja-nász az avaron*), „Vörös jelek a Hadak Útján” (*A Hadak Útja*) (160) vagy akár: „S távolból hallom, ködben, éjben, / Hogy nyitogatnak egy vén kaput” (*Az elsüllyedt utak*) típusú jelképeket már nem írt le. Leírta viszont például a történelmi (közelebbről: a világháborús) idökről az egyik vers zárlatában: „Drága Tegnap, sebetlen homlok, [...] S minden Leendő összeomlott” (*Véresre zúzott homlokokkal*), a szerelmi történetéről pedig ugyanezekben az idökből azt: „Szerettem volna, hogyha untat / Bolondulása a Földnek” (*Cifra szűrömmel betakarva*), megint csak a történelmi (közelebbről: az elvetélt forradalmi) idökről azt: „Nincs Tavasz-zengés, úr a némaság” (*Piros gyász ünnepén*), azt pedig, amit régen a szeretett lánynak és a földnek együtt szóló köszöntőként írhatott volna meg, most így fogalmazta: „Szárazabb szemmel látok: / Ni-ni ez a menyegző, / Födele régi násznak” (*Egy háborús virágének*). A különbözőség szembetűnő, és persze sok elemzés részletesen taglalja is. Itt azonban éppen a tökéletesen eltérő felépítésű (alkalmasint: eltérő műfajú) szövegekben egyfelől a „sajtérés”, „a bevert cölöp” vagy „a szent sirály”, másfelől a „sebetlen homlok”, a *bolonduló*, „Föld” vagy „a régi nász” „födele” ihletének lényeges azonosságát kívánom felmutatni. Babits gyakran idézett formulája szerint, Adyt „csak az érdekli az életből, ami szimbolikus jelentőségű, nem önmagában érdekli az élet, hanem azért, amit *jelent*”.⁴ Ennél erősebb állítást kockáztatok meg: Ady ihlete gyökerében jelképesen meghatározott bármit, vagyis mindent, sőt: a „Minden”-t mindig csak a mitizálásáig terjedően jelképes értékű megjelenésében tud(ja) és képes, vagyis akar(ja) megragadni.⁵ Eklektikus sokfélesége és széttartó jellege ellenére, illetve annak másik vetületeként ezért és ebben látom különleges mértékben homogénnek és egységesnek. A megköltés elemi gesztusának szintjén a költe-

⁴ Babits Mihály: „Tanulmány Adyról”, in: Uő.: *Esszék, tanulmányok*, Bp., Szépirodalmi Kiadó, 1978., 1, 677.

⁵ Ezzel annál is többet kívánok állítani, mint Barta János erre vonatkozó tanulmányában: „Khiméra asszony serege: Adalékok Ady képzet- és szókincséhez”, in: Uő.: *Klasszikusok nyomában: Esztétikai és irodalmi tanulmányok*, Bp. Akadémiai Kiadó, 1976., 452–471. De fontosnak tartom kiemelni, hogy elemzésének, amelyben felmutatta Ady „mitikus valóságlátását”-nak (453) visszatérő képzet-típusait, különösen sokat köszönhetek.

mény-alakzatait (emlékeztetőül: a nevezetes kétsoros kezdeteket, amelyekből a szöveg elindult) mindig a világ jelképes értékű megköltésének akarata ihleti. A végtelen számú példák közül említék néhányat, amelyeket különösen jellemzőnek vélek. „[S]ír, nyerít és bűg”, írja a nevezetes versben (*A fekete zongora*) félrehallhatatlanul (értsd: már semmi esetre sem auditív) jelkép-értéket adva az „élet”-”zongora” cselekvéseinek, vagyis cselekvő igéinek; és nem habozok hozzáfűzni, hogy az első kötetekben tulajdonképpen minden ige hasonlóképp félrehallhatatlanul, félreláthatatlanul, félreismerhetetlenül jelkép-értékű, például a nem kevésbé nevezetes „sírni” (különösen, amikor az egész versben újra és újra ismételtetik), (64) vagy az, hogy „forgott”, „megy, megy” „elbocsájtom”, persze éppen a látás igéi („sohse látott” – „nézne” – „visszanéznék”) (116), sőt végül a jelkép-cselekvések és jelkép-megjelenések terében a pusztán lét-ige verziói is, „megáll az elmúlásnál” (*Az elbocsájtott légió*), „Az egyik az édesanyám lesz” (*Az én két asszonyom*). Még ugyanebből a korszakból érdemes *A bélyeges sereg* című vers majdhogya furcsa példáját hozzáfűzni: Ady úgy költi meg, csak úgy tudja és akarja megköltöteni az eleve jelképesen konnotált témát („nagy csillag van a homlokukon”) hogy megint csak a lét-igék verzióira épített kijelentésekkel tovább-(ön)jelképesíti: „Én veletek megyek”, „Véretek [...] mégis az enyém.” Nem kevésbé jellemző, hogy Ady, bár nagyon szerette a helyszíneket versei témájaként megnevezni, valójában egyetlen egy falusi vagy városi, budapesti vagy párizsi tájat se írt le, hanem jelkép-helyeket alkotott, amelyben maguknak a helyneveknek is jelkép-értéket teremtett. A kezdetekben ezt mintegy programatikusan meg is hirdette, például már a címmel is: *Páris, az én Bakonyom*. Később áttételesen, vagyis még erősebben teremtette meg ugyanezt az értéket, például helynevek kurucnótákra stilizált egymásra halmozásával: „Se Bécsben Úristen, / Se Krisztus Pozsonyban / Se Szentlélek Tordán”, amelyek ily módon nem a helynek a nevei, hanem a nem-helynek a jelkép-nevei, a vers végén ki is mondatik: „Nincsen Lengyelország / Nincs hely a kurucnak” (*Az utolsó kuruc*); vagy például (három verssel később *A Minden-Titkok Versei* kötetben) azáltal, hogy egy fiktív jelenés megidézése után („Héja-csapatok lecsaptak” stb.) fantazmagórikusan köti össze a köz- és helyneveket: „Ott a tőben és kút főben / A mindszei temetőben, / Ott vagyok Páris-loholva” (*A mindszei temetőben*) – a szöveg és a középpontjában a látszólag pontos helyhatározós szintagma semmi esetre egy 'temetői tájkép a költővel' féle kompozíció megjelölése, hanem ezen eleve „túl” (ahogy ez kétszer, a második sorban és aztán az utolsóelőtti sorban beleíratik a szövegbe), mintegy a 'nature morte' defigurációjának, egy 'halott-élő természet a halott-élő költővel' kompozíciónak a jelkép-neve. A kettővel később következő vers első sorai pedig úgy hangzanak: „Fekete, magas hegyfokon / Az oktan Szomorúságnak / Tiszteletére / Épülne az én templomom.” (*Egy templom-alapító álma*), példázva, hogy utóbb Ady már nemcsak a helyneveknek és a nevekhez tartozó tájaknak, de magának a helymegjelölő nyelvtani szerkezetnek eleve jelkép-értéket adott. Amikor pedig városi tájat, esetleg eseményeket választott a szöveg közvetlen témájául, az eljárás még világosabb, sőt akár didaktikus, feltehetően, mert a téma megköltésével nehézségei voltak, nem volt a nagyvárosi költője. Abban a versben, amelyik a címe szerint valamilyen érzelmileg áthatott nagyvárosi tájleírás, esetleg zsánerkép lehetne: *Igaz, uccai álmok*, alig, hogy leírta az első sorban a „köves uccák” helymegnevezést, rögtön a másodikban a „Hol nyílnak a halál-növények” hely, azaz nem-hely meghatározással megszünteti a megnevezés jelölő értékét (nota bene: az ebből kibontott kép a „virág”-”kövek”-kel, amelyek a „hóhér-legények”-et” „dobálják”, szemantikailag zavart, még egy esetleges pre-expresszionizmus mércéjén is az), a következő szakaszban a „gép-

szerszám"-ot a „szíve”-képzet kell, hogy áttegye jelképes értékűvé, és a „szörnyű Város” helyének-tájának végül „álom” és „vérhajók” adnak olyan értéket, amelyik eleve nem akar ismerni helymegjelölést és tájleírást. Az utolsó kötetben pedig a helyhatározós szintagmák eleve nem-helyek, illetve minden-helyek lehetetlen (és itt is, sőt itt igazán: a „szent” és „lehetetlen”) jelképeinek, illetve a jelkép-értékű alkotás egészen szélsőséges változatában: nem-jel / nem-képeinek iratnak le. „Át nem léphető, gyorsan vert hidon / Túlról hozott és túlos az életem” (*Halottan és idegenen*), így egy önéletrajzi vagyis önhalálrajzi vers jelkép-helye, „A Föld alatt s a Föld színén” (*A hivalkodó ember*), így az élet-halál univerzum jelkép-helye; és a kötet egyik legnagyobb versének (hajlok rá, hogy a legnagyobbnak tekintsem) a címe az ön-letrajz minden helyen és időn kívüli nem-helyének / nem-idejének a nem-jel / nem-képe: *A csodák föntjén*. De hát a *Hulla a búza-földön* című versnek, amelyik egy stricto sensu 'nature morte'-modellre íródott: 'tájkép egy halottal', se marad köze a tájleíráshoz, szavainak, illetve képeinek egy halott élő / élő halál khiasztikus nem-egységének „hazug” (!) „sors”-helyét kell jelezniük. „Letipró sorsa már távolba zúg”: Ady ritkán komponált olyan tökéletesen anagógikus (értsd: a saját jelentését épphogy nem megláttató, hanem elrejtő) képet, mint ebben a „megcsúfolt” (!) tájleírásban, benne a szent „sors” névszóval, amelyik nem lehet más, mint anagógikus jelkép-név. Emlékeztetek rá, hogy a mindennél általánosabb „Isten” név is egyre inkább saját létének / nem-létének anagógikus jelkép-neveként íratott le, „Akaratomból is kihullassz / Én akart, vágyott Istenem” (*Istenhez hanyatló árnyék*), így már 1912-ben, „A Titkoló, a Sors, az Isten” (*Az utolsó hajók*), így az utolsó versek egyikében.

Ekként vélem interpretálni ihletének (régebben esetleg inkább azt mondták volna: a világgal szembeni költői alapmagatartásának, az ő szavával: költői *alapérvzésének*) egyik gyakran idézett (ön)meghatározását: „Ezek a versek az érzés drámái.”⁶ Versei nyilvánvalóan és többszörösen drámai színezetű lírai szövegek, költőjük par excellence drámai poétikai Én-nek láttatja magát és szereti mindenkori témájakat drámaian előadni. Az első két kötetnek csaknem mindegyik versét lehetne idézni, de inkább a későbbi szövegek közül idézve: „Mikor elhagytak, [...] Átölelt az Isten” (*Az Úr érkezése*) (így tehát egy ún. istenes versben) „Jaj, jaj, öl a fény és a szó” (*Északi ember vagyok*) (így költői személyének önmeghatározásaként), „Törjön százegyszer százszor-tört varázs: / Hát elbocsátlak” (*Elbocsátó, szép üzenet*) (így egy ún. szerelmes versben) „Robogj fel, Láznak ifjú serege” (*Új tavaszi seregszemle*) (így egy ún. forradalmi versben), vagy akár „Búsulásának ő haragját / Velem mindig kínlatta a Minden” (*A Mindent hurcolva*) (így egy ún. háborús versben): akárhogy tekintsük is a nagyon különféle verstémáknak és elválasztásuknak az értékét, a sorozatukban elutasíthatatlanul a költői *alapérvzésnek*, vagyis a világ jelképekben való megfogalmazásának „dráma”-i meghatározottságát kell felismerni. Ezt semmi esetre sem úgy értem, mintha egy tisztán retorikai (posztmodern? dekonstruktivist?) értelmezés nevében szublimálni kellene vagy egyáltalán lehetne Ady ihletének a szociálistól a szexuálisig kiterjedő, valósággal megszállott forradalmi elhivatottságát és egészen valószínűtlen történelmi sors-érzékenységét. Teljesen ellenkezőleg, úgy vélem Ady szellemében, éppen az én-mi világ jelképzetes alakzatainak és kompozícióinak a megteremtésében ismerhető fel teljes drámai jellegében, ami forradalmi és sorsszerű Ady ihletében, a „létezés” „érzés”-ének, vagyis megköltésének új „eszmé”-je.

A drámai meghatározottság érvényét az életmű egészének ívére kiterjesztem. Ennek (ön)meghatározását is Adytól veszem át, az *És mégis kikiáltom* című verséből, amelyet

⁶ Idézi: Vezér Erzsébet: *Ady Endre. Élete és pályája*, Bp. Gondolat, 1969., 177.

egyébként ugyanabban az időben írt, amikor a *Hunn új legendá*-ban költő-létének „sok százados szándék”-át hirdette: „Ha maradt volna nagy akaratom, / Megint verses sorokba torném össze”. Verseinek tematikus-alkalmi ihletését nyilvánvalóan nem lehet elvitatni. Nem lehet mondjuk már a szerelmes vagy a Párizs-versek kapcsán sem, lévén, hogy legyenek bármennyire mitizáltak, én-mi költői személyük fontosnak tartja az alkotás biográfikus autenticitását is elhíttetni, mondjuk: „Szent Napkeletnek mártirja vagyok, / Aki enyhülést Nyugaton keres” (*Egy párisi hajnalon*), vagy mondjuk: „Reng a szívem: asszony-csapatok / Csátáznak dúlva benne” (*A szív komédiája*) – ilyen és hasonlóan strukturált fordulatok ismétlődése az én-mi személy (túl)hangos jelenlétéről végül áthatja a téma egész (legtöbbször ciklikus) megverselését. Másképp, de szintén nem lehet elvitatni a valamilyen vonatkozásban (forradalom, magyar nemzet, világháború) történelmi versek kapcsán, mert hiszen életművének egy szenvedélyes és lucidus publicisztika is a része. Már utaltam rá, de itt külön nyomatékosítást érdemel, hogy pályájának kezdetén nemcsak társadalmi felismeréseit, hanem poétikai alkotásának jelkép-eszméjét is hamarabb találta meg vagy legalábbis kereste a cikkeiben, mint a verseiben, a fentebb már idézettek mellé még néhány, most tágabb dimenziójú példa: a nemzet sorsát élet-halál komédiaként fogalmazta meg (1/51), egyik cikkében, amelyikben valószínűleg tankönyvi pontossággal magyarázta el a magyar forradalmak kétszeres elmaradottságát, ezt az állapotot úgyszólván egy sors-színpadban jelentette meg (1/362–3), önmaga újságírói foglalkozását viszont a „lárma” – a „csönd” – az „élet” és a „megváltás” drámai fogalomterében kísérelte meg elmagyarázni (1/375). Mindennek ellenére felelte kérdéses, meddig terjed ezeknek az alkalmaknak az érvénye s mennyire lehet életművét valóban egységesen követni a révükön, illetve annak révén, hogy az egyiknek privilegizált jelentőséget tulajdonítunk. Amennyire az adatok ismeretében a keletkezésüket egészen meghökkentő számban lehet egy közvetlen (életrajzi, történelmi, akármilyen) alkalomra visszavezetni, annyira talán egyetlen egynek a befogadásához és értelmezéséhez se szükséges ezt az alkalmat ismerni; az én-mi személy biográfikus-mitikus jelenléte nagy jelentőséggel megmarad, de az alkalom maga eltűnik a megalkotott szövegben. Két különösen jellegzetes példa: A *Válasz bajnoki hívásokra* című vers megírását Tisza újbóli kinevezésének alkalma váltotta ki, viszszaemlékezőleg jól is azonosítható, de a szöveg egyáltalán nem követeli, hogy ilyen vagy bármilyen alkalmat keressünk mögötte; és annak a személynek is, akit a költő-én Mylittának nevezett valamilyen azonosíthatatlan asszír mítosz-alakká kellett áthasonulnia, hogy megírhasssa és imádhassa a *Tüzes trónod körül* szakaszaiban. Továbbá, a kötetek mindenesetre következetesen fenntartott ciklikus elrendezése éppen le is fokozza az egyes versek alkalmának fontosságát, annál inkább, mert, miként már fentebb utaltam rá, nyelvük és anyaguk helyenként igen közel kerül egymáshoz: és mindehhez zavartan, de feltétlenül idézem Ady minden írásának talán legproblematisabb mondatát: „Hidd el, Kedves, [sc. Dénes Zsófia] néha komolyan azt hiszem, hogy voltaképpen az egész világháború ellenem indult meg.”⁷ – a mondat éppen nem a közvetlen alkalma (Csinszka-házasság, érmindszenti utazások) miatt figyelem-

⁷ Levél Dénes Zsófiához, 1914. augusztus 12. In: Ady Endre: *Válogatott Levelei*, Bp. Szépirodalmi Kiadó, 1956., 494. Nem kicsinylem le Ady kivételes érzékenységét és tisztánlátását annak vonatkozásában, amit a világháború valójában jelentett. De kétségtávolú több verses szöveg jelzi, hogy őt is megérintette az, amit Apollinaire „A háború csodái”-nak nevezett és amit magától Apollinaire-től kezdve Verhaeren-en, Marinettin, Heymel-en át különböző szinten és indokokkal, utólag olvasva egészen riasztó számú alkotó törekedett megkölneni.

reméltó, hanem mert Ady utólag többször belevonta költészet-alakzataiba a háború, vagyis a „vér-lakodalmom” vagy a „Halál”-”Sors” makáber „Szép”-ségét (*Cifra szűrőmmel betakarva, Ha messzebből nézem*) (655, 663) – a szélsőséges esettel megerősítve, miben kell keresni életművének egyetlen igazi „alkalmi”- jellegét: a költészet, legyen: a sorsszerű-forradalmi költészet megteremtésének a „szándék”-ában, „akarat”-ában. Nem ok nélkül írta Hatvanyinak: „A líráért, melyet utálok, keservesen meg kell élnem minden szót.”⁸

„Ezek a versek az érzés drámái” – „Ha maradt volna nagy akaratom / Megint verses sorokba törném össze”, így hangzik Ady lírájának két (ön)meghatározása. A kettő ugyanazt állítja, az első az ihlet mikrokozmoszának, a második az ihlet makrokozmoszának a terjedelmében: minden vagyis „Minden” jelenség priméren jelképszerű megfogalmazását, illetve a világ jelképszerű megfogalmazásának mindenkor, értsd: „Minden”-kori következetes, értsd: „szent” és „lehetetlen” végigvitelét. „Góg és Magóg fia vagyok én / Hiába döngetek kaput és falat” (7), ezzel a kiemelten elhelyezett én-kijelentéssel illetve én-kiáltással („döngetek”!) indul az autentikusnak nevezhető kötetek sora, az utolsó kötetben pedig megszállottan és fájdalmasan ismétlődnek fordulatok, mint: „kiáltok másért” (*Ember az embertelenségben*) „En-sírásunkat végigsírnunk” (*Elhanyagolt, véres szívünk*), „elmondani [...] az igazi szót” (*Az igazi szót*), míg nem az életmű az én-mi egyetlen még lehetséges apokrif 'victori salutem' kijelentésével fejeződik be: „Ne tapossatok rajta nagyon” (*Üdvözlét a győzőnek*). Soha eltérőbb hangzatú, és végül „mégis” soha erősebben egybehangzó kijelentéseket: ebben az ívben Ady lírai jelkép-világalkotása képzelőerejének és tematikájának valósággal kihívóan széttartó és eklektikus vetülete ellenére, azt felülírva, kivédhetetlenül egységesnek hat.

Megkísérlem kijelölni az ív néhány pontját, amelyeket különösen jellemzőnek vélek. A megköltés „eszmé”-je bizonyos a *Vér és Arany* kötetben találta meg a teljes értékű megvalósítást, szinte minden vers és akár minden kijelentés a jelképes megköltés diadalmára íródott, csak látszólagos paradoxonnal szólva, ez Ady legegységelműbb kötete, amennyiben mindig emfaticusan sietve („sietek a vallomással”) (*Valamikor lányom voltál*) alkalmasint kvázi-istenien megerősíti bármelyik teremtésalakzatnak, vagyis önnön teremő szavának (sírásának, kiáltásának, stb.) *eleve elrendelt* (124) sokértelműségét. Egyik kifejezésének a szoros szó szerinti értelmében úgy mondhatnánk, hogy miként a „Duna”, bármi más is „részegen” „állott” „vele” „szóba” (*A Duna vallomása*). A leglátványosabban persze *Az ősz Kaján* (akinek már a hapax megnevezése is, és aztán színpadszerű megjelenítésének minden egyes különálló eseménye és leírása, igéje és névszója az Életet és a Halált, a Dalt és az Elnémulást kell, hogy jelképezze – vagyis a Léteezést); hasonlóképp a „Csönd-herceg”, aki egy megragadhatatlan táj megragadhatatlan leírásában „jó” és „eltapos” (*Jó Csönd-herceg előtt*); illetve hozzájuk hasonlóan maga Léda, aki minden alkalommal egy jelképes történet jelképes személye egy jelképes színtéren: „Sikolt a zene”, „Bús kertben látlak”, „Máriától Veronikáig” (*Lédával a bálban, Léda a kertben, Mária és Veronika*), (106, 107, 111); de hát egy banális kert sem leírás tárgya, hanem a megkísértett költő dalolásának a színtere (*Rózsáliget a pusztán*); az őszi, fellobbanó és elmúló szerelem palotája nem más, mint az ezer és egyetlen asszony labirintikusan megnyíló szíve / megnyíló öle, és ott létezik, ahol semmilyen építmény nem áll: a „Halálon innen, Életen túl” (*Az alvó csók-palota*); a „falu” „szeme” olyan „ős” és hatalmas, hogy a költőben már nem is a „tékozló” fiút, hanem az „örök” „gyermek”-et képes megláttatni

⁸ Levél Hatvany Lajoshoz, 1913. április, in: *Ady Endre Levelei*, szerkesztette és a szöveget gondozta Belia György, Bp., Szépirodalmi Kiadó, 1983., 360.

(*Hazamegyek a falumba*). (E legutóbbi, önmagában nem különösen fontos példa azért érdemel említést, mert a kötetet auditív jel-képzetek uralják, s azért is, hogy már itt röviden utal-hassunk rá: ez az itt még diadalmasan jelképzetet láttató „szem” a legutolsó korszakban önnön és a világ nem-látását kell majd jelképezze, még keserűbben: a költőnek a nem-látásra kell majd önnön jelkép-szavait megalkotnia) (*A szemeim sorsa*). De nem túlzás, a *Vér és Arany* kötetnek bármelyik versét és szinte bármelyik sorát idézni lehetne. Alig, hogy a költő leírt egy szót, valóban *sietett* annak gyakran minden hagyomány nélkül (szegfű, pocsolyás ér, tavasz-kunyhó) jelkép-értvényt adni, esetleg jelkép-értvényt rákényszeríteni, a jelképkalkoló *szándék* oly mértékben áthatja a szövegeket, hogy különféle, esetleg nagyon heteronóm (ő maga később úgy ítélte: „rapszodikus”)⁹ változatai mintegy a másokra, vagyis minden versre, vagyis a „Minden”-re is vonatkoznak – és hát ebben a kötetben írta le Ady, két változatban is, lírai ihletének minden kételyen kívüli öntudattal megfogalmazott meghatározását: „Míg nem jöttem, koldusok voltak, / Még sírni sem sírhattak szépen. / Én siratom magam s a népem” (*Beszélgetés egy szekfűvel*), „Pedig a Szó nekem ópium, / Pogány titkokat szívhatok belőle” (*Egy csúfrontás*).

Ezek után hamar vagyis már a rákövetkező év kötetében (*Az Illés szekerekén*, 1908) szavakat és kompozíciókat talált az alkotói létezés megszűntére. „Én kifelé megyek” írja, messze-menőig nem (szokásos) halál-kijelentésként, hanem búcsú-kijelentésként a „szitok”-tól, „szép szó”-tól, „üvöltés”-től a versben, amelyet a kötet legvégére helyezett, a versnek ez a címe és mindhárom szakaszban megismételt refrénje; és a következő kötet utolsóának helyezett versének az a címe: *Most pedig elnémulunk*, benne a többször variált állítással „a szent mindent elhallgatás”-ról. Saját költő-személyére vonatkoztatva ez például úgy hangzik: „Kiszáradok, én, bús forrás is” (*Egy harci Jézus-Mária*) vagy „És úgy állok én, mint te: lombtalanul” (*Vén diák üdvözléte*) – ahol is mind a két szokatlanul akaratos kép mintegy visszajáról, értsd: kevésbé ornamentikus voltában hivatott megjeleníteni az állítást. Valóban, ettől kezdve következetesen defigurálja a *Vér és Arany* diadalmasan megvalósított jelképzet-alkotását. Korábbi, büszke önteremtő-önállító kiáltásainak (vagy sírásainak, stb) erős ellentétezeként úgy hirdette meg (ön)teremtését: „Mintha valami ősi, / Nagy átoknak felelgetnék” (*Kacagás és sírás*); és sok versében a jelképzet-alkotás hagyományának (általános vagy önnön hagyományának, egyre megy) akaratos defigurációjával valószínűsítette meg, vagyis rombolta szét, amit meghirdetett, hogy még egyszer őt magát, egyik formuláját idézzük, amelyiket korábban semmi esetre se írhatott volna le: egyik képsora, vagyis „nyája” valamilyen „öngyilkos” szándékkal „bomlottan, álmosan tolul” elébe (*A kürtösök szava*). Fölötte bizarr módon éppen az ún. istenes verseknek, amelyek akkor kerültek be tematikus ciklusként az életműbe, a képzeletűre hat leginkább akaratos módon megzavartnak, Ady ugyancsak sokértelmű melléknevei szerint „tréfás”-nak, „vígasztalan”-nak (*Az éjszakai Isten, Isten, a vigasztalan*), némelyik szakasz vagy kép az életmű utolsó szakaszának élesen groteszk hatásait előlegezi. Isten többnyire nyilvánvaló teológiai-képi defigurációkban jelenik, esetleg szólíttatik, illetve nyilvánul meg, a cethal, amelynek a csúszós hátán táncol a költő (*A nagy cethalhoz*) (136), egy nagykabátos öregember, aki mintha a szakállával harangozna, mígnem egyszer csak „fölszalad[t]” egy hegyre (*A Sion-hegy alatt*), stb. De hát a Léda-versek némelyike is félreérthetetlenül zavart vagy akár gúnyoros jelképzetekre épül, Lédát a költő ajkai közül állítólagos „szobrok” illetve az „Asszony-szirokkó” tépnék ki, eredménytelenül, a „Násznagyuk” pedig „órjás harc-

⁹ Levél Hatvány Lajoshoz, 1913. április közepe, in: Ady: *Válogatott levelei*, 407.

szájjal” és „fölpántlikázott kaszával” adja össze őket – nyilvánvalóan eltávolodva ő és Léda mondjuk az Eros és Thanatos két-egy jelében fantáziált egységtől (*A mi násznagyunk*); és Léda-vers alkalmából írta le az (ön)meghatározást, amelyik persze nem minden egyes versre vagy sorra érvényes, de ahogy leíratik, félreérthetetlen: „Csupa rom és romlás a lelkünk, / Mindegy, akartuk” (*Én régi mátkám*).¹⁰ Az *Akarás* legsajátosabb témája az élet és a halál autentikusan éppen semmilyen jelképzetbe nem fogható (és ezért gyakran már itt is groteszket megelőző) heterogén egylényegűsége: „úgy érkezek meg, / Ahogy születtem: fiatalon [...] // nagy fiatalság, / melynek a bús Halál is szülés”) (*Én fiatal maradok*). Ennek Ady, először az életműben, egy egész ciklust (175–183) szentelt, és e ciklus egyik, egészen különlegesen emlékezetes versében magát a „Nincsen”-t tette témájává (*A Nincsen himnusza*): a (mondhatnánk: autentikusan „szent” és „lehetetlen”) témát egy negatív költő-alkotó kiélezetten negatív szemantikájával, illetve negatív jelkép-alkotásával költötte meg, szintaxisát egész megköltő mértékben a felsorolás hatására fokozta le, de inkább: fokozta fel, és hasonlóképp, képalkotását nagyon tárgyasra fokozta le, illetve fokozta fel (sokban előre jelezve az utolsó korszak központi témáját és uralkodó alkotásmódját).

Nehéz lenne bizonyossággal megállapítani, mennyire közvetlenül utalt vissza Ady a további verseiben és különösen az önmeghatározó verseiben a korábbiakra. Az *Onđ vezér unokája* című vers például, melyet legelsőként helyezett el az új kötetbe, akár a *Beszélgetés egy székfűvel* folytatásának is olvasható, de mindenesetre úgy folytatja, hogy csak az én-költő jelképét tartja meg, nagy hagyományt őrző, hagyományt teremtő funkcióját megtagadja; vagy a *Virág-fohász virágok urához* is olvasható a sok szerelem-élet-halál kertek / virágok folytatásának, de mindenesetre úgy, hogy a költő, vagyis az „áloe”-”virág”-én azért búcsúzik, mert már nem a saját teremtésében, hanem dologiasan *készülő* „buta mű-virágok” között találja magát (ekként viszont előre jelezve az *Egy háborús virágének* című verset az utolsó kötetből, amelyikben majd úgy búcsúzik el attól, amit „együgyű ének”-nek nevez, hogy felidézi a naiv szólás beszédhelyzetét és beszédritmusát, de a vers nem az idilli találkozást, hanem annak határtalanul groteszk visszaját költi meg, szövegében egyetlen egy virág sem fordul elő, hanem a „Halál” és a „Szépség” univerzális „rém-nász”-ának tárgyi és fogalmi jelképei „átlejtik a Földet”).

Akármennyire tudatosnak vagy inkább csak motivikusnak lássuk is ezeket a folytonosságokat, központi „szándék”-uk mindenképpen felismerhető bennük. „Megnőnek a dolgok” (*Másokért halunk meg*), állapítja meg nagy súllyal a siető szavakkal megköltendő világnak és alkotójának a megszűntéről. Valóban, az ugyancsak szokatlanul matter of fact megállapítás után néhány oldallal később következik *Az elsüllyedt utak* című vers, amelyben fokozatról-fokozatra követhető, ahogy a titkok „részeg” kihívásának az alkotása, amelyet a kiválasztott költő „dalosan” rohanva meg akar költeni, defigurálódik, „elfogy” a sokféle, egyként megfog-

¹⁰ A sor nyilvánvalóan Nietzsche-re visszhangzik. Ady ugyan Somló Bódoghoz írt, 1903. december 18-i levelében (i.m. 91) határozottan azt állította, hogy ő Nietzsche olvasása előtt, magától felfedezte és megköltötte az *amor fati* gondolatát, de ez nem okvetlenül meggyőző: bizonyára nem olvasta még a *Zarathustrá*-t, és még kevésbé az *Ecce homo*-t, ahol Nietzsche ezt az eszmét kifejti; de akkoriban a tanulmányokat, de még az újságok vasárnapi mellékleteit is elárasztották Nietzsche-idézetekkel. Jelzem, hogy magam, mármint az általános személyiségképen kívül, két versében nem zárom ki Nietzsche közvetlen hatását: a *Találkozás Gina költőjével* retorikája sokkal inkább Nietzsche szabad verseit, mint Vajda Jánost idézi, *Az eltévedt lovas* időkezelése pedig esetleg „az örök visszatérés” gondolatának Adys elsajátítása.

hatatlan dolog meg(nem)költésévé: „Rét, út, virág, illat és udvar, / Kapu, hit, kedv, mámor, nóta, múlt.” Folytatásaként még ebben a kötetben következik a *Kocsi-út az éjszakában* című vers, és az utolsó kötetben *A rémnek hangja* és *Az eltévedt lovas* című versek, mind a háromban azt írja meg, hogy a költő „eltörött”, „sokasodott” és „eltévedt” tárgyak-tájak megteremtésében elveszejt magát, vagyis sohasem és örökön soha megteremti saját maga jelkép-létét. S ne maradjon említetlenül az idillinek akart köztes pillanat megfogalmazása: egy ahhoz szóló versben, akit egy boldog és „határtalan” (!) Nap-Álom-Madár-Szerelem táj-mítosz hősnőjének szeretett volna látni, reményét (nota bene: a szövegben egész különösen ható rezniciációval) akként fogalmazta meg: „A dolgaik tán megmaradnak” (*Keserű imádságok Mylittához*). (A több részből álló kompozíció, figyelmeztető módon, közelebb van Weöreshez, mint mondjuk a korai Léda-versekhez.)

Ha más tematikus sorozatot választottunk volna, ugyanerre a tanulságra kellett volna jutnunk, mint amelyek ezeknek a defigurált tájleírásoknak a jelképzeteiből különösen példászerűen, élesen és súlyosan kiolvasható: Ady fenntartotta, sőt, legyen akár negatív hatásokkal, egyre jobban hangsúlyozta a jelkép-költő vagyis a jelkép-költészet egyedülálló (ön)-teremtő ihletét. Félreismerhetetlen, hogy fokozódó radikalizmussal megváltoztatta a jelképi alkotás érvényét, vagyis esetlegessé, tárgyasabbá, de féreismerhetetlen az is, hogy ezt a defigurációt következetesen funkcionálta, megint egyik egyszerien pontos formuláját idézve: egyre inkább „borzasztó, egységes világ”-ot teremtett (*A csodák esztendeje*). Ugyancsak sokat mondó, hogy ezt az utolsóként említett verset már önmagában is lehetne ún. háborús versként olvasni, s valóban, a háborús *A csodák föntje* című versben találja meg nyilvánvaló folytatását, vagyis abban a korszakban, amikor Ady az „eszmé”-jének az érvényét, valósággal divinálizálta, a „határtalan”-ig kiterjesztette.

Szorosan vett Isten-jelképzetének változásaira itt nem fogok kitérni, a szólás-helyzet változása azonban itt is feltétlenül említést érdemel. A változás parabolászerű verse az *Egy templom-alapító álma* az 1910-s kötetből. Eltérően a korábbiaktól, többek között ugyanennek a kötetnek a teljes Isten ciklusától, Ady nem követi a hagyományos ima-szerű megszólítás diskurzusát, hanem maga szól isten-szerűen – ezért is helyezte más ciklusba, ugyanabba, amelyben például a „mindszenti temető” nem-helyét költötte meg. Prédikációs álmának a szövege nem a bibliai teremtés boldog vagy elkárhozott, Isten előtt mindenképpen egylényegű alakzatait írja tovább, hanem egy defigurált költői teremtését, a létezés csak negatív és diszfunkcionális alakzatainak ad akaratlagos jelkép-megnevezéseket, és ezeket rendezi magának az akaratlagos és negatív teremtésnek (az elmúlásról való szólásnak, illetve sírásnak) az egyetlen, pszeudo-biblikus vagy éppen ellen-biblikus egységébe. A kötet-nyitó vers formulája szerint: „Most minden-minden imává vált” (*Hiszek hitetlenül Istenben*), ami azt is jelenti, hogy egyik megszólalás sem autentikusan az, „rekedt” „élet-nászdal” (*Az örömtelenség öröme*), amelyben a kálvinista zsoltárok modelljére (ál)imitált vers formulája szerint, az „Éj” maga azt szólja: „Akkor se tudnék [...] / vígasztalót sugni füledbe” (*Az Éj zsoltára*). Még annak a feltételezése sem látszik lehetetlennek, hogy Adynak éppen ez a tematikus változat, az Isten meg-nem-szólítása és meg-nem-jelenítése, ekként önnönmagának az istenülése szolgált alkalmul, hogy lírai megszólalásába az (ön)pusztítás helyzetét és dimenzióját is bevonja. Egyik versében „az Isten szörnyetegé”-nek nevezi ezt az önnönmagát, aki azért jelenik meg, hogy abszurd antropomorfizmussal a pusztulás felé vigye a teremtett világ egyik ősmédiumát: *A megőszült tenger*, így a cím és a szöveg első szintagmája; egy másik versébe be-

leírja a negatív szólás (ön)meghatározását: „S hozzád beszélni rontás fullaszt” (*Istenhez hanyatló árnyék*); és harmadikként idézzük még *Az új Kisértet* című verset, amely se teológiai, se történelmi leírásnak nem korrekt, mivel Ady eldönthetetlenül megzavarja az „Úristen”-nek és a „Kisértet”-nek és velük a teológiai-történelmi létezésnek az ismert érték-hierarchiáját, a lezáró szakasz például a *megújulást* lenne hivatott ünnepelni, de ezzel a kijelentéssel szólal meg: „Mindent elvesztünk, én már tudom / E tétova szomorú földön”. A „templomalapító” *elfulladt* szavai egy teológiai katekrisis kompozícióit költik meg, úgy állítják, hogy a groteszkig hatóan brutálisan megszakítják, megtagadják a kompozíciót. De hiszen miféle „létezés”-e van, lehet annak, aki teljes „pompázás”-ában, „kongatás”-ában, „rángatás”-ában egy szörnyűséges katekrisisben *Az istennek viselőse* – soha teljesebben és hagymázosabban elképzelt isten- és világtérmetést. Halász Gábor Vörösmartyhoz hasonlította Adyt.¹¹ Feltehetően ezekre a versekre (és ezek folytatására az utolsó korszakban) gondolt első sorban, amikor is Ady szívós következetességgel az értelmét-értékét elvesztő világ teremtőjének vagyis elpusztítójának a kompozícióit írta meg. A radikális változás parabolaverse körül és után ismételtelen felismerhető, hogy Ady, mondjuk így: világi témákban is megváltozott szólás-helyzeteket keresett. „Ha akarom, hogyha akarnám / [...] ha találkozunk / Én s a halálok fejedelme” (*A meghívott halál*), így egy elképzelés, amelyik nyilvánvalóan csak szavakban létezhetik, fogalmi kiméra, és ekként a szavak (ön)megteremtésének a jelképzete. A ciklusnak, amelybe behelyeztetett, a többi verse se *szól* másról, mint a többnyire zavart (értsd: katekretikus) búcsúról minden eddigi versteremtő elképzeléstől: *Elhagyott a félelem*, így annak tollából, aki korábban például úgy szólalt meg, hogy a Csönd-herceg félelem-univerzumába képzelte bele magát, és miként a bevezetőben idéztem már a legmélyebb, hogy ne mondjam, a leg(nem)-látványosabb defigurációt, ahhoz, hogy megszólaljon a „látás” egészen fantazmagórikus, „idegen”, nem-szenikus jelképzetét teremti meg, amelyben a saját „szem”-e és a „másik”-aké egymásba „temetvék” (*Akit egyszer megláttunk*). Az ettől kezdve megsokasodó kuruc-imitációs verseknek is hasonló a funkciója, a legmeglepőbb, vagy ha úgy tetszik, leginkább árulkodó példával: *A Patyolat üzenete* című versben egy nyilvánvalóan ál-kurucos morfológia egy sehova se elhelyezhető elképzeléshez vezet: „Undorodván s szépen butulván” stb., „kendőt lenget [...] S egyetlen igazi szerelmem: / A Patyolat.” Néha még hangsúlyozta is szólás-helyzetének látványosan (vagyis egyáltalán nem látványosan) vagy éppen kiáltóan (vagyis egyáltalán nem kiáltóan) fiktív jellegét, találmóra néhány akaratlagosan képzavaros kijelentés illetve megjelenítés: „Hajh, multam, sorsom, életem, / Nagy, kék-fülű uhu-madár” (*A Rémmesék uhuja*), „Világok és jövődők / Néznek ki a vonatból” (*Gőzösről az Alföld*), vagy „Sarjadtan buja, szent áhitatom, / Be hurcollak” (*Nő-kergető, fényes hazugság*), nota bene ezt követi közvetlenül, a Lédával való szakítás alkalmából a minden múltakkal való leszámolás sora és verse: „Törjön százegyszer százszor tört varázs” (*Elbocsátó, szép üzenet*) (459) és akárhány más példa ezekből az évekből – végre is ekkor írta le a *Száz hűségű hűség* verscímét. Még végeredményben félreérthetetlenül állító versekbe is beleírt erősen kontrasztáló hatású szavakat és kijelentéseket. „[C]sámpás”, „végbe hanyatlik”, „üzen egy halott” (értsd: ő maga), így egy versben, amelyben a jövő hitét hirdeti (*A Tűz márciusa*); „halott ének”, „halott-támasztás”, „gúnyosan”, „megbomolva”, „engem temettek”, stb., így egy versnek minden egyes szakaszában, amely a „magyar nyarak” „Jézus”-i *kidalolását* keresi (*Kidalolatlan magyar nyarak*); „gonosz álom”, „megdőglők gyászos kacajjal”, így egy versben, amely „gyönyö-

¹¹ Halász Gábor: „A líra halála”, in: *Válogatott írásai*, Bp. Magvető, 1977., 418.

rú, ős hittel” és még „Szépséggel, kínnal erővel” önnön biblikus elhivatottságát hirdeti (*Lovatlan Szent György* – persze már maga ez a cím is az elhivatottság lefokozását jelzi); és akkor a legerősebben kontrasztált, amikor közvetlenül önmagáról, a teremtőről szól, egy torz jelen-ség torz asszociálása állítja annak az Én-költőnek a múlhatatlan nagyságát, aki „új igé”-ket tud(ott) szólni: „S nőhet a fülem, / De nem lesz itt semmi, soha / nélkülem.” (*Seregesen senkik jönnek*).

Figyelemreméltóan megváltoztatta a verseinek, nevezzük így, a diszkurzív motivikáját is: részint sokféle, esetlegesnek ható jelképzetből, senkinek nem szóló hamisan megszólító formulából írta őket, de részint szívós gyakorisággal találta meg a szavát egy Élet-mitológia, más versekben egy Föld-mitológia megköltésével. „S kik, ha ez a vén Föld meg is veszett / Tárt karokkal esengünk a Tavaszhoz” (*Véres panorámák tavaszán*), így jelképezi a forradalmat; „Ma te vagy az életem és az Élet: / Óh, új Tavasz, be nagyon téli vagy” (*Új Tavasz ez*), ebben költi meg Mylittát, és egyik (kicsit régebbi) furcsa jelzője szerint, egy „csintalan mitológiá”-ban (466) költi meg a nagy szakítás verse után a nők egész sorát. Ha kvázi-történetet költ meg (nota bene, hogy még súlyosabb legyen, most már nem mondjuk Szent Margitét a nyulak szigetén, hanem saját költő-személyét), annak szemantikai tartalma egyszerűen követhetetlen, de a jelképes megjelenítések és állítások széttartó sorozata feltétlenül egy Én-Isteni univerzum drámáját rajzolja ki (*Az elzárt király-lyány*). Ha pedig valamiféle én-világ konstellációt ír le (emlékeztetőül: egyetlen egy autentikus leíró verse sincsen), akkor esetleg nyilvánvalóan már önmagukban inkoherens elemekből alkot: például a „te”-ként megszólított én, aki „felhő” és „vészharang”, amely(ek)nek „szakadni” illetve *kongania* kell, mígnem ugyanez a „te”-én maga a „vén harangozó” (*Rázd meg szívedet*); és ha ő ír első vagy harmadik személyben magáról, nyilvánvalóan önellentmondó szóláshelyzetekkel jeleníti meg magát (vagyis egyáltalán nem jeleníti meg magát): „Lidérc-tüzek úsznak körültem”, „S százféle csuklyát ölt, hogy meg ne lássák” (*Fogoly a vártoronyban, Drága, halott nézésekkel*). Más versekben a képek, illetve a szakaszok rendjének, vagyis minden kijelentés és akár minden szó, az „emlékek és a csodák” (*Oh, életek élete*) (407) rendjének a bizonytalanságát alkotja meg. De éppen világ és Én paradox módon egybehangzó „félrevert” „szörnyű” „bomlott” „zsivaj[á]ban” (403, 406) „mégis” megerősítetik a költői szólás teremtésének és teremtőjének a létezése, „Dőlök a Csodába, a Rendbe” (*Fogoly a vártoronyban*), ezzel az én-formulával, ahol minden szó, illetve minden szókapcsolat a világ és teremtője negatív-pozitív létezését kell, hogy jelképesen (értsd: amennyire absztraktul, annyira szenzuálisan is) kinyilvánítsa, zárul az 1912-es kötet egyik legutolsó verse.

Két évvel később, de akkor már a *Margita*-versesregény után, amelyben Ady kellő távolságtartással elbúcsúzott „a hajszás sereg” (428) korszakától, a teremtői formula úgy fog hangzani: „A titkos Élet szívvel szór rám / Fényekkel toldott fényeket” vagy úgy: „S áldom a Sorsot: velem tréfálkozott.” (*Föl, föl, uram, Az egyedüliség vígasza*). Az előbbiben az én-költő vallásos (talán neoplatonikus) elhivatottságát, a másodikban az én-költő mitikus kiváltságtottságát hirdeti, de akként, hogy az egyiket az abszurdításba fokozza, a másikat pedig lefokozza: az én-költő olyan dimenzióban és érvénnyel istenített meg, mint azelőtt soha – de önkontrasztált létezésében istenített meg, és a világ ön-kontrasztált létezésének jelképszavait költi meg. Az én gyakori szintaktikai jelenléte elvitathatatlanul – vagy akár legyen: *sorsszerűen* – jelentőségteljes, de egyszersmind megtévesztő is, mivel a nyelvtani éndiskurzusban egy ál-liturgikus beszéd teremtetik meg és teremti. Ezt hirdeti az új parabolikus

vers, *A bölcsesség áldozása* (amely feltehetően az előbbire, az *Egy templom-alapító álmá*-ra visszautalva keletkezett): egy én áldozási liturgiájában minden rituális vagy ál-rituális teremtető gesztus önkontrasztált értelemvesztését, s legvégül a teremtető én-költő elpusztultát; fölötté figyelemreméltó, hogy eltérően az előző verstől, ahol még nyelvtani értelemben is *igék* sorozatában defigurálódik a teremtetés, itt már a főnevek érvénytelenítik az igéket, noha minden kijelentés korrekt, de variatív, és mindig saját értelemvesztésének főnévéhez vezet, „Álmélkodom a nem-csodákon”, „Borral locsolom a szőlőt” „Kacajom van ellenem öröméhez”, stb., csak az én-liturgia két lezáró igéjének teljes az érvénye, de hát azok negatívak: „meg fogok halni”, „Fogadd el [...] áldozásomat.”, vagyis ez a két igei kijelentés épp hogy megerősíti a kompozícióban a teremtetés eltárgyasodott értelemvesztését. A rákövetkező versek tematikusan és főként hangoltságuk szerint még sokkal jobban eltérnek egymástól, mint korábban. Néhány közülük zord történelmi prófécia, vagy ezekhez hasonlóan egy közvetlen politikai „riadó” (*Véres panorámák tavaszán*), mások egy mitikusra stilizált szerelmi fellobbbanás (ha nagyon pontosak akarunk lenni: legalább két fellobbbanás) megköltései, miért is az előzőekben Ady, gyakran a Biblia sötét könyveit idézve, tragikus hangot keres, míg a másikaiban (például ha már a Bibliának, akkor az Énekek Énekének a mintájára) boldog mítoszokat imitál és kreál, és megnevezetten vagy nem, de Szép Ernőt is megidézi; és akkor nem is említettük például az ún. kuruc verseket, amelyekben nyilvánvalóan valamennyire más szövegmenetet és hangoltságot követ. S mégis mind, félrehallhatatlanul, „a bölcsesség áldozása”-nak a szóalkotásai, amelyekben minden alkalmi témán és hangulaton kívül az önkontrasztált teremtetőnek, vagyis a teremtetésnek és a pusztulásnak példázatos, vagyis hamis-igaz én-liturgiája költődik meg. Elegendő néhány emblematisz sort idézni (néhányuk annyira közeledik az apokaliptikushoz, hogy szükséges külön megjegyezni: mind még a háború előtt keletkeztek): „Meddő méh, tej-nélküli keblek: / Szik-sorsuk ez, hiába oly tombolók” (*A Hóseás átka*), „Be igazság szerint hullunk ki / A kegyetlen óriás rostán, / Kedvét nem töltvén az Időnek” (*Az Idő rostájában*), és még: „Félelmes balsors minden faluvégen / S Nap-leső paraszt” (*Arat a magyar*), „Kintről: felénk-tátott föld-szakadékok, / Bent: a régi sötétség, fürtelem” (*Véres panorámák tavaszán*) vagy (egy régi, metonimikus alapú ember-jelképzet perspektívájának emberentúli megváltoztatásával): „Gyermek-szemek [...] mit intnek a jövőndő luszttrumok?” (*A szemeink utódjai*) – így tehát azokban a versekben, amelyeket a történelem alkalmá ihletett. „Nem látom, nem látom, / Szívbeli pajtásom, / Nem látom a ködöktől a jövőndöt” (*Szerencsés esztendőt kívánok*), így amikor kuruc-módra, „Buzának őrlődést, / Őrlődést a vágy-nak, / Halál-komolyságot / Gyáva élet-táncnak” (*Játék, játék, játék*), így amikor Szép Ernő módjára költött; és szerelmeinek ekként hódolt: „Elkábítottak olcsó mandragórák / S az Élet helyett nem jöttek csak órák” (*Élet helyett órák*), „Hogy az új Vész mindent befödjön / S tüzes trónod körül ne lássák / Csak a te órád pusztítását.” (*Tüzes trónod körül*). Tekintsünk el most az összes különbözőségtől, mivel ha nyilvánvalóak is, a teremtető én-költő létezésének perspektívájában egyáltalán nem feltétlenül elsődlegesek, sőt inkább, hogy „eszmé”-jük példázatos változatának is olvashatók. Mindegyikük egy univerzálissá, de univerzálisan kétértelművé, önkontrasztálóvá tett alkalmat költ meg (pl. a szerelmi ujjongás tulajdonképp pusztulást ünnepel, míg a komor történelmi jóslat tulajdonképp megidézi a jövőt), hogy megjelenítse a teremtetés legfőbb jelképzetét, a már személytelenné (ha úgy tetszik: liturgikussá) vált én-költőt, a költői szót magát, annak univerzális, vagyis (ön)teremtető és (ön)pusztító érvényében.

Az utolsó korszakban a teremtésnek és teremtnak ez az önkontrasztált (ön)jelképzete jut el általános és végletes, vagy a fentebb idézett jelzővel szólva, „határtalan” megvalósításához. Az univerzális szó-kompozíciók sora végül a szavak, a szóbeli diskurzus (ön)megsemmisítését is megkölti. Gyakran említik, hogy Ady ekkoriban már nem írt ún. istenes ciklust. Ez tematikusan igaz; de úgy vélem, épp azért nem írt már (kevés kivétellel) az Istenhez-Istenről szóló verseket (biblikusan inspirált szövegeket mindenesetre sokkal többet, mint korábban), mert majdnem mindegyik verse egy az önnön én-mi költői személyére defigurált Isten diskurszusának az alkotása, azok is, amelyek saját magához vagy esetleg Istenhez szólnak, vagy amelyekben esetleg az Isten szól, és azok is, amelyekben saját szólását a meg-nem-szólalás felé redukálja. Verseinek én- és világ(ön)teremtését két alapeszme határozza meg: az élet és a halál szétválaszthatatlan azonossága illetve a múlt, a jelen és a jövő éppúgy szétválaszthatatlan azonossága. Mindkettő emberi mértékkel nyilvánvalóan elképzelhetetlen szóbeli kiméra, nincs is megnevezésük, Ady legtöbbször úgy járt el, hogy a szokásos nevezeteket nagy betűvel írta, pl. „Mikor Halál s Élet: egy” (*Emlékezés Március Idusára*), illetve „Sehogyssem bízik az Időben”, az utóbbit, felette figyelmeztető módon, azután írta le, hogy két szakasszal azelőtt egy abszurd jelképzetben divinizálta én-költő személyét: „Valamely Isten-fejen állok” (*Már előre rendeltettem*); és valóban, a két alapeszme nem-emberi dimenziójú, akár abszurd voltában kapcsolódik egymáshoz. A korszak egyik nagy (megismétlem: számomra legnagyobb) alkotásában erre találta a „Láz” nevezetét (*A csodák föntjén*); és a versben a megragadhatatlan jelentés diskurzív mítoszát költi meg, minden jelképzete, és itt különösen minden ígéje vagyis az egész szövegmenete dinamikus és ujjongó is, de az Élet-Halál egy-eljövételének, a „teljességes” Időknek, az „én” mint a „világ” „ugyanegy” teremtésének és apokalipszisának mítoszát jeleníti (vagyis egyáltalán nem jeleníti) meg. Néhány más, valamilyen kisebb dimenziójú versben ez a teremtnő „eszme” mintegy tézisesen felismerhető: a magyar sorsot is, és a maga sorsát (esetleg: a maga versei sorsát) is *A szétszóródás előtt*, illetve a „pusztulás” (632) előtt emeli bibliaian magasba; ha idillt ír, csak a „bolondulása a Földnek” közepében (655); de hiszen az „Élet” mindig csak úgy és akkor jelenik meg, amikor az én-teremtnő „sebei” „Egy világ testén felszakadnak”, az itt is biblikusan ihletett teremtés- és önistenítés minden ponton előkészíti a kontrasztált záró kijelentést is: „Mint óriás grimaszú álom” (*A megnőtt Élet*); az élő teremtés mindenkor képzete: „a fa” esetleg a *pusztulás* képzetévé változhat (*Láttam rejtett törvényed*), miként Ady azért utal vissza a 'tájkép halottal' szomorúan hangolt lírai toposzára, hogy az élet-halál egymásba menetelének groteszk emblémáját költse meg, a búzamatag úgy hajt ki, hogy átfúrja a tetemet (*Hulla a búza-földön*), és ennek a jelképzetnek a közvetlen folytatásaként Ady önnönmaga többes számú és hipertrofikus meghirdetéséhez: „az Élet áradt túl bennünk”, „az Életre mosolyogjunk” csak azok között keresi „társai”-t, akik „fejüket friss sírból hozták fel” (*A halottak élén*) (605); mikor sokféle visszaütéssel, de jól kivehetően egyre akaratlagosabb ritmusban komponálja meg a szövegeit, az égi minta-hangzatot „minden kórusok kórusá”-t „kegyetlen”-nek mondja (*Láttam rejtett törvényed*); a földi világ megköltésekor pedig a „tébolyos zene” szintagmáját is leírja (645). (Nem kívánom az egyébként érdekes kérdést elemezni, mennyire került közel Ady az avantgárdhoz. Az expresszionizmust szokták emlegetni, joggal, még ha az itten idézett elképzelések közül az élet-halál időn kívüli összekeveredését, sőt a halottak menetét egy élő nyomában minden avantgárd előtt Apollinaire is megköltötte, l. pl. *La maison des morts* [A

halottak háza] és *Cortège* [*Menet*] című verseit és aztán ő is a háború idején többször is, l. pl. *Côte 146* című versét.)

Az, amit a költő ezekben a versekben a „Föld”-nek nevez, a két alapeszme megköltésének kiváltságos jelképzete. A bolygó földrajzi valósága csak egyik aspektusa a megköltött tárgynak és érvénye lehatárolt, illetve megtévesztő. Valójában még amikor konkrét történelmi esemény váltja ki a verses szöveget, akkor is a „Föld” egy mitikus pusztulás újrakeletkezésének (így, ilyen paradoxonban) a színhelye, „Minden emberbe beköltözött / Minden ősenek titkos sorsa”, „Valamely elhanyagolt Isten / Életre kap s halálba visz” (*Emlékezés egy nyár-éjszakára*); ha önmagában megszólíttatik: „Nyújtozz meg és riadj föl, [...] Alvó, vén, emberes Föld”, úgy azért, hogy egy nem-ismeretes mítosz tulajdonképpen nem-ismeretes nyelvén (értsd: majdnem minden szó-és gondolatkapcsolata váratlan és heteronóm) „Isten” előtti *szétvonaglása* jelenjék meg (*A Föld ébresztése*); más változatban, ha megidéztetik: „Kis Földeden, Uram”, úgy azért, hogy Isten előtti egyértékű, sőt egyemlélmájú (a „fa”) keletkezésepusztulása jelenjék meg (*Láttam rejtett törvényed*); és az életmű talán leggroteszkebb képében, a „Föld” önnön kozmogóniai létezésének szálnalmas lekicsinylését, majdnem-eltűntét, vagyis a világét kell, hogy jelképezze: „Hogy lóg az öreg, sötét Föld, / Hinta, palinta.” (*A nagy hinta-játék*).

Mindaz, amit az én-mi költő s itt már sokkal inkább: Én-Isten költő a szavaival „a Föld alatt s a Föld színén” (*A hivalkodó ember*) meg(nem)nevez vagy meg(nem)jelenít, önnön egy(nem)létezésének jelképzeteként teremtetik meg és pusztul el. Idézek néhány olyan verset, amelyekkel többnyire mást szoktak példázni. *A Kalota partján*-nak a helyneve, az összes „szín”-eivel, „pártá”-ival és „tempós vonulás”-ával semmi esetre sem csupán egy idilli tájképnek vagy zsánereképnek a valóságos helyszínét jelöli meg, hanem határozottan vallásos értékkel arra „pecsétel”-tetik meg, hogy létezés-helyszíne legyen az én-költő többszörös konfrontációjának minden más személlyel, vagyis minden más „sors”-sal és „szem”-mel, közöttük önnönmaga hajdani személyével: „S imádkozva nézni e nagy szemekben / Magamat és mint vagyok bennük”; és az is, akit Ady Csinszkának nevezett, egyszer úgy idéztetik meg, mint a „Sors” „örömtüz”-einek, még hozzá olyan „örömtüz”-einek, amelyeknek „kéjes Vitus-táncuk az Idők”, a „kedveltje” (így, nemhogy képileg, de még szemantikai zavarral is hirdelve jelképes létezését) (*Az Idők kedveltjei*); ugyanez a Csinszka másutt a „szerelmes akarás” „himnusz”-ának a költője és ihletője (656) vagy éppen mint az, akivel az én-teremtő végképp elhagyhatja „vén” „évei”-t, és az Isten-Idő” jelkép-bolygójára „vágat” (652); még azokban a versekben is, amelyekben az idilli találkozás megnyugvását szokás felismerni, sokkal inkább egy személyen, helyen és időn túli „fölséges”, „véghetetlen” „nász” (654) jelkép-kompozícióit kellene felismerni, sokat mond, hogy milyen közel kerül bennük a keletkezés ujjongásának és az elmúlás rezignációjának a hangneme, sőt van olyan is, amelyikben az előbbi „rettent” (655) és megfordítva, amelyben az utóbbinak „az öröme telít” (658).

Elvitathatatlan persze, és az életművön belül jelentékeny változást jelent, hogy nemcsak a legutóbbi „vallomás”-versek, hanem a korszak majdnem minden verse is állító diskurzusban íródott – de épp azért, hogy nyomatékosítsa a teremtés „csodálatos” és „tébolyos” (630, 645) létezését. Egyes versekben, hogy többé-kevésbé hagyományos retorikával, de mindenestre figyelmeztetően sok szemantikai és grammatikai hapax-szal megfogalmazza létezésének a kiméra-„törvény”-ét, amelyet csak egy „nem”-„otthon”-os Én-Isten költő nevében lehet egyáltalán felfogni: „A Halál is borzalmasan szép / S minden, miben a Halál érzik.” (*Ha messzebből*

nézem), „Egész világ gyehenna / S meghalt minden külön pokol” (*Szent Liber atyám*). Miként az is elvitathatatlan, hogy ugyanennek a változásnak a jegyében Ady jelképkalkotása erős mértékben tárgyias jellegű lett – de épp azért, hogy bármelyiket és kapcsolatukat az Én-Isten költő „szörnyű” vagy „harsos” „igéi”-vel (584, 588), vagyis a Föld-létezés érvényével tudja megköltöni. A négy névszó sorozata: „Gőzösök, kutyák, hadak és vadak” (*A Réznek hangja*) a teremtetés apokaliptikus létezésének, vagyis meg-nem-szűnő pusztulásra keletkezésének az objektivált jelképzete; az „erdők”-ben és a „nadasok”-ban, sőt *Az eltévedt lovas*-nak a személyében az újrakezdés örökös elveszettségének és az elveszettség örökös újrakezdésének fikatív cselekménysorozata jelenik meg – Nietzsche (akinek Ady talán emlékezett itt a tételére) úgy mondaná, csak egy emberentúli ember, aki vállalja az örök visszatérés eszméjét, Ady e korszakának az általános „szándék”-a szerint úgy mondhatnánk, csak az Én-Isten költő tudhatta a minden időben való létezésnek az „eszmé”-jét objektívan megköltöni; és hogy egy érdemtelenül kevésbé számon tartott versét is idézzük: egy épület termeinek és fáinak épp hogy semmilyen értelemben nem rímelő („Ébresztő, fogó és fölséges rímbe”, így, tökéletesen kontrasztemantikusan, vagyis egyetlenként igazul) értelmetlen konstrukciójában, vagyis lerombolódásában az „Élet”-”vágyak” „legmindenfélőbb” „holtak”-ká defigurálódása objektívalódik (*Ház jegenyék közt*) (Ady talán ebben a versben jutott a legmesszibbre költői képzeletének tárgyiasításában).

Állító és objektivált diskurzus – de amennyiben a létezés „Láz”-jelképzeteiből alkotódik, nemhogy nem személytelen, hanem annak ellenkezője, állandóan érvényesíti és akár túlhangsúlyozza a költő személyét, persze: egyes vagy többes számú isten-személyét. Idézem néhány különösen híres versének kulcsformuláját: „Különös, / Különös nyár-éjszaka volt.” (*Emlékezés egy nyár-éjszakára*), „Minden Külön össze-zsibolygott / S mégis mindenek szétszakadtak” (*A Réznek hangja*), „Még mélyebb Pokol, még több Nincsen: - / Ezt add, Híres, ezt add, Te Isten.” (*Mai próféta átka*), „S akik még vagytok, őrzön, árván, / Őrzők: vigyázatok a strázsán.” (*Intés az őrzőkhöz*), „Gyöttrött és tépett magamat / Régi hiteiben fűrésztve” (*Mag hó alatt*), „Vak ügését hallani / Eltévedt hajdani lovasnak” (*Az eltévedt lovas*), „Iszonyú dolgok mostan történülnek” (*Krónikás ének 1918-ból*). Az egyes kijelentéseknek még a beszédhelyzete is mindig más, sorozatuk nem is reprezentatív a kötetre, amelynek jelentékeny része egy én-mi grammatikai beszédhelyzetből íródott. De ekként sorozatukat olvasva annál inkább tetten érhető, hogy Ady különböző módokon (pl. egy erősen minősítő jelzővel, vagy a leírt esemény érzékelését állítva vagy a szöveg archaizálása révén) mindegyikükbe rendkívüli érvénnyel belekölti magának a költőnek a létezését, vagyis a szavának az (ön)teremtő érvényét. Más versek ezt az állandó szándékot mintegy negatíve erősítik meg, ezekben Ady (a sejthetően legkésőbb írt versekben egyre végletesebben) a költő létezésének, vagyis a szavának az (ön)pusztító érvényét költötte meg. Már az átkozódó prófécia is, amellyel az Istent megszólítja minden „átkok”, sőt minden „láza”-k végét (dez)artikulálja, a költő-próféta szemantikailag, sőt majdhogy fonetikailag is „makog” (*Mai próféta átka*). A rákövetkező versekben aztán úgy idézte fel az Én-Isten költő személyét, hogy fokozódó nyomatókkal szerepének és jelképzeteinek értelemvesztését költötte meg. Az *Új és új lovat* című versének a szövege bár másról se szól, mint az „út”-ról, könyörgő diskurzusának lefokozott és *háborgó* menete sokkal inkább a „Változat és Halál” összes jelképzetének, mint „Isten”-”ló”-”Nyíl”-”Öröm” elégtelenségét beszéli el; és ennek a diskurzusnak valamiféle folytatásában úgy hirdeti meg az ön(transzfigurációját), vagyis (ön)„eltéveszt”-ését, hogy valósággal abszurdizálta önnön

teremtő képzeletét, a „lelke”, mint egy agár „A Nihilbe hadd repüljön / Nyulat és bút űzni is” (*Jön a szabadulás*); ismételten expressis verbis megtagadja minden szólás mitikus vagy nem is mitikus alapjának érvényét: „Gyászaink [...] nem zsoltározók // csak szavak [...] / A meg-rémült világ nincs sehol” (*Nincsen, semmi nincs*), illetve, az Én-Isten költői teremtésének különösen éles önkontrasztálásával, akként talál erős jelképeket önnön istenülése vágyára és esetleg állítására, hogy a világ tökéletes leépülését hirdeti (*A régi isten, A kezdet siratása*). A korszaknak, de bizonyára egész lírájának egyik legerősebb formulájában ennek az (ön)meghatározását költötte meg. „Bongása óta a Földnek: nem éltem” (*Beszélgetés a szívemmel*): két, a kijelentés értéke szerint (de: csak aszerint) tökéletesen heteronóm felsor, egy kozmikus történet vagy érzület elliptikus felidézése és egy végletesen lecsupaszított tagadó egzisztenciális kijelentés tökéletes koherenciában az Én-Isten teremtés és az Én-Isten teremtő közös apokaliptikus lepusztulásának abszolút jelképzetét alkotják meg.

A korszakban két jelentékeny, saját költészetét és pontosabban, saját szavait tematizáló önmeghatározó verset írt. Az első, ahogy a cím szintagmája rögtön (és aztán az utolsó sorban újra) meghatározza *Az igazi szó* megköltéséről, *elmondásáról* vagyis önnönmaga szövegéről *szól*, de ennek a biblikusan konnotált témakijelölésnek immáron önkontrasztált jelentésében. A szöveg egy elsőszemélyű ima, fohász és hittétel közötti beszédhelyzetben íródik, és sok módon érzékelteti is ennek a beszédhelyzetnek az emfázisát – de konfesszióját (ez lenne a beszédhelyzet legpontosabb neve) egy az „idővel” „valamikor” ha megvalósuló jövő elszenvendendő, elszemélytelenített, tárgyias és infinitívus-os retorikájába helyezi, a „jó lesz” világát hirdeti, de „csúf”-an és „kegyetlen”-ül, „szenvedéssel” és „kínnal”, és még ennél is rosszabb: „Kosarazott szájjal” prófétálja, mint ahogy a prófétált „igazi szó”-ban, vagyis magában ebben a versben is annak a közösségét kell felismerni, amit „Isten” *ad* és a „Rém” „hízzal” – soha megzavartabb prófeciát a teremtőnek és teremtésének a szaváról. A második versben viszont Ady már a kényszerűen mindig „rossz szó”-t tematizálja. A szöveg egy önmagához és önmagába forduló diskurzusban íródott, benne Ady a szólásnak magának a leépülését, a dezartikulációját költi meg: „Megint rossz szó. Elfelejttem. / Ezt és mindent. Nem feleltem / Magamnak.” (*Nem feleltem magamnak*). Ez után a vers után, ha artikulált szólás, akkor már nem következhethet más, mint „victori salutem”, „üdvözlét” annak, aki a teremtést és a teremtőt *letiporja*.

*

„Szimbólumoknak volt a szeretője” – „Bongása óta a Földnek: nem éltem”: az előző formula, amelyik nyilvánvalóan (ön)ironikus távolságtartással „a hajszás sereg” (428) kezdeti éveire vonatkozott a másodikban az életmű egészére igazolódik. A költő mindenkori, többnyire hipertrofikus személyes jelenlétét egyes elemzések (amelyek a történelmi üzenetre koncentrálnak) messianisztikusnak ítélik, mások (amelyek a szimbólumok rendszerét keresik) úgy jellemzik, hogy az összes egyetlen és igazi szimbóluma maga Ady Endre. A fentebbi fejtegetésekből, remélem, kitetszik, hogy ezt én valamelyest másképp látom, vagyis még ennél is nagyobb jelentőséget tulajdonítok neki. Személyének jelenlétében lírájának legfőbb és legállandóbb „eszmé”-jét vélem felismerni: a valóban személyes és rendkívüli kihívást, hogy a világot, a „Minden”-t (vagyis őt magát is) saját érzéki-szellemi személyével költői szavakban megteremtse, maradjunk két már idézett példánál: ez a „Csoda”, amelybe *beledől* (*Fogoly a vártoronyban*), vagy éppen a „szimbólum”, amellyel szeretkezett. Végletes mértékben egyenértékűnek kezeli a szenzualitás és absztrakció kifejezéseit (képei ezért hatnak megzavart-

nak, mindenesetre legtöbbször csak a szokásos nyelvi-fogalmi megkülönböztetések szerepelt) – mert így éri el, hogy mindegyikük jelképzet-értéket kap az Én-Isten költő Minden-teremtésében. Még az első kötet megjelenése előtt két évvel, nyilvánvalóan programatikusan azt írta: „Frédéric Mistral valósággal új nyelvet konstruált műzsája számára” (1/623), és már nagy költőként, hangváltásának kritikus pontján úgy fogalmazott: „de nem hiszem, hogy köztem és verseim között más különbség is volna a materiánál.”¹² Ha ezt ő a saját életművében megvalósította, úgy nem az első kötetek korlátlan szimbólumteremtése révén (ezeknek a száma, ahogy sokan megírták, nagyon hamar csökkenni kezdett), hanem abban, hogy az egész nyelvet a szenzualitás és absztrakció egyenértékűségének a jegyében jelképesse, illetve az egész lírát, legyen: önnönmaga központi jelkép-alakjával, a Minden jelképes megteremtésévé tette.

A bevezetőben említettem, hogy néha Mallarméhoz hasonlítják. Felfogásom szerint ennek csak akkor van megvilágító értelme, ha életművüket a szimbolista lírai teremtés két abszolút ellentétes megvalósításaként szembeállítjuk.

Mallarmé végső eszménye egy szó-rendszer, amelyben minden megnevezés önnön jelentése, vagyis önnön léte kioltásának a jeleként íródik le, a kép vagy kijelentés a nihilt kell, hogy megjelenítse vagy mondania. Idézem az életmű valóságos foglalat-szójátékát:

*Fantôme qu'à ce lieu son pur éclat assigne,
Il s'immobilise au songe froid de mépris
Que vêt parmi l'exil inutile le Cygne.*

(Magyarul meglehetősen pontosan, de persze a szójátékot reménytelenül elejtve: „Pusztá fantom, akit // ragyogása nyűgöz ide. A néma-ajkú, / zárt megvetés merő álmába fagyva itt / így tölti hasztalan száműzését a hattyú.”¹³ A jégbe fagyott „hattyú” („Cygne”) „jelet tesz” („assigne”) saját halott léthelyére, de az elrejtett szójáték értelmében a „hattyú” 'nem-jelet' ('a-signe') nem-tesz (a[s]-signe) saját nemlét-helyére. Így jut el Mallarmé, miként egy levelében kifejti, alkotásában a „Semmi tiszta fogalmából” az „Univerzum eszméjéhez”, amelyik majd Stéphane Mallarmé hajdani én-személyének személytelen „képességgé” („aptitude”) válásában „látja” és „alakítja” saját magát.¹⁴ (Nem felesleges leszögezni, hogy ha ő is, mint persze sokan a szimbolizmus korában, sokat írt az alkotásról, illetve a szavakról, legtöbbször tetikusan az ellenkezőt állította, mint Ady.)

Idézem *A csodák föntjén* című vers hasonlóképp paradigmatiszós zárószakaszát:

*A Láz és én vagyunk ma a világ,
Nem sietek, mert már el úgyse kések,
Csillag-zuhító angyal-trombiták,
Száz étellel fölérő jelenések
Visznek csodák föntjére föl.*

¹² L. 9. sz. jegyzet.

¹³ Stéphane Mallarmé: *Le vierge, le vivace et le bel aujourd'hui*, in.: uő.: *Œuvres Complètes*, Paris, Bibliothèque de la Pléiade, 1945., 67.; *E Szűz, e szertelen* (Somlyó György fordítása) in: *Mallarmé és Valéry versei*, Bp., Európa, 1990., 61.

¹⁴ Mallarmé: *Correspondance. Lettres sur la Poésie*, Paris, Gallimard-Folio, 1999., 341. (Levél Henri Cazalishoz, 1867. május 14-én.)

A „Láz” a létezés teljességének, szenzuális megtestesülésének és személyeken túli univerzalizálásának, vagyis a poézis diadalmának a jelképzete, annak, hogy az „én” (az Én-Isten teremtmény) és a „világ” (az Én-Isten teremtés) egymással és egymásban, ahogy két szakasszal korábban olvasható: „ugyanegy”-ként a kozmikus-költői „jelenés” maga. Verseinek, vagy legyen, tulajdonítsunk posztmodern értelmet egyik híres metaforájának: a versei „szóttjé”-nek, vagyis a textusának (*E nagy tivornyán*) mindig ezt: a „Minden”-t kell megjelenítenie, egy ugyan-csak figyelemreméltó igével: a „Minden”-t „hurcol”-nia (*A Mindent hurcolva*), ihletük abszolút „eszméje” szerint a szövegsorozatok egyes szövegeinek, sőt az egyes szövegek összes egyedi szavának a „Minden”-t kell jelképeznie – és a pálya végén akár az „Egész”-szótttes felbomlását, a „Minden” elnémulását; nevezetes önmeghatározásának: „Én nem bűvésznek, de mindennek jöttem” (*Hunn, új legenda*) ez a végletesen önkontrasztált, vagyis igazi értelme.

Amikor Mallarmé 1866-ban megértette saját maga eszményét, egy (általános stílusától nagyon különböző) illuminált, Ady egyik ugyancsak idevaló jelzőjével: „szent” levélben magyarázta el egyik barátjának „a NAGY MŰ” tervét, és egy másik levélben azt is közölte, hogy az elkövetkező húsz évben csak a szoros matematikai értelemben abszolút „KÖNYV” megírásán fog dolgozni.¹⁵ A terv, megint csak Ady idevaló megjelölésével, nyilvánvalóan „lehetetlenség”, a könyvből csak szétszórt oldalak készültek el, verses vagy prózai feljegyzésekkel, rajzokkal, néha számításokkal.

És Ady, aki még annak veszélyét is, hogy szólása szétesik és elnémul, verses szövegek sorozatában írta meg? Az életmű súlya igazolja „szent” „eszméje”-t, Babits éppen az „Összes Versek”-et ítélte „biblion”-nak,¹⁶ az egyetlen könyvnek; de nagyon korántól túl sokan és túl szívósan vitatják az értékét, hogy ne értsük meg, milyen mértékben „lehetetlen” is. Nincs (vagy alig van) verse és kivált verssorozata, amelyet nem zavarna meg ennek az örökké teljes súlyával „hurcol”-t eszmének akaratlagos és heteronóm jelenléte; és nincs (vagy alig van) verse és kivált verssorozata, amelyiket nem emelne „fönt”-re az „eszme” hatalmas jelenléte.

Méricskélés helyett, lezárásul inkább említek még néhány nevet, és aztán idézem Adyt magát. Németh Lajos egy tanácskozáson, ahol persze például Munch-ról, Gulácsyról, a Nyolcokról sok szó esett, azt jelentette ki: „Századunk még egy hasonló próteuszi zsenit ismert: Picassót.”¹⁷ Nem egészen idegenül az ő társításától, én felidézem, Ady szintagmájával, „Isten” és a Művészet egy másik „szörnyeteg”-ének (350), Dosztojevszkijnek a nevét. És összefoglalásul idézem a mondatot, amelyet Ady a Petőfinek szentelt tanulmányban írt le:

„Bizonyos dolgokat, történelmi nagyokat, csak egyetlenegyszer s csak egyetlenegy időben lehet megcsinálni.” (3/281)

¹⁵ I.m. 311. (Levél Théodore Aubanelhez, 1866. július 16-án.)

¹⁶ Babits Mihály: *Egykötetes Ady*, in: uő.: *Esszék*, 2, 274.

¹⁷ Németh Lajos: „Ady és kora képzőművészete”, in: Csáky Edit (ed.): *Akarom: tisztán lássatok*. Tudományos ülésszak Ady Endre születésének 100. évfordulóján, Bp. Akadémiai Kiadó, 1980., 204.

MÓSER ZOLTÁN

Látványok, helyszínek, énekek

ADY ENDRÉVEL A MÍTOSZOK ÉS A „ZENEI HANGOK ORSZÁGÁBAN”

Babonás történetek, hiedelmek

Vallomással kezdem írásomat: e vallomás a szombathelyi Ungaresca Táncegyüttes több mint három évtizeddel ezelőtti nyári táborába vezet vissza. Itt fotósként egy hetet töltöttem a néptánckutató Pesovár Ernő, az együttes vezetőjének meghívására. Nap mint nap figyeltem a próbákat: így és itt ismertem meg a „szép magyar tánc”-okat. Az egyik próba után – ahol négy legény körben táncolt egy mezősségi ritka magyart –, azt mondtam Pesovár Ernőnek, hogy olyan ez a lassú tánc, és olyan ez a zene¹, mint az „özvegy legények tánca”. Attól kezdve ez lett – és máig megmaradt – a szám címe, és előadásokon előtte mindig elhangzik Ady verse is.

Adynak e misztikus, középkori „haláltánc” motívumot is magába rejtő, azt feldolgozó verse az egyik legkedvesebb költemény számomra, amelyet Érmindszent határát járva magam elé próbáltam idézni. Akkor itt a dohos várak ó termei helyébe már ismert várromokat tettem gondolatban: Déva vára, Gimes vára, Somló vára került Ady szülőfalujának határába, a szelíd dombra, a méla lankára, ahol tán „klastrom állt egykoron”.

A vers jelentéséről, magyarázatáról számos tanulmány íródott, a keletkezésének körülményeit, helyét és idejét is pontosan megírta Bölöni György felesége, Itóka a Bécsi Magyar Újságban. Ez tehát ismert, ezért erről most nem szólok, csupán a Szent György-napi gazdag szokások és hiedelmek közül azt a babonás hiedelmet említem meg, amelyre a vers is épül.

¹ Hanglemezen: Észak-Mezősségi Magyar Népzene I. Bonchida és Válaszút. A/1. Ritka magyar

Ezen az egyik legjelentősebb boszorkányos napon – a másik a Luca napja a néphagyományban – a tiszaburai idős emberek szerint a határbéli keresztútnál gyülekeztek, „gyösmékeltek” a boszorkányok, s ezért nem volt tanácsos éjszakának idején a határban járni. „A népi hiedelem szerint Szent György éjszakáján a földbe rejtett kincs megtisztul, felveti a lángját. Van ahol kettő, másutt hétévente történik ez meg.”² A gyimesi Ciherek patakán így panaszkodott az egyik férfi: „Szent György-napkor – mondták – arany van elásva, s kigyúl. De hát én nyolcvanhárom esztendő vagyok, én es eleget vártam, hogy valahol kigyúl; na jártam ki, szegény vagyok, hogy legyek gazdag – de nem gyúlt.”³

A kincskereséssel kapcsolatban a következő berettyóújfalui élményt jegyezték föl: „A Leszkai kocsisal is kimentek Szentgyörgy iccakáján oda, ahol lángot láttak. Csak úgy bömböltek a bikák. Három bömbölés hallatszott. Arra tartotta balkézzel a kezét az egyik, amerről a bömbölést hallotta (látni nem lehetett, csak hallani), a másik addig kiásta a pinzt. Ott ment el egy hosszúszakállú öreg ember s azt mondta: jól tették, hogy kiásták, nem kell tovább őrizze... s eltűnt.”⁴

Fontos követelmény és előírás volt, hogy a bottal megjelölt kincs helyét szótlannul kell kiásni.⁵ Vagyis a némaság szigorú követelmény kincskeresés alkalmával. A hagyományos magyar néphit sok olyan mágikus eljárást, hiedelemcselekményt ismert, amit némán kellett végezni. (Ilyen például a Szent György-napi harmatszedés is.)⁶

A kunmadarasiak úgy tartják – írja Barna Gábor néprajzkutató –, hogy a Szent György nap éjszakáján a lelkek megjelentek.⁷ Másutt azt tartja a hiedelem, hogy a határ, a legelő egyes pontján ördögök táncoltak ezen az éjjelen. Szendrey Ákos könyvében⁸ is sok adatot találunk Szent György nappal kapcsolatban, a „boszorkányok éjfél gyűléseiről”, a kakasszóig tartó összejöveletekről, ahol a boszorkányok ettek, ittak, mulattak, táncoltak.

A boszorkányok, az ördögök, de az elhalt lelkek táncolása, mulatása Szent György éjjelén: ezen motívumra, hagyományra, babonára épül tehát Ady verse, és ezt a táncot véltem ott meglátni és meghallani azon a próbán, abban a mezősségi lassú legényesben.

*

Amit Papp Viktor ír Ady gyermekkori zenei élményeiről, az lényegében nem más, mint szép költői megfogalmazása egy általános sejtlemnek, amelynek lényege: Ady otthonról hozott magával népdalt, népköltészeti emlékeket, élményeket.⁹

„A sejtő, finom és borús dalok, misztikus dalok nótázását először az érmindszenti szelek dudorászták érzékeny fülébe – írja az *Ady és a zene* című emlékezésében. – Furulyaszó, kólomp, ünnepi kántálás tölti be a Kraszna-Szamos országát.”

² Barabás László: Forog az esztendő kereke (Sóvidéki népszokások). Marosvásárhely, 1998., 206.

³ Magyar Zoltán: A csángók mondavilága. Gyimesi csángó népmondák. Budapest, 2003., 33.1

⁴ Sándor Mihályné: Egy bihari asszony hiedelmei. FA. 4. 1976., 206.

⁵ Erdész Sándor: Nyírség. Bp., 1974., 292.

⁶ Gulyás Éva: Jászdózsai hiedelmek FA 4. 1997., 227–229.

⁷ Barna Gábor: Néphit és népszokások a Hortobágy vidékén. Bp., 1979., 98.

⁸ Szendrey Ákos: A magyar néphit boszorkánya. Bp., 1986.

⁹ Az itt található Papp Viktor-idézetek az *Ady és a zene* című visszaemlékezésből valók, amely megjelent a Nyugat, 1919., 4-5., Adyra emlékező számában.

Révai József *Ady* című, először 1945-ben megjelent könyvében ezt írja a költő és a népköltészet kapcsolatáról: „Versei tele vannak megbabonázott tájakkal és varázslatokkal... De *Ady* szerelmi költészete is át meg át van szőve babonás rejtelmekkel... Adynak ez a babonákkal és kísértetekkel benépesített világa hasonlít a népköltészet csodavilágához.”¹⁰

E csodavilágra, az *Ady* költészetében fellelhető magyar népmesei motívumokra, meseélményekre figyelve Sára Péter hosszú és részletező tanulmányt készített 1977-ben.¹¹ Ebben – joggal – figyelmeztet arra az eltúlzott értékelésre, amit a francia irodalom nagy szerepének tulajdonítottak *Ady* életében és költészetében. „Való igaz – írja –, hogy Nietzsche, Ibsen és más külföldi írók mellett a francia szimbolistáknak kiemelkedő szerepük volt *Ady* költői kibontakozásában, különösen Baudelaire csodálatos költészete nyűgözte le.” Ez igaz, de ahogy az utóbbi időben egyre többen vallják, köztük Illyés Gyula is, „*Ady* költészetének kiteljesedésében a népköltészetnek döntő szerepe volt. Ennek érzékelését, felismerését az is megnehezíti, hogy *Ady*, ellentétben másokkal – nem is annyira a magyar népdalokból, mint inkább a népmesékből, főként a tündérmesékből merített sokat.”

Önéletrajzi novelláiból, egyéb vallomásaiból tudjuk, hogy egészen kis gyermekkorától kezdve szerette a meséket: „az igazi, ősi elemeket hordozó tündérmeséket és az újabb keletű, nyomasztóan félelmetes, babonás történeteket és hiedelmeket kedvelte igazán.” A *Mikor a Bodrit legyőzték* című novellájából idézzünk egy rövid részletet:

„*Karolina asszony gyakran altatott mesékkel engem, ha a szobába beszabadult. Csupa gyermekes dolgokat mesélt. A kis egér vezeti az árva Sárít. A farkas megeszi a vasorrú bábát. Én belebújtam a párnámba, s úgy nevettem. Tiszta volt a látásom. A nagyok összefogtak, hogy bolondítsanak minket. Lehet, hogy van még falu másutt is. De az nagyon messze lehet. Az egér azonban nem beszél. A farkas sose is volt. Vannak szörnyetegek, de azok a levegőben röpködnek. Olyan a formájuk, mint az emberé. Ott van az öreg Mitru. Azt a múlt héten temették, de visszajár a temetőből. A hosszú Miska látta ezt is. A jegyenék alatt is táncoltak Szent János napjának éjén a tündérek. A kastélyba is ellátogatnak a régi Pelleyek.*”

„Az idézett sorokból azt is kiérezzük – fűzi a fenti részlethez Sára Péter –, hogy gyermekkorában maga is, mint általában a falusi emberek, hitt ezekben a történetekben, hatásuk éppen azért annyira mély és intenzív lehetett, hogy feltehetően *Ady* lelkiületére, sőt egész költészetére is jelentős befolyást gyakorolhattak.”

„Fülemben ősmagyar dal...”

A népköltészet hatását keresve úgy látja Vargyas Lajos, hogy *Ady* verseiben található sorismétlések egyik, vagy talán legfontosabb forrása a magyar népköltészetből, a balladaköltészetből eredhet. „A maga korában a legfeltűnőbb volt *Az utolsó mosoly* ismétlése, minden egyes sor megkettőzése. Pedig ez nagyon ősi, emberi fogás, legtöbb példát találunk rá a népek költészetében. *Ady* ismétléseivel fel is kell tennünk, hogy a népköltészet példái hatottak rá.” Honnan ezek ismerete? Otthonról, az Érmellékről, az iskolából, Zilahról? Valószínűleg innen is, onnan is. „Érminsztent elmaradott világában sok olyan folklórhagyomány élhetett, amit ma csak a szakemberek ismerhetnek, de amivel ő akár az utcán is találkozhatott. Ezért

¹⁰ In Révai József: Válogatott irodalmi tanulmányok, 1968., 92-93.

¹¹ Sára Péter: Meseélmények, mesemotívumok *Ady* költészetében. In Tegnapi és holnapok árján. Tanulmányok *Ady*ról. Bp., 1977., 139-160.

bizonyosra veszem, hogy a népköltészet, népballada sajátos ismétlésformáit is onnan tanulta, szülőföldjén élte át sajátos hangulatukat. Ilyen a teljes sorismétlés – mint *Az utolsó mosolyban* –, ilyen a versszak 3-4. sorának ismétlése, vagy az anadiplózis, vagyis a sorok második felének átvitele a következő sor elejére, amivel *Az ágyam hívogat*ban találkozhatunk. Ez is, az *Egyedül a tengerrel* című Ady-vers is balladától eltanult formát sejtet.” Vargyas Lajos hívta fel a figyelmet arra, hogy Kriza János székelyföldi gyűjteményében található egyik ballada „például ugyanúgy ismétli a versszak 3-4. sorát, mint az *Egyedül a tengerrel*.”¹²

SZOMSZÉD LEGÉNY GYURKA

*Ablakba könyöklék gyöngé rácz mönyecske,
Hát künn sétál vala borbéj legény Gyurka;
Jer bé hezzám, jer bé borbéj legény Gyurka,
Jer bé hezzám, jer bé szomszéd legény Gyurka!*

*Söröm is jó vagyom, borom is jó vagyom,
Neköd ingyen adok, másnak pénzér adok,
Sönki sincsen itthon, csak én vagyok itthon,
Sönki sincsen itthon, csak én vagyok itthon. stb.*

EGYEDÜL A TENGERREL

*Tengerpart, alkony, kis hotel-szoba.
Elment, nem látom többé már soha,
Elment, nem látom többé már soha.*

*Egy virágot a pamlagon hagyott,
Megölelem az ócska pamlagot,
Megölelem az ócska pamlagot. stb.*

Illyés Gyula a népköltészetéről szóló, 1976-ban megjelent könyv terjedelmű tanulmányában természetesen Adyról is szól, kutatván-keresvén azokat a csomósodási pontokat, ahol látható vagy érezhető a népköltészet hatása. Ez nem a felszínen mutatkozik meg, hanem a mélyben – véli Illyés. „Tán öntudatlanul, csak ösztönével követve; de annál inkább a lényegét érintve. Elsősorban verseinek tagoló, élőbeszédűen lüktető ritmusával. » Fülemben még ősmagyar dal rivall« – mondta mégis programszerűen pályanyitó versében. Azután új képalkotásával, asszociációs eredetiségével.”¹³ Végkövetkeztetésként és összefoglalásként pedig azt mondja Illyés, hogy mindezek, a versek szimbolikája is, a különös képalkotási módja is abba a parasztkörnyezetbe, azokhoz a dalokhoz vezet, amelyet gyermekkorában hallott és maga is fűjt.

Ilyen volt, ilyen lehetett a híres *Főlszállott a páva...* kezdetű népdalunk, amely elég sok fejtörést okozott már eddig, hisz teljes bizonyossággal nem állíthatjuk, hogy Szilágyságból

¹² Vargyas Lajos: Az Ady-versek ritmusához. In Keleti hagyomány – nyugati kultúra. Bp., 1984., 285-286.

¹³ Illyés Gyula: Hattyúdál ébreszt vagy lehet-e a népnek művészete? Bp., 1976., 30.

ismerte Ady, de a híres versén kívül nem is egyszer idézi a prózájában. Idézzünk röviden Adynak két írásából: elsőként az *Éljen a vármegye* című a Budapesti Napló 1907. december 19. számában megjelent cikkéből egy részletet:

„Mocsáry Lajos, aki egyébként európai ember, a Kossuth-Apponyi forradalom idején tanácsokat adott a vármegyének. Ezek a tanácsok olyanok voltak, mint a vármegye maga: büszkéek és ostobák. Lökjön el a vármegye mindent, ami betű, ami értelem, ami új. Tegyen úgy, mint II. József korában: hordassa máglyára az írásokat és nyomtatványokat. Jó tanácsok voltak ezek, s Magyarországon mindig megfogadta az ilyen tanácsokat a vármegye. Hajh, a vármegye nem változott századok óta: az alispán piros borral itat ma is. S a páva csak a leg-ritkább esetben száll föl a vármegyházára, szegény legények szabadulására.”

A *Víg Avay Ábris* című novellája szintén Szilágyságba, Nagykárolyba vezet. Itt, ahogy az elején olvassuk, Avay Ábris bácsinál és feleségénél, Guthy Ágnes néninél volt Ady régen kosztos diák. Avay Ábris a *víg* előnevet a túllontúl mulatós kedvéért kapta. Néha három-négy napra is eltűnt dalolni, mulatozni, és ha olykor éjnek idején hazatért, vén és rossz gyerekként, rekedten és vígan folytatta otthon is a nótát: azt dalolta, hogy „Az alispán kalapomhoz rózsát tett”, avagy „Fölszállott a páva a vármegyházra”.

*Az alispán kalapomhoz rózsát tett,
Most is ott van, ha eddig el nem vezett.
Rózsa mellett szép a piros tulipán,
Piros borral itatott az alispán.*

*Részeg volt az ősapám is hajdanán,
Mikor királyválasztás volt Pest-Budán.
Szegényember, már ő többet nem iszik,
Bort ide hát, had' iszom én reggelig!*

Ez a népies műdal igen népszerű volt Ady idejében. Színi Károly 1866-ban közölte, 1882-ben pedig Limbay Elemérnél, Erkelnél pedig a „Két pisztoly” kéziratában is fellelhető: így elképzelhető, hogy a népszínmű alapján ismerte Ady a szöveget s talán a dallamot is.¹⁴ Kerényi György könyvéből, Kiss Lajos leírásából az előadásmódját is tudjuk, s azt is, hogy az Eötvös Collégium diáksága a fenti szöveggel énekelte még 1920 táján is.

¹⁴ In Arany János népdalgyűjteménye. Közzéteszi: Kodály Zoltán és Gyulai Ágost. Bp., 1952., 64.

Visszatérve a novellához, és az ott említett *Felszállott a páva*... kezdetű dalhoz, valószínű, hogy ez a novella a vers keletkezésének lehetséges magyarázatát adja. Hisz ide, Nagykárolyba vezet, ahová szintén az Ábris bácsi énekelte dal is. És itt állt, és ma is látható az iskolával szemben magasodó „ódon, vad vármegyeháza” szürke tömbje. Ide vezet tehát, vagy innen eredeztethető az új szeleket, új csodákat váró Ady hite is. A *Fölszállott a páva* című, és a népdalt idéző vers, amely 1907 márciusában született.

Zsoltározzatok!

Nagykárolyban a piaristákhoz adták szülei Adyt továbbtanulni. Itt bizonyára megtanulta a kotta olvasását is, és amikor „az ötödikes gimnazista Zilahra kertült, istentiszteleteken, az ősi református templom óhangú orgonájának segítségével a régi, elrongyolt kálvinista zsoltáros könyvekből” – a megszerzett kottaismerete alapján – énekelni is tudott.

„Többször észrevettem – írja Papp Viktor, aki kora ifjúságától haláláig ismerte Adyt –, hogy amikor mint kórusban dudorászó diák a zilahi orgona sípjai mögött meghúzódva...a régi kálvinista versezeteket olvasgatta valamelyik öreg-öreg templomos könyvből. (...) *Az Illés szekerén* kötetnek fenséges zsoltárai ezeknek az ősi könyveknek illatából fakadhattak.”

Ezután lépünk be a templomba: abba a kis kálvinista templomba, ahová Adyék is jártak Érmindszenten, vagy a zilahi templomba, ahová diákkorában járt, és ahol megismerte, és énekelte a zsoltárokat. Nem egy verse őrizi címében vagy formájában ezeknek emlékét. Kiragadva csupán néhányat sorolunk itt fel: *Mammon-szerzetes zsoltára; Vezeklő vigadozás zsoltára; Ha tanultunk zsoltárokat; Az Isten harsonája; A Sion hegy alatt*. Erről az utóbbiról azt írja monográfiájában Király István, hogy a kereső ember látszik itt az istenkeresőben: az az ember, aki „lámpát tartva reszkető kezében járt a reménytelenségben, a Sion hegy alatt, s ki akart küzdeni valamiféle nyugtató értelmet a sorsa számára.”¹⁵

E verse valószínűleg 1907 pesti karácsonyán íródott: „olyan napon, amikor zúgtak a templomba hívó ünnepi harangok szerte a városban, s a naptárak piros betűje is az Úrra figyelmeztetett.”

¹⁵ Király István: Ady Endre. Bp., 1970., II, 405.

A vers címe a 65. zsoltárra, formája pedig a 13., 15. vagy 96. zsoltárra emlékeztet. Mintha ezeknek volna egyik formai variánsa.

Ide tartozónak érezzük – mert egyházi ének, a búcsúsok énekszava csendül föl benne – a pócsi Máriát idéző bűnbánó Ady-költeményt, amelyet fohásznak is mondhatunk. A versben többször előkerül az *Oh, Mária...* kezdetű egyházi ének, amelyet a híres pócsi búcsúból hazafelé menet énekeltek. Ady verse kapcsán idézzünk egy ilyen Mária-éneket:¹⁶

OH MÁRIA, KINYILT VIRÁG

Bűnösöknek pártfogója, / Híveid vigasztalója, / Megtérők segítsége, / Légy szívünk reménysége!

Csodálkozott ég s föld rajtad, / Midőn szülted Megváltónkat, / Hogy Isten anyja lettél, / Akitől teremtetél.

Egek drága ékessége, / Angyalok gyönyörűsége, / Lelkünk áldva magasztal, / Mert teljes vagy malasztal.

Téged hódolva tisztelnek, / Égben s földön minden szentek, / Bár oly tiszták lehetnének, / Hogy méltán dicsérhetnének.

Dicsérünk a szent atyákkal, / Akik lelkes buzgósággal / Hirdetői valának, / Jézus tanításának.

Menn-yor-szág-nak királynéja, / Szűz Mária, Krisztus anyja, / Atyaisten leánya, / magyarok szószólója.

Általad sok megtért lelkek / Mennyekben koronát leltek. / Légy nekünk is oltalmunk, / Hogy egekbe juthassunk.

(Minden vers végén: Százezerszer üdvözlé-ly, / Százezerszer áldott lé-ly, / Minket kegyel-med-be vé-ly!)

¹⁶ Volly István: Karácsonyi és Mária-énekek. Bp., 1982., 497. Énekelte: Kapál Péter (80 éves) Nógrád-bercel, 1933.

Három Holló

„Nem mindegy, milyen zenét hallott a lyrai költő: Ady: Befűtta az utat a hó. (Nagy költőink zenei műveltsége.) Csak azt variálja, amit hallott. Újat is csak azok alapján találhat ki” – írta egyik jegyzetében Kodály Zoltán.¹⁷ Az említett ének, a *Befűtta az utat a hó...* kezdetű dal, Révész Béla szerint Ady egyik kedves dala volt, amely Allaga Géza zenetanárnak, zeneszerzőnek az egyik szerzeménye. Az 1862-ben készült *A szerelmes kántor* című operettben – Tóth Kálmán versének felhasználásával – dalbetétként szerepel, innen lett közismert és közkedvelt. Ezt ismerhette és dalolhatta a költő, vagy inkább ezt dalolták neki.¹⁸ S hogy miért, arról a szöveg sokat elárul:

*Befűtta az utat a hó, céltalanul fut a fakó,
Eleresztve kantárszára, búbanatban a gazdája.
Betyárlegény ül a lovon, nagyot sóhajt olykor, olykor,
„Hogy így megcsal, sose hittem, büntesse meg az Úristen”*

*Csaplárosné, piros virág, egy csattanás nem a világ
Csókoljon meg, ha szíve jó, áldja meg a mindenható
Részegítse meg a betyárt, kinek a kend bora nem árt
Csaplárosné, piros rózsza, részegítse meg a csókja.*

*Akárki az istennyila, rabol, gyilkol a határba',
A vármegye katonája, csak a lovam nyomát járja.
Betyár volt az édesapám, öregapám nemkülönben.
Becsületes igaz ember, hogy lett volna énbőlőlem.*

*

Többen is szóltak a mulatós, cigányozó Adyról. Papp Viktor azt írja, hogy „a Zilahon töltött négy esztendő sok diákos mulatozással és természetesen cigányozással járt.” Ilyenek lehetnek a debreceni, nagyváradai évek is: „valószínűleg sok-sok mulatozás, sok-sok ital, és sok-sok cigányozás”. És nem voltak különben a pesti, hajnalig tartó ivászatok sem. Ady pesti éjszakáiról Fülep Lajos szép visszaemlékezést írt. Az Opera melletti Három Holló – ma emléktábla jelöli – volt Ady és társai törzshelye. A helyszínt és a látványt így idézi fel Fülep Lajos:

„A fal mellett magas hátú dívány, középen ült Ady, jobbján Révész, balján Pethes, előttük kezek asztal, Pethes előtt ülök én, velük szemben az asztalra borulva Doktor János. Az én hátam mögött a fekete zongora, előtte férfiú, valami akkori slágert ver ki a zongorán, hozzá fűjja a szöveget is, a nem nagy helyiségben minden asztalnál ülnek, danolnak, hejehujáznak, a füstöt vágni lehet. (...) Bor az asztalon, ... Ady felemelt karra veri a taktust, fűjja a slágert, nem hangosan, inkább csak a szája mozog hozzá automatikusan.”¹⁹

„Énekhangja különben sohasem volt, a nótázó vígasságokban is inkább csak szöveggel zenélt” – tehetjük a fentiekhez Papp Viktor megjegyzését, aki – ahogy ő írja – Ady választott házi cigánya volt. Mulatozás közben Ady ügyes ravaszkodással mindig elővetette Papp Vik-

¹⁷ Kodály Zoltán: Magyar zene, magyar nyelv, magyar vers. Bp., 1993., 352.

¹⁸ Erről részletesen: Révész Béla: Ady Endre (Második közlemény). In Nyugat, 1921., 16. szám

¹⁹ Fülep Lajos: Ady Endre éjszakái és éjszakája. In Fülep Lajos: Művészet és világnézet. Bp., 1976., 60.

torral a hegedűt és kikényszerítette a nótákat. Legutoljára a *Csókolom a kis kezedet* nótát játszottam neki” – írja vallomásában.

A címben jelzett valcer is Papp Viktorhoz kapcsolódik. Ennek történetét Dénes Zsófia az *Élet helyett órák* című életrajzi könyvében idézi fel. A helyszín a hűvösvölgyi Park panzió: Ady Endre 36. születésnapján vagyunk, 1913 őszén. A vacsora késő éjfélig nyúlik, a vendégek egy része már haza is ment, a szobában borgőz és kavargó cigarettafüst, a naptár és az óra már a másnapot jelzi. Ekkor Papp Viktortól – aki a polgári életben akkor minisztériumi fogalmazó és világfi volt, születését illetően szintén szilágysági – a szekérnótát kérte, követelte Ady.

„A gascognei legény engedelmesen fölkel, ment a szoba tulsó végébe a hegedűjéért, kivette a tokjából és mint Murger bohémje, megállt Ady mellett.²⁰ Felcsendült pedig egy lassú ütemű, pasztell árnyalatú franciás keringő, amely arra termett, hogy az ember a fáradtságát és céltalanságát beleérezze. Aztán átfűt az egész, mintha egy utolsó mozdulattal mégis utána kellene kapni valaminek. Giccs? Valószínűen. De néha kell ám a giccs is. Különösen a cigányozó embernek. Mert az megszokta, hogy a népies nóták sima felületét, virágbeszédét jelképesnek érezze, és a maga súlyát, szenvedélyességét helyettesítse belé. Így lesz néha patakból tengerfenék. Ilyesmi történt a *szekérnótával* is.”

Hasonlóan vélekedik erről maga a szerző is: „Írtam egyszer egy kis, igénytelen valcert. Rokokóidők zenélő órájába való apróság. [Ady] Annyira megszerette ezt a kis semmisséget; hogy hetekig dúdolta s egyszer csak, természetesen ösztönzésem nélkül, ígérte, hogy meg fogja verselni. Meg is tette, de nem verset írt hozzá, hanem költeményt. (...) A finomkodó muzsikához terhes gondolatokkal vívódó, tipikus Ady-költeményt írt, melyet szótagszáma szerint lehet a melódiának aládalolni, de hangulatában teljesen elüt a zene és a szöveg.”

Így vélekedik tehát a szerző a *Papp Viktor valceréhez* című költeményről, aki akkor, 1913 novemberében, az egyik éjjel rogyásig húzta Adynak a szekérnótát.

*

Befejezésül még egy muzsika ihlette Ady-versről szólunk: ennek ismerjük születési körülményeit, másrészt ez olyan Ady-vers, amely közvetlen népdal-élményt rejt, jóllehet, *A cigány vónójával* cím a mulatozó, cigányozó Adyra vall.

A strófák 10,10, 8, 10-es sorokból állnak. Ezt azért hangsúlyozom, mert a vers végén egy hasonló felépítésű népdalidézet áll, amelyet Ady – ezt is a Papp Viktortól tudjuk – két hétig keresett emlékezetében. Valószínűleg a költemény utolsó versszaka készen volt már, s mert nem talált oda illő népdalt, egy ideig félretette. Pontosabban folyton duruzsolta, dudorászta, skandálta, morzsolta fogai között, még evés közben is. „Egy hajnalon megtalálta” – írta visszaemlékezésében Papp Viktor. Először a versben megszólaló újstílusú népdalunk egyik változatát idézzük két strófával, majd a Móricz Zsigmondnak dedikált vers első és utolsó három strófáját.

*Lement a Nap a maga járásán,
Sárga rigó szól a Tisza partján.
Sárga rigó meg a fülemile,
Szép a rózsám, hogy váljak meg tőle?*

²⁰ A bohém kifejezés Henri Murger 1845-ben megjelent *A bohémek életének jelenetei* című műve alapján vált népszerűvé, amelyet Puccini a *Bohémélet* című operájában is felhasznált.

*Ha meghalok, temetőbe visznek.
A síromra fakeresztet tesznek.
Jöjj ki hozzám holdvilágos este,
Úgy borulj le a sírkeresztemre.²¹*

A CIGÁNY VONÓJÁVAL

Móricz Zsigmondnak, akit már nem is tudok jobban szeretni.

*Vadászgatnak multamban a gondok:
Ki szoknyáért futkostam bolondot?
Megérte vagy meg nem érte?:
Késő van már, mit bágyasszak érte.*

.....
*Bús violám, akarsz lenni rózsá?
Rózsá kell most, nem tehetek róla:
Hogyha eddig nem engedtem,
Ne kacagjon ki a világ engem.*

*Felednélek, ha nagyon akarnám,
Eléldelnék a magam hatalmán
Boros szívvel kihevülve.
S, jaj, mi lenne, hogyha sikerülne?*

*»Lement a Nap a maga járásán,
Sárgarigó szól a Tisza partján,
Sárgarigó, fülemile,
Szép a rózsám, hogy váljak meg tőle?«*

*

A századvég népszerű magyar zenéjének légköre vett körül mindenkit, aki Magyarországon élt – írta Kodály a *Szentirmaitól Bartókig* című tanulmányában. „Ezeket a nótákat dalolta Ady diáktársaival a zilahi éjszakában. Amint Arany Jánost jobban értjük, ha forgatjuk a gyermek- és ifjúkora maga följegyezte népszerű dalait, úgy Adyt is jobban értjük, ha tudjuk, miket dalolt.”

Jobban vagy másként látjuk és értjük a költőt, ha a közvetlen vagy közvetett népköltészet, zenei hatásokat, élményeket is ismerjük. Ha tudjuk, hogy Ady mit énekelt, mire mulatott, vigadozott vagy búsult. Hol és hogyan hallgatta a muzsika pengését. Így talán másként látjuk az embert is: a mulató, a halni készülő, a magyarság sorsáért aggódó, zsoldárt éneklő, magyar nótát dúdoló Ady Endrét, aki „nem tudósa, nem értője, hanem érzője” volt a zenének.

²¹ Kodály *Első vonósnégyese* (1910) népdal tematikával kezdődik: az első tétel bevezető, lassú tételben a *Lement a nap a maga járásán...* kezdetű népdalunk elmélkedő hangú dallamát dolgozta fel.

E. CSORBA CSILLA

„A rejtelmes Adél asszony” két fotó tükrében

Eredet

A Litera című online folyóirat 2011. október 8-i számában Tarján Tamás irodalomtörténész saját tulajdonából közölte az alábbi fotókat, megírva a hozzákerülés, a proveniencia történetét. Dr. Nagy Mihálytól kapta – hogy őhozzá pontosan hogy kerültek, nem tudni – az Ady kritikai kiadás szerkesztése során. A cikkből nem derül ki, csak sejteni lehet, hogy Nagy Mihályné azonos Ady barátja, dr. Nagy Mihály nagyváradi újságíró, ügyvéd második feleségével, akitől a Petőfi Irodalmi Múzeum az 1960-as évek elején közlésre megkapta a költő és a holnaposok köréhez tartozó, Adynál hét évvel fiatalabb hírlapíró levelezését is.¹ Az első világháború és Nagy Mihály fővárosba költözése során is megőrzött levelek mindössze másfél év (1908-1909) történéseire utalnak. Nagy ez időben (1909. szeptember) kötött első ízben házasságot, amely alkalomra feltétlenül várta barátját, Adyt, aki akkor betegsége miatt nem tudott jelen lenni a „boldogságos életeseeményen”. Nagy Mihály egész élete során Ady barátsága hatása alatt élt, emlékeit írásba is foglalta. Feltehetően e barátság kiterjedt Ady rokonságára, a hozzá közelállókra, így a Nagyváradon gyakran tartózkodó Brüll Adélra is. A Lédával való szoros kapcsolat feltehetően Ady halála után is tartott, sőt a 42 éves korában, 1926-ban elhunyt Nagy Mihály második felesége is érintkezésbe maradhatott az akkor már elsősorban csak Diósi Ödönné néven emlegetett asszonnyal. Az itt közölt fényképek nem a nyilvánosságnak szólnak, de még nem is a szokásos családi, baráti albumba illők, intimek a maguk nemében.

Kamera előtt

Mindkét fotó Diósi Ödönné Brüll Adélt (1872-1934) ábrázolja, Ady múzsáját, akinek vonásai nem ismeretlenek az Ady biográfiáját kutatók vagy a fotótörténet szép portréit keresők körében. Írott és fényírott portré egyaránt szépszámmal maradt róla, annak ellenére, hogy Ady életében éppúgy, mint halála után elzárkózott a pletykákra, intimitásokra éhes újságírók elől.² Közgyűjteményeinkben több érdekes fénykép őrizi arcát: azok, amelyek leány korában Fekete Sándor híres nagyváradi fényképész műtermében készültek, ilyen a Párizsból való eljegyzési fotója Diósi Ödönné és a Bois de Boulogne-ban rögzített lovas-portréja, ilyenek a berlini, merani, római, chimsee-i utakról készült felvételek, nem kevésbé pedig az időskor nyomait hordó, Léda társadalmi-szociális háttérét jól mutató amatőr fotók, amelyek az 1920-as években, gödöllői házában örökítették meg. Családi háttere fiatal korában és házassága

¹ Scheiber Sándor–Zsoldos Jenő: Ady Endre levelei Nagy Mihályhoz. A PIM Évkönyve 1960-61, Bp., 1961. 107-118.

² A vélemények ütköztetését, összefoglalását nyújtja Kovalovszky Miklós: Léda: legenda és valóság című könyve (Magvető, Bp., 1980.)

után is lehetővé tette, hogy jó, ismert fényképészekkel vetesse le magát. Mindezt nemcsak itthon, hanem külföldi tartózkodásai során is megengedhette magának: a párizsi Reutlinger Stúdió vagy John Delton, a Bois de Boulogne privilégiumot élvező, kifejezetten lovas képekre specializálódó fényképésze vagy egy ferrotypiót készítő gyorsfényképész a párizsi Bois-ban nem szokványos mutatvány lehetett az idő tájt. Brüll Adél „arcát” éppúgy, mint keresztnéve megfordításából alkotott mitológiai eredetű nevét, a Lédát, Adynak köszönhetjük. Az ő 1903-tól 1912-ig tartó szerelme, rajongása, majd veszekedésekkel teli eltávolodása versein keresztül „köztudottá vált”, általuk Adél is közel került a költő vereseit rajongva szeretőkhöz. E közeledés nem jelentett feltétlen elfogadást, féltékeny, megvető, értetlen, irigy női szemek kísérték nagyváradi, pesti megjelenését. Nem volt mindegy, hogy milyen kép kerül róla forgalomba, esetleg a fényképész kirakatába. A Léda-imázs – a költői múzsa képének megalkotásához a fotográfus Székely Aladár éppúgy hozzájárult, mint tette azt Ady esetében. Megalkotja a két szerelmes ember egymás szemébe néző, titokban készített (a negatívot el kellett törnie Székelynek) kettősportrét, amely később ugyanúgy bekerült a vizuális köztudatba, mint Ady számos „arca” is. Székely megérezte a pillanatban rejlő felelősséget: az ő szemén, látásán, beleérző képességén múlik Ady Asszonya akkori és későbbi elfogadásának, csodálatának mértéke is. Több önálló arckép is fennmaradt róla Székely műterméből. Kevés olyan visszafogottan elegáns, ízlésével, öltözetének párizsias eleganciájával, finomságával kérkedő, érzéki, szép női portrét ismerünk ebből az időből, mint Székely Aladár több, profilból ábrázolt Léda-arcképe, amelyek leginkább a festészetből ismert, szecessziós hatású előképeket villantanak meg előttünk, így pl. Rippl-Rónai redukált színvilágú, vibráló, kontúrtales pasztellképeit. Léda-ról ezek – az Ady ikonikus könyöklős arcképével egy időben készült fotók – az asszonyi varázssával hódító, öltözetével, hatalmas kalapjaival, kivágott, a mellrészt sejtető ruhájával, gyöngysorával a tökéletes érzékeny és érzéki nőt mutató felvételek meggyőzőek lehetnek az őt vizslató pillantások számára. A rejtelmes Léda asszony – mondhatnánk Ady szavaival, aki-ben a költő talán nem is vélt vagy valós szépségét becsülte legjobban: *Nagyon nemes, nagyon okos, nagyon jó és nagyon szerencsétlen asszony. Én mit becsülök benne a legtöbbre? Valószínűleg (kicsit szégyellem), hogy ő mindig és nagyon törődik velem. Kivételes jó s rettenetesen igazságtalan tud lenni hozzám. Rossz soha* – írta Bíró Lajosnak. E hely nem ad teret ahhoz, hogy Léda és a fényképek viszonyát a maga teljességében mutassuk be, de nem hagyhatjuk említés nélkül azt a kb. 1908 táján készült amatőr fotósorozatot, amely arra enged következtetni, hogy Léda vagy/és testvére, Brüll Berta maguk is ismerték a fotókészítés varázsát, s az erotikus, lenge öltözetű, sejtelmes képek készítése, a Léda budoárjába való titkos betekintés gesztusa, megmutatása a csábítás, megtartás eszköze lehetett a költő iránt lelkesedő fiatal nők számára.³

Álom a strandon

Amikor már „Minden egész eltörött... Minden szerelem darabokban.”, a nagy szakítás, 1912 májusa után Léda személye újra a ritkán emlegetett jó módú polgárasszonyok sorába kerül. Párizsban élt férjével, majd a háború kitörésekor nagy gyorsasággal Pestre költöztek. A háborút követően a meggazdagodott Diósi Ödönt sikeres üzleti ügyei Berlinhez kötik, itt élnek

³ A képeket közölte Péter I. Zoltán: Ady és Léda. Egy szerelem története. Noran Könyvek Kft. Bp., 2006.

huzamosan, innen utazik Adél idegei, alakja karbantartására tavakhoz, szanatóriumokba, tengerpartra.

A szakítás idején éppen negyven éves asszony külső alakjáról egy 1911-ben kelt levélből szerezhetünk bizonyosságot: „Mai mérés 78 kiló 80 ruhástól, ugye elég szép eredmény, és el akarom érni a 70 kilót ruhástul. Meg nem fogsz ismerni, ha kijössz, oly sovány leszek, pedig sajnos nem tornászok semmit, csak massage-t veszek minden reggel hétkor, és az evésben nagyon betartom a diétát. Minden héten megmérem magam, és örülök az eddigi fényes eredménynek”. A telt alakhoz mély hang, dús hajkorona járult, nagy szemek, erőteljes száj, szemből kissé szélesnek tűnő arc, amelyet erőteljes sminkkel igyekezett karbantartani.

Ady halálának bekövetkeztét állítólag megérezte, annak bizonyossága hírére elvesztette az eszméletét. Ez három nappal a költő halála után, 1919. január 30-án történt, a fotón látható strand-jelenetet pedig nem sokkal később, 1919. szeptember 9-én rögzítette egy ismeretlen a Balti (Keleti)-tenger partján. A helyszín a Lübecktől 15-km-re fekvő Timmendorfer-Strand nevű nyaralóhely, amely már az 1910-es évek végén is kényelmes villáiról, vendégházairól, kiépített partjáról volt nevezetes. Ki készíthette a képet? Nem zárható ki, hogy Léda testvére, Berta, akivel korábban is együtt jártak nyaralni, pihenni. Az elemzendő fotó előtt vagy után rövid idővel készülhetett az a felvétel, amely a Petőfi Irodalmi Múzeumban található, a hátoldalán a helyszín és a dátum megnevezésével. E képeslap formátumú fotón (Ltsz. 2078) Léda a tengerben áll, mosolyogva a fotós felé fordul, körülötte csak a víz látszik

A képen minden mozdulatlan. A nap ősziiesen süthet, hiszen Lédán fekete harisnya és cipő is van, fején valamilyen sapka, alszik, egyedül van. Alakját a fekete színű ruházat összefogja, szinte modernnek hat az átlós kompozíció. Ha nem ismernénk a korabeli fürdőruha divatját, azt is mondhatnánk: gyászol. Fekszik az ásóval elegyengetett homokban, alatta rendezetlenül összegyűrt takaró, összegyűrt újságlapok, letett könyv. Nem a részletekre figyeltek a fotózásnál, hiszen ő maga álomba merült. Léda kezéből kiesik az éppen olvasott könyv, Her-

mann Essig *Taifun* című regénye. Nem egy lektűr, könnyed női nyári regény, hanem egy Lipcsében frissen, 1919-ben megjelent, a berlini társasági életben sok vitát kavarázó mű az olvasmánya. Szerzője, Hermann Essig negyvenévesen, 1918-ban a hadszíntéren szerzett tüdőgyulladásban meghalt, könyvét posztumusz adták ki. Paul Cassirer kiadójával s a PAN folyóirattal kapcsolatban álló Essiget Frank Wedekindhez, Gerhard Hauptmannhoz hasonlították, írásai, drámái nyomán elsősorban az expresszionista irányzat képviselőjének tartották. Tizenhat színpadi műve közül életében többet bemutattak, írásaiért két ízben Kleist-díjjal tüntették ki. A *Taifunt* az ún. kulcs-regények sorába számíthatjuk, a regény szereplői a kor beazonosítható alakjai, írók, művészek, Alfred Döblin, Franc Marc, Marc Chagall stb. Erőteljes szatirikus hang, maró ironia, pszichologizáló hajlam, a magát megjátszó tehetős polgárság kritikája jellemezte a legnagyobb sikert elért regényét, a *Taifunt*. Essig művének főszereplője Ossi Ganswind néven a német és nemzetközi avantgárd híres kiadója, galériatulajdonosa, szerzője, a magyar avantgárd művészet mecénása, Herwarth Walden, s a hozzá kötődő híres *Der Sturm* című folyóirat körüli kör tagjai, továbbá a művészek vonzáskörében élő gyűjtők, befogadók. Waldenben az ösztönös felismerő képességét, ráérzéseit, pontos találatait csodálták, a regényben éppen ezek, az expresszionista szertartáshoz kötődő gesztusok válnak karikírozottá, már-már nevetségessé.⁴ Hermann Essig 1913-ban került kapcsolatba Waldennel, aki munkái kiadását vállalta, kapcsolatuk azonban rövid időn belül elhidegült, s ebből a kiszolgáltatott, kihasznált helyzetből született a *Taifun*, többek szerint a korszak legjobb szatirikus műve.

Miért olvasta Léda a *Der Taifunt*? Ez ideig nem sikerült adatot találni arra, hogy Adyval való kapcsolata idején komolyan vagy csak érintőlegesen szóba kerülhetett-e kettőjük között Walden neve? A *Der Ruf*, a *Pan*, a *Jung Ungarn* Berlinben hozta Ady verseit az 1910-12 közötti években. Az Adyhoz szorosabban kötődő, Berlinben magyar irodalmat közvetítő körök és személyek inkább a Cassirer Verlag köréhez tartoztak, amely Herwarth Walden törekvéséhez hasonlóan foglalkozott modern lapalapítással, nemzetközi művészetközvetítéssel, kiállítások rendezéssel stb.⁵ Cassirerék együttműködésével kíván Hatvany Lajos egy magyar íróiárat megjelentetni, s nekik köszönhetjük a magyar művészek munkáiból a berlini Secessionba megrendezett nagyszabású kiállítást is. A Cassirer Verlag révén 1910 végén újrainduló *Pan* folyóirat december 16-i számában éppen egy Léda-vers, a *Mert engem szeretsz* jelent meg. Mindezekről Adynak, a levelezése tanúsága szerint, tudomása volt, és ha Hatvany, Vészi s a többiek unszólása ellenére nem is ment Berlinbe, tudott az ott folyó s a Cassirer Verlag általi példamutató művészetközvetítő munkáról. A *Der Sturm*, amely kultúrát és művészetet közvetítő lapként hirdette magát először, sok író, irodalmárt tartott munkatársai körében, expresszionista stílusa mégis idegennek tűnhetett Ady biblikus, szimbolikus nyelvezete előtt.

Az első világháború éveiben meggazdagodott férje oldalán 1923-ig Berlinben élő Léda számára ismerős lehetett a közeg, a szereplők, a mondén élet, a művészeti sokféleség s a benne élők világa. 1919-ben Berlinben is naprakész volt, mondhatnánk. (A regényről fontos kritika csak 1920-ban jelent meg a *Frankfurter Zeitung*ban.) Az amatőrkép akarva-akaratlanul – hozzátesz ahhoz a képhez, amelyet Brüll Adél kortársai róla az utókornak hagytak. E fo-

⁴ Passuth Krisztina: Tranzit. Tanulmányok a kelet-közép-európai avantgárd művészet témaköréből, 1996.112-113.

⁵ Széchenyi Ágnes: Jung Ungarn, 1911. Liberális reálpolitika és irodalmi modernség: a Nyugat német változata Berlinben. <http://www.balassikiado.hu/BB/NET/Studiolum/Szechenyi.pdf>

tó alapján levonható következtetés olvasottságáról, tájékozottságáról, több nyelv kiváló ismeretében szerzett informáltságáról a kortársak emlékezéseiben is visszaköszön. Ha csak ezt tudta (volna) Adynak a Párizsban töltött évek során segítségül adni, az sem lett volna kevés. Ízlése, érzékisége, magas igényei, a világ dolgaiban való jártassága, féktelen szenvedélye csak ezen felül álló plusz volt, ami miatt Ady az alábbi sorokat írhatta: *„S a legrettenetesebb az, hogy ma kevésbé tudom Magát kitörölni az életemből, lelkemből, mint hat év alatt bármikor...”*

Kutyája leszek

A másik fotón egy telt, idős nő látszik talpig felöltözve, kosztüm, kalap, kesztyű, táska, zárt cipő s mellette szorosan egy szép tartású kutya. Az amatőrképi információt kinézetére vonatkozó ironikus sorok kísérik Léda kezeírásával: *Kérnék szépen egy kis könyöradományt a szegény vak koldusnak*. Milyen segítségre várhatott a szegénynek éppen nem mondható „koldus”? 1923-ban Gödöllőn a Grassalkovich-kastély közelében 23 millió koronás házat vásárolnak, amely hamarosan Diósi Ödönné tulajdonába kerül.⁶ A kétszintes, eklektikus stílusú, nagypolgári villához hatalmas park tartozott, amelyet önálló kertész gondozott. Léda ízléséről a ház berendezésén túl a kert nagyvonalú felöltöztetése, felvirágoztatása vallott. (A Petőfi Irodalmi Múzeumban található fotóalbumban amatőrképek mesélnek a Diósi-Brüll ház mindennapjairól (Ltsz.. 11189-11190). Léda visszavonultan élt, korábbi életének szereplőitől kissé eltávolodott, Adyról ritkán beszélt. Az emberek helyett inkább a kutyák voltak a társai, néha állítólag kilenc német juhászkutyát tartott, hálósobájuk előtt minden éjszaka más kutya őrködött.⁷ A gye-

⁶ G. Merva Mária: Írók és műzsák Gödöllőn. Gödöllői Városi Múzeum, 2007. 188-199.

⁷ Kovalovszky Miklós: Emlékezések Ady Endréről. III. Akadémiai Kiadó, Bp., 1987. 226.

rektelen házaspár esetében a különös állatszeretet nem lenne a maga nemében kivételes. Meghökkenítő viszont, hogy Léda 1927-ben kedvenc kutájával mint vele egyenrangú személlyel fotóztatja le a magát az Ady kultuszt a maga eszközeivel élete végéig éltető fotográfussal, Székely Aladárral, aki első szerelmes képüket is készítette (Petőfi Irodalmi Múzeum. Ltsz.2017). A nagy testű kutya ül, szőre ében feketén csillog, okosan néz, feje egy magasságban van Lédáéval, aki prémes felöltőt, fehér selyem blúzt, gyöngysort visel, elegáns. A felirat (dedikálás) szerint a kutya nemesi nevet visel.

Ady és Léda levelezéséből tudjuk, hogy szerelmi játék gyanánt vagy néha elkeseredésben saját helyzetét jellemezve a költő szívesen illette magát a múzsája „kutájá” címmel. *„Nem leszek terhére, igazán csak kutájá leszek. De láthassam még egyszer magát.”*, *„Én asszonyom, be jó, Amit kívánsz tőlem, azt teszem. Kétségbeesetten miattad s miattam őrvjngve csókol össze most így gondolatban a te kutád”*, *„Amivé formálsz, az leszek. Amit kívánsz tőlem, azt teszem. Kétségbeesetten miattad s miattam őrvjngve csókol össze most így gondolatban a te kutád. Szeress és ne hagyj el”*.⁸

Léda „kutás” képei az 1920-as évek végén abban az időben készülnek, amikor kezd megnyílni emlékeivel Révész Béla előtt, aki azokat később könyvekbe foglalja.⁹ Ezekből az összetett adalékokból csak a fotó nyújtotta érdekességeket kívántam érzékeltetni egy asszony, Léda életében „élő, meghalhatatlan” emlékről, amelyhez Elek Artúr véleménye szerint „Senkinek sem lenne köze... ha nem belőle hajtott volna ki Ady költészetének legértékesebb része.”

⁸ Az idézetek Kovalovszky Miklós szerkesztésében megjelent Ady Endre: Életem nyitott könyve című kötetből származnak, Gondolat. Bp., 1977, 281, 293.

⁹ Révész Béla: Ady és Léda. Dante, Bp., 1934.

„Vagyok, mint minden ember: fenség”

ADY ENDRE ARCAI

Péter I. Zoltán:
Magam szeretem,
ha szeretlek.
Ady Endre szerelmei –
regényes életrajz.
Riport Kiadó
Nagyvárad, 2010

Péter I. Zoltán:
Képzelt beszélgetések
a fiatal Ady Endrével.
Europrint Kiadó
Nagyvárad, 2011

Péter I. Zoltán–Tóth János:
Egy kis séta.
Ady Endre nagyvárad
sajtópere és börtönnapjai.
Noran Libro Kiadó
Budapest, 2012

”

Nagyvárad a magyar kultúrtörténetben jelentős helyet foglal el. A város neve hallatán politikusok, költők, írók, képzőművészek neve juthat eszünkbe, nemcsak azoké, akik itt születtek, hanem azoké is, akik életük egy szakaszát a Sebes-Körös partján, a váradi dombságok közelében található városban töltötték. Ahogyan a XX. századi magyar irodalom jeles poétája, Ady Endre is. Életrajzából tudjuk, hogy huszonkét évesen, 1900 elején lett Laszky Ármin *Szabadság* című lapjának belső munkatársa, majd 1901. május 22-én átszerződött a liberális színezetű, bár független *Nagyvárad* *Napló*hoz, ahol Fehér Dezső előbb társszerkesztőnek, majd felelős szerkesztőnek nevezte ki. Az ifjú Ady sosem rejtette véka alá igen markáns véleményét, s nem érdekelte különösebben semmilyen felsőbb hatalom. Bátran, gyakran vakmerőn szállt szembe az általa tapasztalt igazságtalansággal, s róttá fel a hatalmasoknak is érzéketlenségüket vagy lustaságukat.

Ady neve összeforrt Nagyváradéval. Péter I. Zoltán újságíró, helytörténész neve pedig Nagyváradéval és Adyéval. Ő az az ember, ő az a kutató, akit a hely szelleme, a genius loci sokszorosan rabul ejtett. Évtizedek óta követi a költő nyomát, s igyekszik felfedezéseit, töprengéseit, „talált tárgyait” közkinccsé tenni. Az utóbbi időben három kötet jelent meg Péter I. Zoltán – és Ady – tollából. Úgy vélem, a háromból egyik sem volt haszontalan. A kötetek címét olvasva már némi eligazítást kaphatott az olvasó, mire számítson. Ady szerelmeiről, nagyvárad

*

(*Magam szeretem, ha szeretlek*) Adyt bálványozták a nők, bárhol jelent is meg. Altnőder Endréné 1913 nyarán Maria-Grünben írta az akkor már országosan ismert költőről: „A nők valósággal körülrajongták. Boldog volt, akivel, ha csak a délelőtti uzsonnánál is, leült sörözni. Hát még az, aki állandóan közelében volt!” Mondhatni lehetetlen feladatra vállalkozott Péter I. Zoltán, hiszen az Ady életében fellelhető valamennyi szerelmi szálát igyekszik felkutatni, s ha lehet, kibogozni.

Hány meg hány kislány, ifjú asszony, érett nő rajonghatott Adyért! Hányan álmodtak vele, s képzeltek merészen, hogy a magyar poézis lobogó tűzű reménysége érez valamit irántuk. Levelek, naplófeljegyzések, versek, memoárok állnak a kutató rendelkezésére, de még így is embert próbáló feladat felidézni azoknak a nőknek a nevét, emlékét, akik a költőt gyerekkorától kezdve haláláig körülvették, s a negyvenhárom esztendőben, ami számára adatott, szerelmei, szeretői vagy akár csak barátai voltak. Sokan felteszik tán a kérdést, mi értelme ennek, ám ahogy egy aprócska cetlire írt kézirat, a (szerelmi) kapcsolati háló feltérképezése is nagyon fontos. Sok esetben a költemények keletkezéstörténetéhez járulnak hozzá ezek az adatok, máskor éppen egy-egy új nézőpont jelenik meg. S bár az Ady-szakirodalom hatalmas, lehet újat mondani, s Péter I. Zoltán könyveit tanulmányozva kijelenthetjük, egy igazán elhivatott kutató tud is újat mondani.

A kötet lapjain időrendben követik egymást az események. A *Csak leányjátsszótárs* kellett című fejezetben az 1880–1903 közötti érmindszenti, zilahi, nagykárolyi, debreceni, nagyváradi évek nőalakjai elevenednek meg. Az 1903–1912 közötti időszak a Léda-szerelemről szól, a Royal kávéháztól az *Elbocsátó szép üzenet*ig tart. Az 1912–1914 közötti két esztendőt a *Szerelmek és mátkaságok Adától Zsukáig* fejezet mutatja be, itt esik szó Csutak Médíróról, Borbély Liliről, Szappanos Gabiról és Kaffka Margitról is. Utóbbiról terjedt el, hogy szíves örömet hozzáment volna Adyhoz, s a költő boros mámorában nem is egyszer kérte meg Kaffka kezét. De másnap, kijózanodva Ady minden alkalommal nagy csokor virággal kért bocsánatot: „Margitkám, ne vedd komolyan az esti leánykérést!” – s barátságban váltak el. Lehet, mindez csak legenda, hiszen sokan sokféleképpen emlékezhetnek ugyanarra az eseményre, mindenestre azt jól mutatja, hogy a dorbézoló, éjszakai életet élő poéta nem nagyon bírta a szeszt, s olykor felelőtlen ígéretekkel téve csapta a szelet hölgyismerőseinek.

Például Böhm Arankának is, aki aztán Karinthy Frigyes felesége lett, és Déry Tiborhoz fűződő szerelmi viszonya is ismeretes. Az 1913-ban kiadott *A magunk szerelme* Ady-kötetben szereplő *Ifjú karok kikötőjében* című vers a gimnazista Arankához íródott (a dedikáció: „Aranyak küldöm szégyenkezve”), s e rövid liezont megerősítik a kortársak is. A diáklányok amúgy is rajongtak a jeles ifjúért, epekedő szerelmes levelekkel árasztották el. Amikor aztán Ady egy Graz melletti szanatóriumba került, levélírássra sem volt szükség, számtalan hölgy versengett a kegyeiért. Mylitta, Kicsi, Nyanyuci a legismertebbek – e nevüket a költőtől kapták, amúgy férjes asszonyok voltak mindhárman... – A legmegrendítőbb fejezetben Csinszka és Csinszky története, fájdalmas kapcsolata rajzolódik ki, Csucsá és Budapest a két központi helyszín.

Péter I. Zoltán könnyed stílusa magával ragadja az olvasót, s csak azért kell időnként szünetet tartani, hogy a sok női név, becenév, szerelmes verssor ne kavarodjon össze a fejünkben. Egy-egy szerelem története szinte filmszerűen pereg előttünk. Képzeld el például azt a hetvenkilenc esztendős idős asszonyt, akiről 1958-ban egyszer csak, szinte véletlenül kiderül, hogy ismerte Ady Endrét, s ő volt az, aki Kíváncsi, majd Illi néven levelezett a költővel. Kovalovszky Miklós irodalomtörténész Gyurói Nagy Lajos nyugalmazott evangélikus lelkipásztor segítségével nyomozta ki, hogy Varga Ilonát rejti az álnév, s sikerült is meggyőzniük az asszonyt, hat évtized hallgatás után hozza nyilvánosságra a nála lévő Ady-leveleket, s idézze fel kettejük kapcsolatát. Ez persze csak egy rövid epizód Ady debreceni éveiből, ám annyiban mindenképpen érdekes, hogy Illi emlékét örökké megőrizte a költő. Ki tudja, őt talán másként szerette, mint a többiekét...

(*Képzelt beszélgetések*) A fantázia szárnyait nem kötheti meg semmilyen béklyó. Két férfiember egy asztalhoz ülhet akkor is, ha több évtized áll kettejük között. Az egyik kezében penna, a másikéban diktafon. Újságírók beszélgetnek. A jelenkorban élő faggatja elődjét, számos izgalmas téma előkerül... Péter I. Zoltán nagyszerű ötlete annál inkább figyelemre méltó, mert bizonyos dokumentumok csak Nagyváradon lelhetők fel, s vélhetően nem is tudna egy másutt élő irodalomtörténész ilyen hiteles interjúkat készíteni a költővel. A váradiság összekötő kapocs, s az újságíró mivolt is az. A szerkesztőség világát csak az ismeri igazán, aki maga is megtapasztalta. Péter, miként kérdéseiből kitűnik, vérbeli újságíró, Ady meg remek interjúalany. Azaz remek zsurnaliszta. Hogy is van ez? Ady „válaszai” föllelhetők a korabeli nagyváradi lapokban, hiszen a költő publicisztikai írásaiból valók. Ezek az újságcikkek ma már nehezen hozzáférhetők a kutatók számára is, a nagyközönség elől még inkább rejtve vannak, így aztán valóban páratlan szellemi csemege vár az olvasóra. Tizennyolc, tematikusan csoportosított interjú sorakozik a kötetben. Szó esik Nagyvárad jelenéről és jövőjéről, az épülő városházáról, a színházról, a katolikus egyetemről, a gazdasági krízisről. Különleges beszélgetés szól Ady sajtóperéről, Jókai Mór és felesége váradi fogadtatásáról, az emberi pózolásról. De Ady kifejti véleményét az antiszemitizmusról, az erkölcsről, a párbajról és a nemek közötti egyenlőségről is.

A legizgalmasabb talán, amikor a fiatal újságíró saját kollégáiról és szakmájáról vall: az írásról és az írókról, valamint az újságírásról és az újságírókról. „Az írás mesterség. Olyan, mint a kefekötés. A szépírás is olyan, mint a zománcozás” – fejtegeti Ady, majd Péter fölteszi a kérdést: „A kiváló írónak is csupán mesterség az írás?” A választ azért is érdemes hosszabban idézni, mert sem az eredeti Ady-cikk, de talán még Péter I. Zoltán kötete sem érhető el szélesebb körben, holott minden tollforgató számára igen tanulságosak lehetnek ezek a gondolatok: „Az életben van kiválóság, de ez nem az írás kiválósága. Egészen más. Ezt a kiválóságot nem a mesterség tudása adja, hanem az agyvelő átfogó képessége. Ezt a nagy kincset megszerezni nagyobb dolog, mint azokat a bizonyos örökbecsű írásokat megírni. Az ilyen kiválóság igazán sugallat. Le kell cibálnia magáról mindazt a hazug köntöst, amit a család, iskola, vallás és társadalom reáadott. Meg kell találnia önmagát, meg kell látnia a világot. Meg kell látnia, hogy a világ egyszínű. Tőle egészen különálló. Az ő világa és a többi: két világ. Ezt a két világot harmóniába hozni s mindkettővel leszámolni: ez az igazi kiválóság, amit úgy hívnak, hogy egyetemes gondolkodás. Az egyetemes gondolkodó, ki lát, tud és megnyugszik, irigylendő filozófusa a tudatlannak. Élete harmonikus és szép.” (85.)

Ady az újságírói hivatás lényegét is sajátos módon látja. Tömören, költői ihletettséggel fogalmaz: „Fáradt olimpuszi istenek, kiközösített, magasról lenézett páriák... Vagyunk nagyon sokszor komédiások. Alkuvóbbak a lócsiszárnál s hajlékonyabbak a nádnál... (...) Mi maradunk, akik voltunk. Míg összetépve le nem roskadunk akkor is a hitben, hogy az emberek, a bennünket lenézők és a bennünk reménykedők megváltásán dolgozunk.” (97.)

E képzelt beszélgetések alapján sokkal közelebb juthatunk a fiatal Ady Endre gondolkodásmódjának, zsenialitásának megértéséhez, s ez idő tájt írt költeményeit is más szemmel olvassuk. Az interjúkötet alkalmas arra is, hogy középiskolai magyar- vagy akár történelemórákon használják. A korszak történelmi, kultúrtörténeti, irodalmi jellegzetességeinek bemutatásához egy-egy Ady-cikk kiváló szemléltetés lenne. Ráadásul ezek Ady legkiválóbb publicisztikái, hiszen az előszóban a szerző kifejti, hogy a Fehér Dezső által is elismert cikkekből válogatott. Fehér hamar észrevette munkatársa kivételes tehetségét, s elismerően írt róla a

Nagyvárad Napló megalapításnak tizenötödik évfordulóján, 1913-ban megjelent emlékalbumban: „Ady Endre írásainak minden sorát az új, modern, előretörő eszmék lázadó tüze hevítette át. Valóságos prófétai ihlettel festette meg a haladás, szabadelvűség, radikális reformok új mezsgyéjét, amelyen szebb jövőjéért harcolni kell az új Magyarországnak, ha európai nemzet akar lenni Európában.” Néha hátborzongatóan mai gondolatok ezek, holott eltelt száz esztendő...

(*Egy kis séta*) A sajtóperek minden korszakban nagy port kavartak. Ady nagyvárad ügye sem maradt észrevétlen. Ebben az időben a város – az ifjú poéta szavaival élve – a lázas vágyakozások és akarások városa. Épp megfelelő terep és talaj a feltörekvő lírikusnak, a szabad szellemű zsurnalisztának, a minden igazságtalanságot észreévó és láttatni, feltárni, megoldani akaró személyiségnek. „Vagyok, mint minden ember: fenség, / Észak-fok, titok, idegenség, / Lidérces, messze fény, / Lidérces, messze fény” – írja évekkel később *Sem utódja, sem boldog őse...* kezdetű kötetnyitó költeményében. Értelmezhetjük ars poeticáját úgy is, hogy a kivételes képességeit kezdetől fogva érző és vállaló művész minden tettét a „szeretném magam megmutatni” vágya irányította, ihlette. S persze gyakran adott némi bátorítást egy-egy cikk megírásához az „éjszakai élet” s annak megannyi kelléke.

Ady termékeny újságíró volt, s mindig pontosan elvégezte a napi feladatát. A *Szabadságnál* eltöltött tizenhat és fél hónap alatt mintegy háromszázhetvenkét cikket írt (jó részük a stílusjegyek, utalások alapján tulajdonítható Adynak). Péter I. Zoltántól tudjuk, hogy ezek között kevés a tisztán politikai tárgyú publicisztika. A *Nagyvárad Naplónál* azonban „az érzelmi lázadóból tudatos harcossá” vált. (19.) Mindenféle műfajban megszólalt, írt vezércikket, glosszát, tárcát, kroit, báli tudósítást, rendőrségi riportot, színikritikát. Valamennyi írását a modern eszmék, a lázadó tűz jellemezte. A maradiság ellen maró hangú kritikákban kelt ki, s nem kímélt semmiféle hivatalos tekintélyt. Indig Ottó állapította meg, hogy Ady nem Istent tagadja írásaiban, nem is vallásellenes, ellenben határozottan „elítéli az Istent hamis köntösben szolgálók siserehadát, a klérus pénz- és hatalomvágyó arisztokratáit.” (23.)

Egy kis séta című glosszája és annak utóélete ma is tanulságos történet lehet. A Péter I. Zoltán és Tóth János összeállításában megjelent kötet a törvényszéki eljárás során keletkezett dokumentumokat tartalmazza, s a kísértőszövegek, magyarázatok segítségével még teljesebb képet kaphatunk erről a nem mindennapi eseményről. Száztíz év távlatából bepillantunk az egykori törvénykezés menetébe, tanulmányozhatjuk a monarchiabeli bürokratikus nyelvezetet. Kiderül, milyen bátran viselkedett a tárgyaláson a huszonnégy esztendőes Ady Endre, s miként élte meg a börtönben töltött napokat. A törvényszéken történeteket s az ítéletet a *Nagyvárad Naplóban* a per másnapján *A nagyvárad káptalan tisztessége* című írásában kommentálta, érdemes a gunyoros, ám dacos hangnemre figyelni: „Tudja Isten, egy darabig az forgott az eszemben, hogy nem szúrok meg többet a tollammal senkit. Sem hájas kanonokot, sem feudális pisztolyos urakat, senkit, de senkit... Mért legyek én örült spanyol – Kisázsiaiban? Menjen minden visszafelé! (...) És egyelőre nem kívánom az eszemet csöndes sutra tenni, sem tisztességesebb országba kivándorolni. Nekem megvannak a magam törvényei, ezek kedvéért kiállom a dicsőséges magyar államét is.” (81.)

Ady fellebbezését a királyi ítélőtábla elutasította, büntetését a váradi fogház egyik cellájában töltötte le. Papírt, írószert vihetett magával, így a börtönben is dolgozhatott. Élményeit, benyomásait az olvasókkal is megosztotta *A börtön filozófiája* című cikkben, amely a *Nagyvá-*

radi Napló 1903. június 9-i számában jelent meg. Ady remek humorral mutatja be a cellabeli „mélységes, különös, izgató és mégis megnyugtató” világot, s a kilátásról is szól: „Áldassék végül a vörös női pongyola. Az arcot egyszer sem láttam. Polgári udvar feküdt az ablakom alatt. Ez a vörös pongyola s egy csengő női hang, tették előttem leggyakrabban kíváncsiság a külső világot.” (111.)

Ezt az írást teljes egészében idézte a *Győri Napló*, s a felelős szerkesztő, Karácsonyi Aladár vezércikkben foglalkozott Ady elzárásával, ráadásul a lap szerkesztősége táviratban biztosította szolidaritásáról a börtönben lévő kollégát. A korszakra tökéletesen jellemző, ami ezután történt: a győri ügyészség eljárást indított Karácsonyi Aladár ellen, akit a cikkért és a táviratért a királyi törvényszék tizennégy napi fogházra ítélt.

*

Mindhárom kötet időutazásra hív. Történelmi, irodalmi barangolás vár ránk, szerelmekben, izgalomban sem lesz hiány. Ha jól figyelünk, megértjük egy zseniális szellem működését, s a „lidérces, messze fény” egyszerre barátságosabban világít majd.

Gajdó Ágnes

MELOCCO MIKLÓS: ADY ENDRE, 1977 (Debrecen, a szobor részlete) *Bócsi Krisztián* fényképe

Takács Miklós: Ady, a korai Rilke és az „istenes vers”

Debreceni Egyetemi Kiadó
Debrecen, 2011
3170 Ft

”

Takács Miklós 2011-ben megjelent *Ady, a korai Rilke és az „istenes vers”* című könyve *Köszönetnyilvánításában* előrebocsátja, hogy az olvasni kívánt szöveg a 2006-ban megvédett disszertációjának „többé-kevésbé átdolgozott változata”, mely akkoriban a *Káin nyelve, Ábel szótlansága – vallási és esztétikai tapasztalatok összjátéka Ady Endre költészetében és Rainer Maria Rilke korai műveiben* címet viselte. (9.) Az új címben „Ady”, vagyis Ady Endre neve teljes életművét, „Rilke”, vagyis Rainer Maria Rilke az alkotások alkotói periódusokba való felosztásánál használt „korai” jelzővel ellátva az életmű egy részét (mint később kiderül az 1905-ös *Das Stunden-Buchot* és az 1912-es *Das Marien-Leben*), míg a személytelen, vagyis névtelen „istenes vers” (akármennyire látványosan bújik is meg benne Isten) pedig egy igen problematikus műfaji megjelölést sejtet. A kötet hátoldálán olvasható szöveg is a cím magyarázatával indít: az „Ady istenes versei” kifejezésbe Rilke nevét Takács Miklós azért vetette (köz)be, mert annak szövegkörnyezet-idegensége megakasztja az olvasó tekintetét. Ezzel jelzi, hogy a kezében tartott könyv szerzője szakítani kíván az eddigi Ady-recepció hagyományaival. Megtudjuk továbbá, hogy a szerző az Ady életművön belül végül annak „istenes verseire” szűkítette a vizsgálat körét. Azt, hogy Rilkének helye van az Ady-értelmezésekben, két érveléssel indokolja: 1) Rilke korai művei még „az Ady-lírával rokon szecessziós verspoétika jegyében születtek”, tehát Rilke egy adott alkotói periódusában hasonló poetológiai, poétikai elvek mentén ír, mint Ady; 2) illetve mindkét szerző a századforduló Osztrák–Magyar Monarchiájának mentalitástörténetébe ágyazva írta verseit. A két érv annak ellenére helytálló, hogy azokat nem erősíti sem a két szerző életrajzában, sem életműjükben semmilyen genetikus kapcsolat. A szerző az együtt nemigen recipiált Ady–Rilke kettős verseit a komparatiztika eszköztárából ismert tematikus érintkezések mentén elemzi. Közös témaként pedig a már (habár csak zárójelben) említett „istenes vers” kifejezésben rejtőzködő Isten kínálkozik. Persze, óvakodnunk kéne a néven nevezés-

től, hiszen a tanulmánykötet feltételezhetően éppen az általa vizsgált Ady és Rilke iránti (szakirodalmakon is nyugvó) tapintatból kerül a zsidó-keresztény vallás Istenét, s helyette a Rudolf Otto által bevezetett, s értelmezői által tévesen a fenséges, a szent fogalmává átfordított *numinózust* használja. Teszi ezt annak ellenére, hogy könyvének elméleti bevezetőjében Gadamerre hivatkozva hangsúlyozza: mindahányan – minden európai ember mint potenciális olvasó/író, beleértve Adyt és Rilkét is – megfellebbezhetetlenül európai zsidó-keresztény pozícióból olvasunk, értünk. Az első, bevezető rész ennek megfelelően gyűjti egybe azokat – a különböző irodalomelméleti szövegekben felvetett – tételmondatokat, amelyek az (irodalmi) szövegek és a bibliai iratok olvasatai között dialogikus viszonyt feltételeznek, s problematizálják a bibliai szövegekben leírt, vagy azokon keresztül megnyitott vallási és irodalmi szövegek esztétikai tapasztalatai közti átjárást. A különböző típusú szövegeken nyugvó vallási és esztétikai tapasztalatok egymásba-fonódásairól alkotott tételek megfogalmazói között olyan neveket találunk, mint Hans Robert Jauss, Hans-Georg Gadamer, Emmanuel Levinas, Francis Jacques vagy Paul de Man. A tételmozaikból Takács Miklós –Ady és Rilke líratörténeti pozíciójával összekötve – röviden a következő képletet látszik felvázolni: a századforduló idejére olyan ismeretelméleti konstelláció jellemzi az európai gondolkodást, amelyben lehetséges a költészet egyes, „vallásos” műalkotásaiban az esztétikai és vallási tapasztalat egyidejű megképződése. A századforduló idején keletkezett vallásos műalkotás azonban a befogadó számára már nem az isteni kinyilatkoztatáshoz köthető szimbólumok vagy jelek által közvetít vallási tartalmakat, hanem – függetlenül magától a szent írásoktól – autonóm módon saját jel- és szimbólumrendszerekkel (és a holt metaforák felelevenítésével) alakítja ki a transzcendens hatalom tartalmas vagy tartalmatlan, vagyis üres helyeit. Takács Miklós könyvében Gadamerre támaszkodva a következőképpen explicálja főbb kutatási területét: *„Jelen könyv célkitűzése megegyezik ezzel a [gadameri] feladat-megjelöléssel: az egyes „istenes versek” olvasási tapasztalata segítségével megérteni ezt a szövegekben is működő interferenciát, amelynek hatása a biblikus szövegek olvasására is visszahathat (tehát a vallási tapasztalat elsődleges forrásaira). Leglátványosabb ez majd abban a Káin és Ábel történetét újraíró két verssel foglalkozó fejezetben lesz, ahol az eredeti genezisbeli történet újraolvasása is megtörténik immár az Ady- és a Rilke-vers tapasztalataival kiegészítve.”* (13.) Vagyis a szerző nem pusztán a választott versek sajátos, modern „vallásosságát” vizsgálja, hanem azok autonóm jelentéssége segítségével megkísérli a bennük nyomokban felbukkanó bibliai történetek újra/átolvasását is. A versekben keveredő esztétizált vallási tapasztalatok tehát, legalábbis az Ady *Káin megölte Ábelt* és Rilke *Der blasse Abelknabe spricht* elemzésekben leírtak, visszacsatornázódnak az eredendőbb vallási tapasztalatokat felmutató bibliai történetekbe.

Mint az talán az eddigiekből is kitűnik, Takács Miklós számos elméletet megmozgatva alapozza meg Ady és Rilke verseinek értelmezéseit: nem egy irányzatot választ vizsgálata fundamentumaként, hanem több elmélet eszköztárából, tételeiből a témához mértén válogatva szerkeszti meg perspektíváját. Ez az eljárás némileg vitathatónak tűnik, hiszen tételmozaikját gyakorta csupán a bennük megfogalmazott téma hasonlósága rendezi egybe, ehhez képest az őket szerepeltető szerzői narratíva azonban összeillesztésüket problémamentesenek láttatja, s azokat egymás kiegészítéseiként, folytatásaiként kezeli. Mindeközben az elméleti sokszínűség és sűrűség kihívás elé állítja az olvasó irodalomelméleti jártasságát.

A könyv egyes részei – a kezdeti elméleti és líratörténeti szituációt rögzítő részek után – a következő módon épülnek fel: adva van egy problémahorizont, például Isten megtapasztalá-

sának lehetőségei és lehetetlensége (az isteni szó meghallása/meglátása és felismerése), amelyhez szorosan kapcsolódik a vallási tapasztalat artikulálhatóságának, közvetíthetőségének kérdése is. Ezt a problémahorizontot a szerző II. Hang(szín) és hang(test) – A látás és hallás metaforái Ady és Rilke néhány „istenes versében” fejezetben a klasszikus bibliai vallási tapasztalatok leírásainak értelmezése helyett Ady Endre és Rainer Maria Rilke versein keresztül tárja fel. A sok alpontra bontott részben először elsősorban Fabiny Tibor „a kép és szó, szem és fül, a látás és a hallás, a fény és hang hermeneutikatörténeti drámáját” bemutató tanulmányát ismerteti a szerző, melyben Fabiny Tibor – sok más elméletre támaszkodva – az *élővé válást* tekinti e dráma rekonziliációjának, feloldásának. (Fabiny 39. 48–50.) Takács Miklós e tanulmány hozadékait azokkal a Northrop Frye tételekkel egészíti ki, melyek szerint „az irodalmi szöveg a hallás és látás tökéletes azonosulása, tematikai szintjét és létrejöttét nézve viszont egy azonosság-különbözőség dialektika határozza meg”. (26.) A kezdeti elméleti bevezetést a *numinózus* megnyilatkozásának felismerésének lehetőségei követik, s csak ezek után érkezünk el egyáltalán Adyhoz és Rilkéhez, de az első hozzájuk kötődő alpont még csak azokat az érveket gyűjti össze, amelyek az elkövetkező verselemzések (irodalomelméleti? irodalomtörténeti?) megalapozottságát magyarázzák. A szerző előrebecsíti, hogy az Ady és Rilke szövegek látás és hallás metaforáit nyomon követve az idézett Northrop Frye tételek teljesülésére keresi majd a választ, mely válaszok milyenségétől függ, hogy az elemzett vers pusztán valláspótlék, vagy esetleg autonóm szimbólum- és jelrendszert használva az esztétikáin túl sajátos vallási tapasztalatot is közvetít az olvasó számára. E kérdés tétje nem csak a könyv kiindulópontjának igazolása vagy elvetése, hanem az egyes versek modernségének igazolása is egyben. A vizsgálat során beemelt dialogicitás-elméleten keresztül pedig Takács Miklós próbára teszi a látszólag dialogikus Ady-versek dialogicitását is, ezzel keresve bennük az esetleges másodmodern jegyeket. A könyv II. részének három utolsó alpontja egy Ady és egy Rilke verselemzést kínál aszerint, hogy bennük a látás, a hallás érzékéhez köthető metaforikus nyelv vagy esetleg a kettő keveréke (szinesztéziája) szólal-e meg. Az *éjszakai Isten* mellé *Der Name ist uns wie ein Licht*, a *Könyörgés egy kacagásért* mellé *Dein allererstes Wort war: Licht* és a *Köszönöm, köszönöm, köszönöm* mellé a *Du kommst und gehst* című Rilke vers kerül. A látszólag közös metaforika ellenére a vizsgálat során a poétikai, poetológiai különbözőségekre, a vallási és esztétikai tapasztalatok nyelven belüli artikulációjának eltéréseire, az Ady és Rilke versek dialogikusságának eltérő fokaira derül fény.

A II. rész felépítéséből szemléletessé válik, hogy a szerző célja a tematikus egyezések vizsgálata során tulajdonképpen nem is a két költő poetológiai hasonlóságainak, hanem éppen azok különbözőségeinek kimutatása lesz, amelyekkel egyidőben tapasztalataik látszólagos hasonlóságainak különbözőségei is a felszínre kerülnek. Persze arra, hogy Ady és Rilke alkotásmódjában eltérésekre számíthatunk majd, Takács Miklós a kötet elején felhívja a figyelmet. A könyv pozitív hozadékát nem is elméleti tételeinek verselemzések általi próbatétele – mert a verseket néha mintha elnyelné az azokon szemléltetni kívánt elmélet –, hanem az elemzések során megfogalmazott eddigi Ady-recepciót érintő kritikai megjegyzések, az irodalomtörténet „istenes vers” kategóriájának felülvizsgálata, a „vallásos” versek újszerű elemzési kísérlete adja.

Takács Miklós könyve merész vállalkozás az eddigi Ady-recepció egyik vakfoltjának felderítésére. Célja Ady „istenes versein” keresztül nem a szerző vallásosságára vagy éppen pogányságára való rákérdezés, hanem annak bemutatása, hogy ezt a tematikusan rendezett

korpuszt miként lehet újszerűen, a századforduló episztemológiai, poetológiai konstellációját figyelembe véve a szöveg esztétikai és vallási tapasztalatának lehetőségei felől értelmezni. A kötet minden stiláris egyenetlensége (például a III. rész nem csak elemzésmódjában, de nyelvezetében is eltér a többitől), szerkesztésbeli nehézkessége ellenére is érdekes olvasmány lehet a „vallásos líra” újszerű meg-közelítésére nyitott vagy éppen az Ady kutatásban elmélyedt olvasók számára.

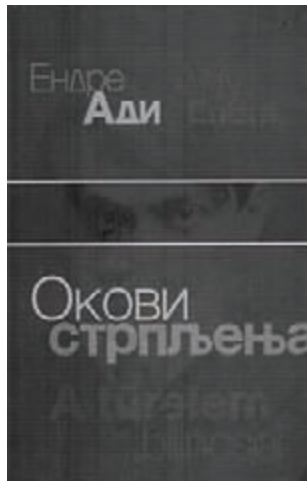
Pál Katalin

MELOCCO MIKLÓS: ADY ENDRE, 1975 (Tatabánya)
Bócsi Krisztián fényképe

Disszonancia nélkül

ENDRE ADI: OKOVI STRPLJENJA –
ADY ENDRE: A TÜRELEM BILINCSEI

Vajdasági Magyar
Művelődési Intézet
Zenta, 2011
108 oldal, 2400 Ft

A műfordítást mint a kultúrák közötti átjárhatóság termékét értelmező elméletek napjainkban már nem tesznek éles különbséget eredeti és fordítás között, sokkal több figyelmet fordítanak a művek intertextuális mezőben való elhelyezhetőségére. Ady szerb recepciója kiváló példája annak, hogy a műalkotás hogyan értelmezhető egy bonyolult kulturális kontextus keretében.

Az első Ady-verset az *Új versek* című kötetből Veljko Petrović ötödéves budapesti joghallgató – a későbbi jeles író – 1906-ban fordította le, és jelentette meg a karlócai *Brankovo kolo* című lapban. Ez a vers, és mai tudásunk szerint az első szerb nyelvű Ady-közlés, a *Paul Verlaine álma* volt, melynek szerb címe a következőképpen hangzik: *San Pola Verlana*. Teljesen bizonyos tehát, hogy Veljko Petrović nem tudott Ady versének intertextuális előzményeiről; sem arról, hogy korábban a költő fordításként már közzétette, sem arról, hogy a francia címet megváltoztatva vette fel saját verseinek sorába, ami Ady fordításhoz való viszonyát is jellemzi. Az idegenség elsajátításának olyan fokát, a lírai szubjektum olyan dominanciáját jelzi, amit majd az ő verseinek utóéletében is vizionálunk, amikor Todor Manojlović jeles szerb író Ady verseit érzi annyira magáénak, hogy szimbólumait, verssorait átveszi és – a mai korszerű versszemlélethez hasonló palimpszetikus módon – beépíti verseibe. Ennek ellenére az első szerb Ady-közléssel behatóan foglalkozva Sava Babić mégis azt tartja érdemesnek megjegyezni, hogy Veljko Petrović Ady-fordítása sokkal hűebben adja vissza Paul Verlaine versét, mint Adyét. Hogy a szerb fordító éppen ezt a verset választotta, annak magyarázatául az szolgál, hogy a szerb kultúrában az Ady iránti érdeklődés és a francia irodalom felé való tájékozódás úgyszólván egy időben, a szerb modernség és avantgárd kialakulásakor jelentkezik.

Ady szerb recepcióját, fordítás- és hatástörténetét legteljesebben Marija Cindori-Šinković dolgozta fel *Adi Endre u srpskoj književnosti (1906–2006)* (Ady Endre a szerb irodalomban 1906–2006) című 2007-ben megjelent tanulmánykötetében. A szerző rendkívüli filológusi felkészültségét bizonyítja, hogy összeállította Ady fordításban megjelent műveinek – mind

prózájának, mind verseinek – részletes bibliográfiáját, amely nyolcszázhuszonöt tételt tartalmaz, valamint kilenc önálló Ady-válogatáskötetet. A tanulmány az életművek egészében helyezi el a fordítói munkásságot, s magyar irodalmi kapcsolataik mellett száz év kulturális összefüggéseinek lényeges mozzanatait emeli ki, komparatistikai vizsgálatát végzi el. Különös figyelmet szentel az Ady-versfordítások tapasztalatainak, hiszen nem akármilyen volt Ady Endre szerb fogadtatása. Todor Manojlović, a személyes ismerős és rajongó lefordíthatatlannak tartja, ezért gyakran prózában beszél el a verset, ügyelve viszont a tartalmi pontosságra. Miroslav Krleža hírhedt esszéjében fordít Ady-verseket, nincs jó véleménye Adyról – ez az egyetlen írás, amely a délszláv recepcióban negatívan tünteti fel –, ennek ellenére műfordítása artisztikus, Marija Cindori-Šinković szerint tökéletességre törekvő és sokkal dallamosabb, mint az eredeti. De Mladen Leskovac pontos fordításáról is megállapítja, hogy van egy pont, ahol a költő nem tudja magát alárendelni a fordítónak, és saját költészetének ismert képvisége dominál. És Miloš Crnjanski emlékezetből készült fordításainak elemzése, valamint Danilo Kiš nagy forma- és ritmusérzéssel készült fordításairól szóló okfejtése is gondolatébresztő.

Tanulmányában Marija Cindori-Šinković nem rabja saját elméleti koncepciójának, nem szögezi le előre, milyennek kell lennie a jó fordításnak, könyve dinamizmusában ragadja meg a jelenséget. Következtetéseit elemzése alapján vonja le, amelyekből egyvalami világosan kiderül: az eredeti szöveg tisztetét és értelmezését tartja a legfontosabbnak. Minuciózus részletességgel helyez egymás mellé magyar és szerb szövegrészleteket, vagy eltérő fordításokat, és vet össze versformákat, strófaszerkezeteket, ritmusegységeket, metaforákat, kifejezéseket. Miközben értelmezi a fordítói megoldásokat, maga is lefordít jó néhány Ady-verset vagy -versrészletet.

Az *Okovi strpljenja – A türelem bilincsei* című kötet egy része azokból a fordításokból állt össze, amelyek tanulmánykötetének interpretációs anyagát alkották. A fordító-válogató harminchat verset gyűjtött kötetbe, ezek között a szerelmi tematikájúak vannak többségben, de ugyanolyan fontosak a szerepkeresés és a kultúrák találkozását felidéző alkotások, ezek között is érdekes a tenger és motívumköre. Bár a kötetnek nincs utószava, korrekciós szándéka felismerhető. Az egész opusból válogatott, és azokat a szövegeket vette fel a könyvbe, amelyeket eddig még nem fordítottak. Amikor Ivan Ivanji 1953-ban megjelentette Ady-válogatását, bevallotta, hogy kötetébe fontos és kevésbé fontos versek is bekerültek, de első-sorban azok, amelyekről úgy gondolta, egyáltalán át tudja őket formálni, meg tudja őket közelíteni egy másik költői nyelv eszközzrendszerével. Az *Okovi strpljenja – A türelem bilincsei* című könyvről is hasonló megállapítást tehetünk. Vannak benne jelentős és kevésbé jelentős versek. Közöttük az életműnek olyan darabjai is, amelyek e költészet értékes, ám eleddig keveset figyelmet nem kapott elemei (pl. *Készülés tavaszi utazásra, Én bús ibolya-vetésem, Találkozás egy gépkocsival*). De igazán jelentéktelenek is, melyek szerepeltetése a kötet kontextusában a befogadó előtt talányt jelentenek (pl. *A ló kérdez, Én kifelé megyek, A türelem bilincse*). A fordító dicséretére legyen mondva, hogy két olyan verset is lefordított, amelyek az életmű fontos darabjai, s eddig senki sem vállalkozott szerb nyelvű megszólaltatásukra (*Elbocsátó, szép üzenet, Köszönöm, köszönöm, köszönöm*), s az sem mindennapi teljesítmény, hogy több olyan szöveg is található, amelynek már van egy vagy több szerb nyelvű fordítása (*A Hortobágy poétája, Héja-nász az avaron, Elillant évek szőlőhegyén, Valami még készül, Az utolsó szereg, Bolyongás Azúr-országban, A kék tenger partján, Bolond, halálos éj, Májusi zápor után*).

A kötet kétnyelvű, ami a fordítói teljesítmény kiemelését kezdeményezi a kétnyelvű közegekben, az eredeti és a fordítás közti dialógusra irányítja a figyelmet, és kifejezetten provokálja a szövegek összevetését. A szerkesztés azonban ellentétes irányban hat, nem funkcioná-

lis, nem segíti a sikerült szöveghelyek heurisztikus azonosítását. A könyvben ugyanis ugyanannak a lapnak az ellenkező oldalára került a szerb és a magyar vers, tehát nem nyílnak egybe az összevethető oldalak, vagyis a páros, bal oldalon olvasható magyar vers nem a szemben lévő, páratlan oldalon található a megfelelője.

A kétnyelvűség kijelöli az értelmezés irányát, s miközben igazat adunk Sava Babićnak, aki egyik írásában igazságtalannak mondja az összehasonlítást, mert az ilyen jellegű fordításkritika főként a hibákat listázza, ugyan nem versről versre haladva, mégis kénytelenek vagyunk kritikái megjegyzéseket tenni. *A Hortobágy poétájának* – Todor Manojlović és Danilo Kiš utáni – fordítása nemhogy újat nem hoz, de nem is mondható sikeresnek. A monográfiában kiemelt „méla vágy” szintagma, mely hangzott már „setna žudnjá”-nak, „snova i bezdnađá”-nak az új fordításban – a célközönség, mely érti mindkét nyelvet, tudja – „smela snova”-ként sem hangzik jobban, igazából kevésbé releváns. Zárójelben jegyzem meg, hogy a fordítók közül csak Danilo Kiš tudja és fejezi is ki a különbséget kunok és hunok között. A kulturális aspektusok között a Hortobágy és a Kunság összetartozása a vers természetes geopoétikai meghatározottságának a része, a hunokkal való azonosság viszont tévútra visz. Fontosabb mozzanat, ami az egész fordításkötetre jellemző, hogy a keresztrímet a fordító gyakran párrímre cseréli, vagy a félrímet sem hagyja meg rímtelemnek, hanem megrímeli. Azért is furcsa ez, mert például Danilo Kiš ritkán változtatja meg a rímszerkezetet, és főként az ölelkező vagy a távoli rímeket helyettesíti „közelebbiekkel”. A párrím viszont problémátlaná teszi a verselést, egyértelműen együgyűvé degradálja a bonyolultabb rímtechnikára épülő, gyakran fél-sorral és vaksorral záró verseket, melyek szándékosan váltanak ki disszonáns hangzást, ráadásul szemantikai szempontból sem közömbösek.

A fordítások gondosan végigvitt jelentéselemzésen alapulnak, s közöttük csupán egy van, ami komoly kívánnivalót hagy maga után. *A Köszönöm, köszönöm, köszönöm* című versben az indító szinesztézia a harangok zúgását felidéző érzéki szókapcsolat, a napsugarak zúgása – ennek elveszése még nem érdemelne említést, de már jelzi a jelentés kisiklását. Az anyanyelvi beszélő számára nyelvtani jelek nélkül is, a kontextusból adódóan egyértelmű, ki a vers megszólítottja, a szerb nyelvben azonban meg kell jelölni a megszólított nemét, amelyből egyértelműen meghatározható kiléte. Marija Cindori-Šinković lírai beszélője nőnemű versalanyhoz szól, ami csak akkor lenne indokolt, ha az anya vagy a szerető lenne a megszólított. Az Istenhez szóló himnusz a szerb nyelvben csak hímnemben szólhatna. Olyan aprónak tűnő nyelvtani félreértés ez, amely megváltoztatja az egész vers jelentését, és megközelíthetetlenné teszi, szerelmes versként szóltatja meg a magyar irodalom – talán nem túlzás – legszebb istenes versét.

A kötet mindemellett egy sor korrekt műfordítást tartalmaz, kétség sem férhet hozzá, hogy megjelenésére szükség volt. Azonban olyan befogadókra is szüksége lenne, akik a „ket-tős referencia szerinti” olvasást valóban a riffaterri értelemben „intertextuális előfeltevés-nek” fogják fel, anélkül, hogy „a nyomok vagy előfeltevések az értelmezés során pontosan azonosíthatók vagy kötelezően azonosíthatóak volnának”, mert „lényegük éppen az, hogy jel-zésként, nyomként folyamatosan jelen vannak az olvasásban” (Józan Ildikó: *Nyelvi vendég-szeretet. Szerző, szöveg, olvasó* = J. I.: *Mű, fordítás, történet*. Balassi, Bp., 2009, 261). Ismerős-ség és idegenség aspektusaira akkor derülne igazán fény. Meg arra is, hogy az *Elbocsátó, szép üzenet* elég elbocsátóra sikerült-e, és hogy a költői erudíciót vajon kompenzálhatja-e bármi-féle értelmezői stratégia.

(Válogatta és fordította Marija Cindori-Šinković)

Toldi Éva

MELOCCO MIKLÓS: ADY ENDRE, 1975 (Tatabánya)
Bócsi Krisztián fényképe

tiszatáj

IRODALMI FOLYÓIRAT

Megjelenteti a Tiszatáj Alapítvány Kuratóriuma
a Csongrád Megyei Önkormányzat,
Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzata,
a Szerencsejáték Zrt. és
a Nemzeti Kulturális Alap
támogatásával

Nemzeti
Kulturális
Alap

HÁSZ RÓBERT főszerkesztő
ANNUS GÁBOR, ORCSIK ROLAND, TÓTH ÁKOS szerkesztők
DOMÁNYHÁZI EDIT korrektor
SZÉKELY ANNA szerkesztőségi titkár

Felelős kiadó: Tiszatáj Alapítvány
Szedés, tördelés: Tiszatáj Alapítvány
A lapot nyomja: E-press Nyomdaipari Kft.
Szeged, Kossuth Lajos sgt. 72/B
Felelős vezető: Engi Gábor

Internet: www.tiszataj.hu e-mail: tiszataj@tiszataj.hu

Online változat: tiszatajonline.hu

Szerkesztőség: 6741 Szeged, Rákóczi tér 1. Tel. és fax: (62) 421-549.

Levélcím: 6701 Szeged, Pf. 149.

Terjeszti: Lapker (Magyar Lapterjesztő Rt.)

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága 1008. Budapest, Orczy tér 1.

Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél,

e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 303-3440

További információ: 06 80/444-444

Egyes szám ára: 500 forint.

Előfizetési díj: negyedévre 1200, fél évre 2400, egész évre 4800 forint.

ISSN 0133 1167